

Ženske bolesti u egipatskoj i mezopotamskoj medicini

Koernap, Wilhelmina Petronella

Master's thesis / Diplomski rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:131:890775>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-10-10**

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU
ODSJEK ZA POVIJEST
KATEDRA ZA STARU POVIJEST

Wilhelmina Petronella Koernap

Ženske bolesti u egipatskoj i mezopotamskoj medicini

Diplomski rad

Mentorice: prof.dr.sc. Jasmina Osterman,
prof.dr.sc. Inga Vilogorac-Brčić

Zagreb, 2024.

Za baku Danicu i djeda Mirka.

SADRŽAJ:

1. PREDGOVOR.....	1
2. UVOD.....	2
3. METODE ISTRAŽIVANJA POVIJESTI ZDRAVLJA ŽENA U EGIPTU I MEZOPOTAMIJI.....	4
4. STANJE ISTRAŽIVANJA.....	5
5. PREGLED POVIJESNIH IZVORA EGIPATSKE I MEZOPOTAMSKE MEDICINE.....	10
5.1. Papirus iz Kahuna.....	12
5.2. Papirus Edwina Smitha.....	14
5.3. Papirus Georga Ebersa.....	15
5.4. Westcarov papirus, Berlinski papirus, Leiden papirus.....	16
5.5. Reljefi iz mamizija i sa opeka za rađanje.....	18
5.6. Mezopotamske medicinske pločice i medicinski korpusi tekstova.....	20
6. ULOGA ŽENE U DREVNIM DRUŠTVIMA.....	25
7. MEDICINA U EGIPTU.....	28
8. ŽENSKO ZDRAVLJE U EGIPTU.....	32
9. TRUDNOĆA I POROD U EGIPTU.....	36
9.1. Religija i magija.....	36
9.2. Briga za trudnicu.....	38
9.3. Prirodni pripravci i lijekovi.....	40
9.4. Uvjeti i proces poroda.....	41
9.5. Stanje nakon poroda i dojenje.....	44
9.6. Pobačaj u drevnom Egiptu.....	47
10. MENSTRUACIJA I MENOPAUAZA U EGIPTU.....	49
11. GINEKOLOŠKI POREMEĆAJI U EGIPTU.....	52
12. ŽENSKO PSIHIČKO ZDRAVLJE U EGIPTU.....	55
13. MEDICINA U MEZOPOTAMIJI.....	58
14. ŽENSKO ZDRAVLJE U MEZOPOTAMIJI.....	60
15. TRUDNOĆA I POROD U MEZOPOTAMIJI.....	62
15.1. Primalje u Mezopotamiji.....	66

15.2. Dojenje u Mezopotamiji.....	67
15.3. Stanje nakon poroda.....	68
15.4. Pobačaj u Mezopotamiji.....	68
16. MENSTRUACIJA I MENOPAUZA U MEZOPOTAMIJI.....	69
17. GINEKOLOŠKI POREMEĆAJI U MEZOPOTAMIJI.....	71
18. ŽENSKO PSIHIČKO ZDRAVLJE U MEZOPOTAMIJI.....	74
19. USPOREDBA EGIPATSKE I MEZOPOTAMSKE MEDICINE.....	77
20. ULOGA RELIGIJE U BRIZI ZA ZDRAVLJE ŽENA U EGIPTU I MEZOPOTAMIJI.....	79
21. TRUDNOĆA I MAJČINSTVO U EGIPTU I MEZOPOTAMIJI.....	82
22. MENSTRUACIJA, MENOPAUZA I GINEKOLOŠKI POREMEĆAJI U EGIPTU I MEZOPOTAMIJI.....	85
23. ZAKLJUČAK.....	88
24. SAŽETAK NA ENGLESKOM.....	90
25. LITERATURA.....	91
26. ILUSTRACIJE.....	101

1. PREDGOVOR

Ovaj rad bavi se istraživanjem zdravlja žena u drevnom Egiptu i drevnoj Mezopotamiji. Započinjem s uvodom koji pruža osnovne informacije i samu svrhu studije. Ispituje se uloga i društveni status žena tih drevnih civilizacija, zajedno s njihovim društveno uvjetovanim odgovornostima te kako su spomenuti elementi oblikovali zdravstvenu praksu tog doba. Istraživat ću sustave zdravstvene zaštite u drevnom Egiptu i Mezopotamiji, uključujući ulogu svećenika, liječnika, iscjelitelja i vračeva. Također ću raspravljati o liječenju, lijekovima, instrumentima i tehnikama korištenim u tim društvima. Ispitivat ću specifične zdravstvene uvjete koji se odnose na žene u svakoj civilizaciji, uključujući ginekološke poremećaje, trudnoću, porođaj, probleme reproduktivnog zdravlja, plodnost i menstruaciju. Usporedit ću zdravstvene prakse liječenja žena u dvjema civilizacijama, ističući sličnosti u medicinskom znanju, razlike u pristupima liječenju te utjecaj kulture i religije. Studija završava sažetkom rada i raspravom o usporedbi informacija.

Kod pisanja rada uzela sam u obzir različite načine na koje su dvije civilizacije tretirale žene. Bitno je napomenuti kako su informacije o zdravlju žena iz spomenutog perioda često šture i utemeljene na religiji i raznim društvenim konstruktima. Ovim radom pokušavam postići sistematizaciju podataka o raznolikim otkrićima o ženskom zdravlju koja su se prikupljala godinama. Iako je literatura na ovu temu iscrpna, i dalje možemo reći kako je područje ženskog zdravlja relativno malo istraženo.

Rad može ponuditi istraživačima u području zdravlja ili povijesti medicine nove ideje za istraživanja. Poznavanje povijesti ženskog zdravlja značajno je jer pridodaje poznavanju povijesti društva i njegovih struktura. Za učenjake rodnih i ženskih studija, stvarna povijest ženskog zdravlja je značajna jer nudi priliku da se prikaže dubina povijesnog znanja u vezi s javnim zdravljem i zdravstvenoj skrbi žena.

2. UVOD

Cilj ovog diplomskog rada je detaljno istražiti često zanemareno područje drevne povijesti – žensko zdravlje. Kroz rad nastojim otkriti je li u starim civilizacijama postojala sofisticirana razina medicinskog znanja i prakse u vezi zdravlja žena. Također se nadam da će pruženi podaci ponuditi novi pogled na živote drevnih žena. Dok se velik dio postojećih istraživanja o ovoj temi usredotočuje na sociološke dokaze i konstrukte, kao što su brak, zakoni o nasljeđivanju i vjerska uvjerenja, malo je studija istraživalo zdravlje žena u starom svijetu. Ovaj jaz u postojećem znanju je značajan, ne samo za produblјivanje našeg razumijevanja prošlosti, već i zato što umanjuje današnju važnost rodno povezanih medicinskih istraživanja. Ispitivanjem povijesnih dokaza medicinskog znanja u različitim društvima, moderni medicinski znanstvenici i stručnjaci mogu steći uvid u to kako su prakse predaka oblikovale vrste medicinskih informacija i liječenja koje se prenose kroz generacije. U ovom specifičnom kontekstu mjesta i razdoblja koja se istražuju, egiptolozi i drevni medicinski stručnjaci odavno su prepoznali naprednu razinu medicinskih i kirurških vještina starog Egipta i dokazali su kako je religijska priroda društvene i medicinske prakse imala važan utjecaj na liječnike i pacijente sve do Helenističkog razdoblja. No, ono što nije istraženo jest koliko daleko seže ovo znanje u smislu ženskog zdravlja i kakva je bila svakodnevna stvarnost ženskog zdravlja. Slične praznine postoje u istraživanju medicinske prakse žena na drevnom Bliskom istoku, uključujući Mezopotamiju. Mezopotamija s Egiptom dijeli status jednih od najstarijih poznatih kolijevki civilizacija, ali je za razliku od staroegipatske medicine, mezopotamska medicina manje shvaćena i manje dokumentirana. Medicinski materijal u mezopotamskim tekstovima koji su preživjeli sve ove godine svjedoči o vrlo sofisticiranom nizu tehnika liječenja koji uključuju magiju, molitve i vjerske obrede. Područje gdje se nalazila Mezopotamija, mjesto je sukoba i političkih nemira koji dodatno kočilo istraživanja i razvoj ovog područja. Nadam se da će ova studija uspostaviti ravnotežu korištenjem medicinskih i povijesnih istraživačkih metoda za kritičku analizu onoga što se dosad razumijevalo o ženskom zdravlju u ovim drevnim društvima i time utvrditi relevantnost istraživanja za suvremeni medicinski i rodni diskurs.

Medicinska znanja i prakse drevnog svijeta oduvijek su bili zanimljiva tema za istraživanje, a posljednjih godina sve je veći fokus na proučavanju zdravlja žena. Brojni su čimbenici koji su utjecali na ovaj trend, npr. sve veći pristup i interes za proučavanje arheologije omogućio je

istraživačima da razviju bolje razumijevanje drevnih društava i da uključe zdravlje žena u šire rasprave o kvaliteti života. Kulturne promjene kao što je sve veća prisutnost žena u akademskoj medicini i razvoj istraživačkih polja usmjerenih na ginekologiju također su olakšale primjenu modernih medicinskih teorija i koncepata u proučavanju prošlosti. Kako je rasla javna svijest o razlikama u zdravlju s kojima se suočavaju različiti spolovi, tako je rasla i potražnja za istraživanjem kada i kako su te razlike nastale. Drevne civilizacije poput Egipta i Mezopotamije, u kojima se znalo da su žene imale značajne položaje s vjerskim ili magijskim konotacijama, bile su predmet posebnog interesa. To je zato što su istraživači počeli razmatrati u kojoj su mjeri moderni povjesničari tumačili prikaz žena kao iscjeliteljica kroz prizmu rodni stereotipa i kako promjenjiva tumačenja uloge žena u tim društvima imaju širi utjecaj na naše razumijevanje prošlost. Namjeravam u potpunosti iskoristiti potencijal interdisciplinarnih istraživačkih metoda i izvora kako bih prikazala relevantnu sliku o zdravlju žena u starom svijetu, a u tu ću svrhu prvenstveno nastojati raditi na tekstualnim i arheološkim izvorima, materijalnim dokazima i radovima medicinske historiografije. Istražujući ova dva društva koja su postojala u sličnom vremenskom okviru, ali unutar različitih kulturnih i geografskih krajolika, nadam se da ću istražiti moguće utjecaje regionalne i etničke raznolikosti na medicinsku praksu i pristup zdravstvenoj skrbi.

3. METODE ISTRAŽIVANJA POVIJESTI ZDRAVLJA ŽENA U EGIPTU I MEZOPOTAMIJI

Postoje različiti načini na koje istraživači mogu istražiti praksu ženskog zdravlja u starom Egiptu i drevnoj Mezopotamiji. Budući da su dvije civilizacije vrlo stare, postoji i prilika za provođenje komparativne studije koja uključuje usporedbu praksi u dvije civilizacije tijekom vremena. Kako bih postigla cilj istraživanja, moram oblikovati metodologiju istraživanja na takav način da mogu sa značajnom sigurnošću odgovoriti na ciljeve postavljene u uvodu. Istraživanje ima za cilj istražiti praksu ženskog zdravlja u starom Egiptu i staroj Mezopotamiji. Kroz rad ću ispitati različite metode istraživanja ženskog zdravlja, uključujući analizu drevnih tekstova i medicinskih rasprava, ispitivanje arheoloških dokaza i proučavanje artefakata. Pokušat ću što stručnije povezati temu istraživanja sa stvarnim metodologijama i istraživačkim procesima koje ću koristiti kod realizacije ciljeva studije. Kako bi postavila temelj rada prva metoda istraživanja zasigurno je ona proučavanja izvora. U povijesne izvore spadaju arheološki nalazi; papirusi, pločice, ostrakoni, reljefi pa i ljudski ostaci. Osim istraživanja izvora korisno je i pozabaviti se proučavanjem društvene i kulturne sfere društva koje se proučava. U ovome slučaju to su bile civilizacije Egipta i Mezopotamije. To uključuje proučavanje uloge žena u društvu, njihovog statusa i pristupa zdravstvenoj skrbi, kao i proučavanje religijskih rituala i praksi povezanih s liječenjem. Nadalje, neizostavne su i interdisciplinarne metode istraživanja gdje se kombinacijom radova iz različitih polja znanosti može doći do traženih zaključaka. Primjerice medicinski tekstovi povjesničarima pomažu u interpretaciji patoloških nalaza dok povjesničari pružaju kontekst tih nalaza u skladu s društvenim i kulturnim praksama tog vremena. Već prethodno spomenuta religijska sfera je također veoma bitna kod izrade ovog rada. Analizom mitova, religijskih tekstova, epova i rituala možemo razumjeti kako su neke bolesti bile percipirane u religijskom kontekstu. Kombinirajući navedene metode, pokušati ću stvoriti što jasniju sliku o povijesti ženskih bolesti u Egiptu i Mezopotamiji.

4. STANJE ISTRAŽIVANJA

Proučavanje povijesti ženskog zdravlja je interdisciplinarna tema koju povezuju medicinska i povijesna literatura. Žensko zdravlje u drevnom Egiptu i Mezopotamiji kao tema u historiografiji postoji već dugi niz godina. Međutim, uglavnom ju obrađuju strani autori. Što se tiče hrvatskih autora, postoje kraće obrade teme koje ne smatram relevantnima za rad. Stanje istraživanja svakako se mora podijeliti u dva dijela – egipatski i mezopotamski. Studije drevne egipatske medicine uglavnom se usredotočuju na medicinske papiruse. Spomenuti papirusi počeli su se prevoditi u 19. st. kada je i začetak historiografije o egipatskoj medicini. Papirus Georga Ebersa prvi prevodi sam Georg Ebers 1875. godine u svojem djelu *Papyros Ebers: Das Hermetische Buch uber die Arzneimittel der alten Agypter*. Prijevod je na njemačkom jeziku. Ebersov papirus dobiva svoj engleski prijevod 1930. godine te ga prevodi Cyril P. Bryan u djelu *Ebers Papyrus: A new English Translation, Commentaries and Glossaries*. Papirus iz Kahuna prvi je preveo Francis Griffith 1898. godine u radu *The Petrie Papyri: Hieratic Papyri from Kahun and Gurob* te je prijevod bio korišten u svrhu pisanja ovoga rada. Papirus Westcar prvi prevodi Adolf Erman krajem 19. st. ,a kasnije ga prevodi i R.B. Parkinson u *The tale of Sinhue and Other Ancient Egyptian Poems 1940-1640 BC*. Berlinski je papirus prvi put preveden na njemački jezik te ga prevodi Walter Wreszinski u ranom 20. stoljeću. Prijevod možemo pronaći u djelu *Der Berliner medizinische Papyrus: Transkription und Uebersetzung nebst einem ausfuhrlichen Worterbuche*. Heinrich Joachim također prevodi Berlinski papirus. Papirus Edwina Smitha prvi prevodi James H. Breasted 1930. godine u radu *The Edwin Smith Surgical Papyrus*. Naposljetku, Leiden papirus prvi prevode Francis Griffith i P. Le Page Renouf u ranom 20. stoljeću u radu *The Demotic Magical Papyrus of London and Leiden*. Sve spomenute prijevode koristila sam pri pisanju rada. Međutim, medicinski papirusi ne pomažu nam razumjeti kakva je bila opća percepcija ženskog zdravlja u staroegipatskom društvu. Kako bi dobili dublji uvid u stanje ženskog zdravlja moramo se osloniti na sekundarnu historiografsku literaturu. Zdravlje i medicina u Egiptu široko je istražena tema te nije teško pronaći veliki broj radova koji se bave tom tematikom. Razdoblje 19. stoljeća uglavnom se fokusiralo na prijevode izvora i na njihovu interpretaciju. Autori koji su prethodno navedeni postavili su temelj istraživanja egipatske medicine. U 20. stoljeću proučavanje drevne egipatske medicine nastavilo se razvijati, s brojnim znanstvenicima koji su dali značajan doprinos našem razumijevanju ovog područja. Radovi 20. stoljeća većinski su se bazirali na prenošenju općeg znanja o egipatskoj medicini. Jedno od najznačajnijih djela zasigurno je *Magical and medical*

science in ancient Egypt Paula Ghalioungui-a objavljeno 1965. godine. Knjiga istražuje dodirne točke magije i medicinske znanosti u starom Egiptu. Ghalioungui raspravlja o raznim medicinskim tekstovima, praksama i vjеровanjima, uključujući korištenje magičnih čarolija i inkantacija kod liječenja. Richard Sullivan 1967. objavljuje *A brief journey into medical car and diseases in ancient Egypt u: Jorunal of the royal society of medicine* gdje govori o naprednom farmakološkom znanju starih Egipćana, koji su koristili širok spektar ljekovitih tvari dobivenih iz biljaka, minerala i životinjskih proizvoda. Iste godine, Hassan Kamal objavljuje djelo koje će svim budućim naraštajima pomoći razumjeti prirodu lijekova koji su korišteni u drevnom Egiptu. *Dictionary of pharaonic medicine* sistematizirani je rječnik sastojaka i tegoba starog Egipta te je uspoređen s modernim medicinskim terminima. Kraj 20. stoljeća obilježili su radovi koji su se primarno bavili paleopatologijom. Michael R. Zimmerman 1979. objavljuje *Paleopathologic Diagnosis on Experimental Mummification* koje govori o paleopatološkim studijama mumija. Autor objašnjava kako su proučavanja mumija mnogo pridonijela paleopatologiji. Međutim, kao što je također slučaj za skeletnu paleopatologiju, podaci dobiveni proučavanjem mumija imaju najviše smisla u biokulturnom kontekstu. *Mummies Disease and Ancient cultures* autora Aidana Cockburna, Eve Cockburn i Theodora A. Reymana 1988. opisuje istraživanja mumija i njihovih ostataka te na koji su način znanstvenim metodama otkrivali bolesti. Period 21. stoljeća označava velika količina historiografskih djela o egipatskoj medicini, za razliku od 20. st., u 21. stoljeću se pojavljuju djela specifično vezana uz žensko zdravlje. Jennifer Witts 2005. godine objavljuje rad *The role of magic and medicine in the lives of ancient Egyptian women and their children*. U radu se istražuje uloga koju su magija i medicina imale u životima staroegipatskih žena i djece. U vrijeme kada je porođaj često završavao smrću majke i djeteta, a smrtnost djece bila izuzetno visoka, Egipćani su poduzimali razne mjere zaštite. Jedan od najkorisnijih radova djelo je Debre Susan Bouwer *Ancient Egyptian health related to women: obstetrics and gynaecology* objavljeno 2013. Istraživanja Debre Susan Bouwer govore nam o jasno uređenom hijerarhijskom medicinskom sustavu i jasnom razumijevanju funkcija i anatomije tijela. Proizvodnja hrane bila je važna za opće zdravlje i dobrobit nacije. Koncept plodnosti bio je čvrsto ukorijenjen u mitologiji kao što je bio i u potrebi za rađanjem. Uzroci bolesti smatrani su u nekim slučajevima racionalnim, a u drugim slučajevima magijskim ili duhovnim. Iste godine pojavljuje se djelo Barbare Watterson *Women in Ancient Egypt*. Iako se djelo ne bavi striktno ženskim zdravljem, ipak sadržava veliku količinu informacija o zdravlju žena. Bianca Grier sa Sveučilišta u Torontu 2016. godine objavljuje *Ancient*

Egyptian Treatment Practices in Womens Health. Spomenuti članak također pruža korisne informacije o ženskom zdravlju drevnog Egipta. Historiografi 21. stoljeća počinju se baviti istraživanjem profesije liječnica u Egiptu. Joshua J. Mark 2017. godine objavljuje članak *Female Physicians in Ancient Egypt* u Enciklopediji stare povijesti. Liječnice se u egipatskoj povijesti ne pojavljuju tako često kao muškarci i nema sumnje da su muškarci dominirali medicinskim poljem. To, međutim, ne znači da nije bilo liječnica niti bi se trebalo činiti nimalo čudnim pronaci žene u medicinskoj profesiji u starom Egiptu. Neki autori, poput Analise Vege, objavljuju iscrpna istraživanja o Merit Pthah – prvoj liječnici.

Historiografija o medicini u Mezopotamiji također pruža iscrpan skup radova. Znanstvenici su proučavanju Mezopotamije pristupili iz različitih perspektiva, uključujući arheološku, lingvističku i povijesnu analizu. Historiografija Mezopotamije započela je s europskim istraživačima i arheolozima u 19. stoljeću. Značajne osobe uključuju Sir Austena Henryja Layarda, koji je iskopao drevne gradove Ninivu i Nimrud. Ova rana iskapanja prvenstveno su vođena željom da se otkriju biblijski gradovi i potvrde povijesni izvještaji iz Biblije. Henry Layard 1849. prvi put objavljuje djelo *Nineveh and its Remains: With an Account of a Visit to the Chaldaean Christians of Kurdistan, and the Yezidis, or Devil-Worshippers; and an Enquiry Into the Manners and Arts of the Ancient Assyrians* gdje opisuje svoje arheološke pothvate. Nadalje, dešifriranje klinastog pisma od strane znanstvenika poput Henryja Rawlinsona bila je značajna prekretnica. To je povjesničarima omogućilo pristup bogatstvu primarnih izvora, uključujući administrativne zapise, književne tekstove i kraljevske natpise. Početkom 20. stoljeća uspostavljaju se sustavniji i znanstveniji pristupi arheologiji i historiografiji. Institucije poput Orijentalnog instituta Sveučilišta u Chicagu i Britanskog muzeja imale su ključnu ulogu u iskapanjima i istraživanju. Znanstvenik Reginald Campbell Thompson u razdoblju od 1920.-30. objavljuje niz knjiga koje su korisne kod teme istraživanja mezopotamske medicine. *The Assyrian Herbal* djelo je koje se proteže na 330 str. je prvi rad iz kojeg možemo saznati informacije o prirodnim lijekovima koje su tadašnje civilizacije koristile. Campbell Thompson objavljuje članak *Assyrian Medical Texts* 1924. a dvije godine nakon *Assyrian Medical Texts II*. Campbell Thompson je bio član prestižnog društva tzv. The Royal Society of Medicine pod čijim je okriljem objavljivao svoje radove. Rječnici poput *Čikaškog asirskog rječnika (CAD)* i *Akkadisches Handwörterbuch*-a uvelike pomažu kod shvaćanja razno raznih pojmova, uključujući i medicinsku terminologiju. *CAD* su sastavili znanstvenici s Orijentalnog instituta Sveučilišta u Chicagu, *CAD*ov je cilj pokriti cijeli vokabular

akadskog jezika koji se koristio u staroj Asiriji i Babiloniji. Projekt stvaranja rječnika započeo je 1920-ih i tijekom desetljeća uključivao je brojne znanstvenike. Njegova je svrha pružiti sveobuhvatne definicije, objašnjenja i primjere akademskih riječi, kao i dokumentirati upotrebu jezika u različitim kontekstima, uključujući vjerske tekstove, pravne dokumente, literaturu i svakodnevnu komunikaciju. Rječnik je organiziran abecednim redom i uključuje značenja za pojedinačne riječi, zajedno s njihovom gramatikom i citatima iz akademskih tekstova. *Akkadisches Handwörterbuch* djelo je Wolframa von Soden i uključuje niz riječi na akademskom jeziku. Rječnik pruža definicije, primjere i gramatiku akademskih riječi. U usporedbi s *CADom*, *Akkadisches Handwörterbuch* je možda nešto kompaktniji i fokusiran na određene aspekte akademskog jezika. Bliske suradnje Sveučilišta iz Berlina i Sveučilišta iz Chicaga uvelike su pridonijele razvitku historiografije mezopotamske medicine. Jedan od primjera je rad Franza Kochera sa Sveučilišta u Berlinu i A. L. Oppenheima sa Sveučilišta u Chicagu pod imenom *The Old Babylonian Omen Text VAT 7525*. U spomenutom radu Kocher i Oppenheim uspješno su preveli i analizirali pločicu imena VAT 7525 koja je jedna od najcitiranijih pločica u asirskoj literaturi. Pločica sadržava 59 znakova (omena) koji pripadaju žanru fiziognomike. Prijevod ove pločice koristan je za kasnije razumijevanje serije *Šumma alu*. Svakako moramo spomenuti i Roberta Biggsa, profesora asirologije na Sveučilištu u Chicagu. Godine 1969. objavljuje članak *Medicine in Ancient Mesopotamia* u prestižnom dnevniku *History of Science*. Biggsov članak odlična je početna točka za svakoga tko se planira baviti proučavanjem medicine u Mezopotamiji zbog općenitog karaktera članka te konciznosti podataka koje autor iznosi. Nadalje, slično kao i kod historiografije o zdravlju Egipćanki, teme o zdravlju žena u Mezopotamiji pojavljuju se kroz 21. stoljeće. *Blood of a Woman: A Critical Reevaluation of the Traditional Views on Menstrual Impurity in Akkadian Terminology* autorice Dise Lindholm jedno je od najkorisnijih radova korištenih za ovaj rad. Autorica prevodi akademske pojmove koji su korišteni za navodno postojanje pojma menstrualne nečistoće u Mezopotamiji. Pojmovi se preispituju analizom njihove etimološke i kontekstualne semantike, čiji se rezultati zatim usporedno koriste kako bi se utvrdila valjanost njihovih trenutačnih prijevoda. H. Crawford 2014. objavljuje *An Exploration of the World of Women in Third-Millennium Mesopotamia* u: *Women in the Ancient Near East: A Sourcebook* gdje se između ostaloga autorica pozabavila i s pitanjem ženskog zdravlja. Jedna od najznačajnijih autorica koja se bavi ženskim zdravljem u Mezopotamiji zasigurno je Ulrike Steinert. Radovi poput *Sensory experience in ancient Mesopotamian medicine (2021.)*, *Disease concepts and classifications in ancient Mesopotamian*

medicine (2020.), Cows, Women and Wombs (2017.), Concepts of the Female Body in Mesopotamian Gynaecological Texts (2016.), Like an alien in a strange old world – Reading Mesopotamian medical texts on womens healthcare (2015.) opisuju razna područja ženskog zdravlja, od opće medicine do trudnoće i ginekologije. *Fluids, rivers, and vessels: metaphors and body concepts in Mesopotamian gynaecological texts* objavljen 2013. godine govori o neobičnom stanju tjelesnih tekućina (menstruacija). Svaki autor koji bi se htio pozabaviti pitanjem zdravlja žena u Mezopotamiji svakako se mora savjetovati barem sa jednim radom Ulrike Steinert.

5. PREGLED POVIJESNIH IZVORA EGIPATSKE I MEZOPOTAMSKE MEDICINE

Izvori koje sam koristila u ovome radu su izabrani, dostupni izvori. Drevni tekstovi pružaju vrijedan izvor za razumijevanje povijesne medicinske prakse. Međutim, važno je uvidjeti potencijalna ograničenja starih tekstova. Primjerice mogu postojati problemi s prevođenjem. Proces prenošenja drevnih egipatskih ili mezopotamskih pisama na bilo koji jezik složen je i naporan proces koji neizbježno uključuje veliku količinu tumačenja od strane lingvista. Kada se papirus Edwina Smitha prevodio tijekom ranog 20. stoljeća od strane Jamesa Henryja Breasteda i njegovog tima, on i njegovi suautori napravili su niz stilskih i sadržajnih odluka u načinu na koji su predstavili materijal.¹ Također su odlučili koristiti modernu medicinsku terminologiju i dijagnostička razumijevanja kada su raspravljali o drevnoj patologiji i kirurgiji koju papirus opisuje.² Ovo priprema materijal za uobičajene znanstvene metodologije i čini prijevod pristupačnijim za publiku suvremenog svijeta, ali također nameće značajnu kulturnu i vremensku pristranost u tumačenju izvornog djela. Važno je da povjesničar zainteresiran za metodu razumije i ublaži ove diskurzivne tendencije kada se bavi primarnim izvorima i modernom znanošću. Jasno je da je pravilno kontekstualizirana i kritički promatrana analiza drevnih izvora i medicinskih rasprava vježba problematiziranja o povijesnim narativima, medicinskoj objektivnosti, pa čak i ulozi čovječanstva u znanstvenom napretku tijekom vremena. To je temeljni cilj polja povijesti medicine već nekoliko desetljeća. Međutim, možda je još važnije održavati standard za proučavanje ženskih zdravstvenih praksi u starom Egiptu i Mezopotamiji, zbog činjenice da je šira historiografija medicine tako često sastavljena i vođena muškim utjecajem. Analiza ženskog zdravlja u drevnom Egiptu ukazuje da su žene u ovoj civilizaciji imale pristup širokom spektru zdravstvene skrbi. Smithov papirus, Ebersov papirus i ginekološki papirus iz Kahuna opisuju ženske bolesti. Ovi tekstovi sugeriraju da su žene imale svoje medicinske papiruse i da su neke dijagnostičke prakse bile dostupne posebno za žene. U početku se vjerovalo da postoji niz medicinskih papirusa koji su sadržavali medicinske savjete koji su zajednički poznati kao "ginekološki papirusi." Međutim, umjesto da predstavlja prvi cjeloviti ginekološki kompendij,

¹ Van Middendorp, Sanchez, 2024, 1816.

² O'Sullivan, 2023, 111.

znanstvenici zapravo koriste takav izraz za opisivanje različitih izvora povezanih sa zdravljem žena u Egiptu. Ginekološki papirus iz Kahuna pruža više detalja o mogućim praksama i vjerovanjima povezanim sa zdravljem žena nego bilo koji drugi izvor iz starog Egipta. Ovaj papirus pruža niz kratkih, magičnih čarolija koje su bile usmjerene na određene ginekološke probleme. Djelo detaljno opisuje nekoliko recepata i opisuje brojne metode primjene lijekova koji pomažu kod različitih bolova. Činjenica da papirus opisuje toliko različitih tretmana i stanja sugerira i napredno stanje zdravstvene skrbi u starom Egiptu i predanost ekspanzivnom istraživanju u polju ginekologije.

Za žene u ovom društvu postojao je širok raspon lijekova. Međutim, pažljiva analiza medicinskih recepata otkriva da je postojala tendencija da tretmani budu usredotočeni na reprodukciju - znatan broj recepata zahtijeva sastojke namijenjene za poticanje začeća ili pomoć tijekom trudnoće. Međutim, usredotočenost stanovništva na plodnost i začeće oduvijek je ukazivala na društveni i obiteljski utjecaj na zdravstvenu skrb koju bi Egipćanka mogla slijediti. Sve u svemu, analiza ovih drevnih tekstova sugerira da su žene imale na raspolaganju raznolik i sveobuhvatan sustav zdravstvene skrbi, iako je jasno da je fokus zdravstvene prakse bio na tome da žene što češće rađaju.

5.1. Papirus iz Kahuna

Prije nego što je Sir Flinders Petrie 1889. godine otkrio papirus iz Kahuna, postojao je jaz u razumijevanju drevne egipatske medicine. Papirus Edwina Smitha pružao je informacije o kirurškoj praksi, postavljajući mnoga pitanja o ostatku medicinskog znanja u starom Egiptu bez odgovora. Međutim, papirus iz Kahuna, sa svojim širokim spektrom medicinskih podataka, postao je poznat kao ključ za otkrivanje novog znanja o staroegipatskoj medicini. Papirus je otkriven u drevnom lokalitetu Kahun, radničkom selu povezanom s piramidom faraona Sezostriisa II.³ Nakon što je iskopan iz poda građevine (vile?) u Kahunu, papirus je predan Sveučilišnom koledžu u Londonu, gdje se i danas nalazi. U papirusu iz Kahuna postoji širok raspon medicinskih informacija o općoj praksi, ali također daje specifične informacije o bolestima, tegobama i testovima plodnosti koji su postojali u starom Egiptu između vremena 1971. pr. Kr. i 1926. pr. Kr.⁴ Neki od specifičnih detalja navedenih u ovom tekstu, poput onih koji se odnose na plodnost i trudnoću, izgleda da su povezani s radovima koji su provedeni za opću populaciju. To znači da su informacije ispisane na papirusu u davnoj prošlosti iznosile niz metoda liječenja i niz potencijalnih medicinskih rješenja za uobičajene probleme. Ovo pruža važan uvid u vrste materijala koje bi drevni liječnici koristili kada bi se pokušavali nositi s problemima plodnosti i povezanim stanjima, a također nam omogućuje da razvijemo pregled drevnog medicinskog znanja. Otkrivanjem i prijevodom papirusa iz Kahuna omogućeno je potkrjepljivanje detaljnog znanja i razumijevanja širih tema drevne egipatske povijesti.

Papirus počinje dugim popisom liječenja za razne ozljede i bolesti, nakon čega slijede dijelovi o problemima s očima, ginekološkim stanjima i sažetak 3400 godina stare tradicije kliničkih ispitivanja.⁵ Ipak, najveći dio papirusa zauzimaju pitanja zdravlja žena, posebice trudnoće.

Treći dio papirusa iz Kahuna poznat je kao ginekološki papirus i datira u 1800. godinu pr. Kr. Detaljno opisuje različite metode utvrđivanja je li žena trudna, kao i različite recepte za pomoć kod plodnosti. Na primjer, odlomak u ginekološkom papirusu opisuje test na trudnoću u kojem se ženi daje uputa da mokri na mješavinu "ječma i pšenice". Ako "izraste pšenica", onda će "roditi

³ Lopes, Pereira, 2021, 3.

⁴ Shuhata, Alhili, Al-Taee, Ali, 2022, 17.

⁵ Lopes, Pereira, 2021, 10.

muško dijete", ali ako "raste ječam", onda će "roditi žensko dijete."⁶ Ovaj su odlomak upotrijebili neki znanstvenici kako bi dokazali da je drevna egipatska ginekologija bila barem djelomično usmjerena na osiguranje zdravlja žena, kao i zdravlja djeteta. Papirus iz Kahuna također sadrži neke od prvih dokumentiranih opisa onoga za što povjesničari vjeruju da je prolaps maternice, stanje u kojem maternica pada u vaginalni kanal.⁷ Prvi dio papirusa uključuje opsežan popis medicinskih zahvata, uključujući kontracepcijska sredstva, pomazanje sirovim vlaknima i izmet krokodila, za koji znanstvenici vjeruju da je korišten kao neka vrsta cervikalne kapice.⁸ Egipćani su bili poznati po svom naprednom medicinskom znanju, a ipak je ideja o korištenju životinje ili proizvoda životinjskog podrijetla tema mnogih povijesnih rasprava. Međutim, dokazi iz papirusa iz Kahuna, kao i mnogi drugi drevni tekstovi, pokazuju da su takvi lijekovi bili uobičajeni u starom svijetu.⁹

⁶ David, Forshaw, 2023, 57.

⁷ Lopes, Pereira, 2021, 12.

⁸ Idem, 27.

⁹ Idem, 28.

5.2. Papirus Edwina Smitha

Opće je prihvaćeno kako je Edwin Smithov papirus imao obrazovnu svrhu i datira se u 1650.-1550. g. pr. Kr. Nije poznato je li djelo stvoreno da služi kao nastavni plan ili pomoćno sredstvo u nastavi u medicinskoj školi u starom Egiptu ili je bilo zamišljeno kao jedinstveno, sveobuhvatno djelo za proučavanje od strane liječnika i učenika na tom području. Raspored i profinjena vještina pisanja upućuju na to da je djelo napisao jedan pisar da bude priručnik za studente i da se koristi kao udžbenik u intelektualnoj tradiciji podučavanja, s znanjem koje se predaje od učitelja do učenika. Autor se nije bavio samo poučnim ili pedagoškim pisanjem, već i praktičnim radom s bolesnicima i ranjenima pri liječenju tjelesnih ozljeda.¹⁰ Papirus je temeljan za učenje i razumijevanje značajki medicinske prakse, terminologije i vjerskih rituala u starom Egiptu. Analizom papirusa Edwina Smitha stručnjaci dobivaju uvid u staroegipatsko znanje i korištenje racionalnog mišljenja i misaonih procesa koji stoje iza racionalnog prosuđivanja, a koji se prakticiraju u procjeni fizičkih uvjeta u suvremenom dobu. Papirus daje liječnicima uvid u medicinska stanja, trijažu, otorinolaringologiju i duhovnu i praktičnu upotrebu ljekovitih sredstava u praksi drevne egipatske medicine.¹¹

Papirus Edwina Smitha značajan je u povijesti medicine jer se vjeruje da je imao dubok utjecaj na medicinsku praksu u starom Egiptu. Osim što je stoljećima bio glavni oslonac egipatske medicine, također je informirao Grke i Rimljane o njihovom medicinskom pristupu liječenju bolesnih. Smatra se da je grčki medicinar i otac anatomskih studija, Herofil, koristio ovaj papirus za svoje studije¹². Herofil je živio u Aleksandriji u Egiptu u 4. stoljeću pr. Kr., a prema dokazima ovaj je papirus otkriven u drevnom gradu Tebi što je dovelo do mnogih tvrdnji da je ovo vrlo rani egipatski prikaz znanstvene misli.

¹⁰ Radestock, 2020, 109.

¹¹ Idem, 109.

¹² Idem, 110.

5.3. Papirus Georga Ebersa

Ebersov papirus je duži i kompliciraniji svitak. Dugačak je 20 metara, a na najširem dijelu širok je oko 30 centimetara. Papirus predstavlja jedan od najopsežnijih i najbolje sačuvanih zapisa o staroegipatskoj medicini. Svitak je dobio ime po Georgu Ebersu, njemačkom egiptologu koji je kupio svitak 1870.-ih u Tebi. Svitak je datiran u rano Novo kraljevstvo. Vjeruje se da dolazi iz drevnog razdoblja egipatske povijesti koje datira otprilike 1500. pr. Kr. Ovo je značajan period s obzirom na to da su se medicinska praksa i medicinsko znanje mijenjali kroz egipatsku povijest. Ovo razdoblje datirano je u vrijeme kada se smatralo da je staroegipatska medicina bila najnaprednija. Papirus je Ebers nabavio od trgovca antikvitetima i nije poznato gdje je trgovac izvorno pronašao papirus. Prevodio ga je niz različitih ljudi tijekom godina, najrašireniji prijevod do danas objavio je 1890. H. Joachim.¹³ Ebersov papirus čuva se u knjižnici Sveučilišta u Leipzigu. Tijekom godina bio je podvrgnut znanstvenim ispitivanjima i sada se čuva pod posebnim uvjetima, čuvan u posebno izrađenoj staklenoj vitrini ispunjenoj dušikom kako bi se zaštitio od štetnih utjecaja atmosfere.¹⁴ Četiri metra papirusa posvećena su magičnim čarolijama. To je bila uobičajena značajka drevnih medicinskih papirusa. Ebersov papirus je napisan kao monografija. Podijeljen je na manje dijelove kao što su paragrafi ili poglavlja. Svaki glavni mali dio bavi se određenim medicinskim problemima i sadrži lijekove za njih. Na većini mjesta dokument je lako čitljiv.¹⁵ Međutim, postoje brojna mjesta gdje postoje izostavljanja ili brisanja. Također, postoje mjesta koja su prekrivena i neka su područja prilično teško čitljiva. U cjelini, tekst se čini potpunim. Sadržaj se uglavnom sastoji od klasičnih recepata liječenja i medicinske njege.¹⁶ Dakle, Ebersov papirus opsežan je i golem izvor za proučavanje staroegipatske farmakologije i prakse liječenja. Sadržaj papirusa ima znanstvenu vrijednost u usporedbi s drugim drevnim medicinskim papirusima napisanim s istim naumom, poput papirusa Edwina Smitha. Povijesno gledano, Ebersov papirus se smatra porijeklom cijele staroegipatske medicine.¹⁷

¹³ Bryan, Smith, 2021, 26.

¹⁴ Idem, 26.

¹⁵ Idem, 34.

¹⁶ Idem, 34.

¹⁷ Idem, 59.

5.4. Westcarov papirus, Berlinski papirus, Leiden papirus

Westcarov papirus potječe iz razdoblja Hiksa te se datira u oko 1600. g. pr. Kr. U papirusu pronalazimo priče sinova faraona Kufua (Keopsa). Te su priče najvjerojatnije nastale tijekom kasnijih generacija i zapisane su tijekom XVIII. dinastije.¹⁸ Westcarov papirus pronađen je u antikvarijatu. Bio je bio u lošem stanju i nedostajao je vrh. Početak dokumenta također je bio vrlo blijed i prvi se redak mogao dešifrirati tek 1892.¹⁹ Rečeno je da je dokument vjerojatno bio kasna kopija ranijeg sastava.²⁰ Sadržaj papirusa možemo podijeliti na okvirnu priču i pet priča (rukopis).²¹ Početak papirusa je izgubljen, gornji dio prvog sačuvanog lista predstavlja uvod u djelo.²² Godine 1886. njemački egiptolog Adolf Erman otkupio je papirus i ostavio ga u Berlinskom muzeju.²³ Od Ermanovog prvog pokušaja potpunog prijevoda 1890., Westcar Papyrus preveden je mnogo puta, što je rezultiralo različitim ishodima.²⁴ Datiranje teksta također varira.²⁵ Westcarov papirus od velikog je interesa za povjesničare i egiptologe jer je jedan od najstarijih egipatskih dokumenata koji sadrži tako složen tekst. Nažalost, ime autora je izgubljeno. Najnoviji prijevodi i lingvistička istraživanja Miriam Lichtheim i Verene Lepper otkrivaju zanimljive elemente pisanja i pravopisa skrivene u tekstu papirusa, što ih je dovelo do novog vrednovanja pojedinačnih priča. Prva priča je izgubljena zbog oštećenja papirusa. Sačuvane rečenice samo otkrivaju glavnog protagonista priče, kralja Djosera. Ime heroja koji je navodno učinio čudo potpuno je izgubljeno, ali Liechtheim i Lepper smatraju da je moguće da je Papirus govorio o slavnom arhitektu i velikom svećeniku Imhotepu.²⁶ Westcarov papirus koristan je kod proučavanja ženskog zdravlja te samim time doprinosi ovome radu zbog toga što iscrpno opisuje proces božanskog rođenja. Iako sama priča spada u kategoriju religije i dalje može pružiti jasnu sliku kako su Egipćani doživljavali rođenje djeteta i sam porod.

¹⁸ Gilula, 1978, 17.

¹⁹ Idem, 17.

²⁰ Idem, 18.

²¹ Gardiner, 1925, 5.

²² Idem, 5.

²³ Idem, 5.

²⁴ Idem, 5.

²⁵ Idem, 5.

²⁶ Lichteim, 2006, 35.

Nadalje, Berlinski papirus, datiran je između 1300. pr. Kr. i 1550. pr. Kr. te je napisan arhaičnim pismom i kurzivom. Berlinski muzej kupio je papirus 1828. godine i od tada je tamo sačuvan. Preživio je brojna oštećenja, posebice od vode i požara. Svaki dio nije sasvim povezan sa sljedećim, što otežava određivanje što je ovaj papirus trebao biti u vrijeme kada je napisan.²⁷ Već po samom sadržaju stručnjaci mogu reći da je ovo udžbenik pisan za pisare, jer se bavi s nekoliko "problema" i kako ih riješiti metodama za koje se zna da su samo pisarske metode.²⁸ Nakon što je Gardiner objavio svoj prijevod papirusa 1927., prvotno se mislilo da je to medicinski papirus, ali metode korištene za rješavanje ovih problema podudarale su se s metodama pisara i kasnije je utvrđeno da se radi o matematičko-medicinskom papirusu.²⁹ Ovaj je papirus tijekom godina prevelo nekoliko istaknutih egiptologa, a posljednji je preveo Richard Gillings 1972.³⁰ Berlinski papirus kupljen je od pljačkaša grobova 1828. godine. Berlinski papir mi je bio koristan zbog toga što sadrži informacije o određivanju trudnoće kod žena te se bavi i određivanjem spola djeteta.

Leiden papirus pronađen je u grobnici koja je iskopana u 19. stoljeću. Conrad Leemans prvi ga je preveo i objavio 1885. te se danas čuva na Sveučilištu u Leidenu.³¹ Vjeruje se da je papirus nastao za vrijeme XVIII./XIX. dinastije (od 1550. do 1187. godine prije nove ere).³² Obrađuje magiju i to uglavnom magijske tekstove.³³ Budući da se papirus bavi magijom bio je koristan kod proučavanja čarolija za lakši porod.

²⁷ Prada, 2012, 310.

²⁸ Idem, 310.

²⁹ Idem, 310.

³⁰ Idem, 311.

³¹ Bojčić, 2017, 15.

³² Idem, 15.

³³ Idem, 15.

5.5. Reljefi iz mamizija i sa opeka za rađanje

Mamiziji su u Egiptu bila mjesta rođenja, naglašavajući prirodni aspekt. Riječ mamizij doslovno znači „kuća rođenja.“³⁴ Jedan od najbolje očuvanih i najljepših je onaj u Denderi. (vidi sliku 3.) Mamizij u Denderi izgradio je Nektanebo I., ali većina sadašnjih zgrada i reljefa su rezultat gradnje iz Helenističkog doba.³⁵ U Denderi se nalaze trijemovi i dvorišta, svi s kolonadama, unutar njih su tri mala svetišta koja vode jedno u drugo, svako svetište sa svojim predvorjem.³⁶ Mamizij u Denderi sastoji se od ulaza, poprečnog hodnika i svetišta.³⁷ Ulaz se obično nalazi na sredini tradicionalne duge strane mamizija. Izvana je dizajniran da podsjeća na mali pylon hrama s vratima u sredini. Iznad ulaza često se nalazi prikaz kralja između božice Hator i boga Ihija. Kad se uđe u mamizij, može se pronaći poprečni hodnik, koji je često natkriven i povezuje ulaz sa svetištem. Upravo duž tog hodnika nalaze se dekorativni reljefi. Glavna dekorativna tema mamizija je božansko rođenje i djetinjstvo lokalnog boga kojem je struktura posvećena. Ovo se često simbolički predstavlja kao borba između dobra (koje predstavljaju bogovi svjetla) i zla (koje predstavljaju sile tame) na način borbe Horusa i Seta.³⁸ Primjer za to nalazimo u nekoliko verzija mamizija Horusa u Edfu, gdje se na jednom kraju hodnika nalazi prikaz božice Hator koja najavljuje pomazanom kralju da će mu dati sina koji će osvetiti smrt njegova oca.³⁹ Nakon toga slijedi niz scena koje prikazuju uništenje neprijateljskih snaga desno i lijevo od kraljevog prolaza i završavaju rođenjem božanskog djeteta u obliku samog Horusa.⁴⁰ Ptolemejski mamiziji razlikuju se po veličini i dizajnu. Mamizij koji je sagradio Nektanebo I. u Filama nalazi se u ograđenom prostoru s jednim zidom koji se dijeli s hramom.⁴¹ Dekorativni dio mamizija je bitan za prikazivanje ne samo pobožnosti zaštitnika, već i za otkrivanje kombinacije faraonskih i grčko-rimskih elemenata pronađenih u ovim hramovima iz kasnog razdoblja.⁴² Najbolje očuvani

³⁴ Kockleman, 2011, 1.

³⁵ Idem, 2.

³⁶ Idem, 3.

³⁷ Idem.

³⁸ Idem, 4.

³⁹ Idem, 7.

⁴⁰ Idem.

⁴¹ Idem, 9.

⁴² Silva 2024.

mamiziji te njihovi reljefi su oni u Denderi, Kom Ombu, Fileu, El Kabu, Armantu i Atribisu. (vidjeti slike 4. i 5.)

Što se tiče opeka za rađanje, izuzetno mali broj je preživio do današnjega doba. Desetak raštrkanih primjera može se pronaći u Egipatskom muzeju. Otkako je Berlinska škola za orijentalne studije iskopavala i provodila arheološka terenska istraživanja u selu Ezbet Rushdi (drevni Lahun) od 1967. do 1976., više od 100 opeka i fragmenata iz tog rada pohranjeno je u arhivu papirusa Njemačkog arheološkog instituta u Berlinu.⁴³ Nažalost, nijedna od njih nikada nije objavljena. Ipak, arheološki dokumenti poput papirusa dokazuju postojanje opeka za rađanje. Opeku za rađanje možda treba shvatiti kao magičan predmet koji je korišten pri porodu, ali bez aktivne ili bolje rečeno fizičke uporabe.⁴⁴ Dekoracija opeka za rođenje je važna. Scene na rubovima opeke sastoje se od figura u ljudskom i životinjskom obliku s apotropejskom funkcijom.⁴⁵ Scena na jednoj od pronađenih opeka prikazuje ženu koja sjedi s djetetom u naručju, okruženu dvjema ženama, od kojih jedna stoji iza nje, a druga kleči ispred nje.⁴⁶ (vidjeti sliku 6.) Žena na prijestolju koja je roditeljica i ujedno mlada majka poistovjećuje se s božicom Hator. Dva amblema stabla s glavom Hator simboliziraju horizont.⁴⁷ Stoga se dijete ponovno poistovjećuje s bogom sunca Ra koji izlazi na horizontu.⁴⁸ Ljudsko rođenje izjednačuje se s rođenjem sunca.⁴⁹ Nakon korištenja opeka za porođaj, mogle su se koristiti kao potporanj za novorođenče nad kojim se izvode daljnji magijski i medicinski obredi, npr. čisto odvajanje pupkovine.⁵⁰ Kao i svaka aktivnost prije, tijekom i nakon poroda, i ovaj čin treba magijsku zaštitu, jer je fizičko odvajanje majke i djeteta rezanjem pupkovine važan proces.

⁴³ Silva, 2024.

⁴⁴ Topfer, 2014, 9.

⁴⁵ Idem.

⁴⁶ Idem.

⁴⁷ Idem, 10.

⁴⁸ Idem.

⁴⁹ Idem.

⁵⁰ Idem

5.6. Mezopotamske medicinske pločice i korpusi medicinskih tekstova

Danas se u svjetskim muzejima nalazi više od 30 000 klinastih pločica, od kojih svaka ima potencijal pridonijeti značajnim novim saznanjima o jednoj od najutjecajnijih i najtrajnijih medicinskih tradicija svijeta. Zahvaljujući radu znanstvenika na tom području, potencijal ovih pločica da pruže uvid u povijest medicine i ljudske reakcije na bolest postaje sve jasniji. Predstavljanjem duge povijesti i niza medicinskih tradicija i praksi - od farmakološkog znanja o biljkama i mineralima koji se koriste u liječenju do prisutnosti specifičnih simptoma i njihovih dijagnostičkih objašnjenja u ovim tekstovima - značaj medicinske tradicije klinastog pisma može postati važan alat kako u humanističkim znanostima tako i u širem medicinskom svijetu za poticanje razumijevanja višestrukih načina na koji se ljudskom zdravlju i bolesti može pristupiti i razumjeti ga. Druga važna stavka koju treba razmotriti u proučavanju medicinskih mezopotamskih tekstova je njihova klasifikacija prema sadržaju. Uglavnom postoje dvije kategorije medicinskih klinastih pločica: liječnički tekstovi i dijagnostički tekstovi.⁵¹ Ove su klasifikacije napravljene na temelju primarne svrhe teksta. Liječnički tekstovi uglavnom su usredotočeni na opisivanje lijekova i sastojaka koji se koriste kod liječenja bolesti. Nastoje slijediti određeni format gdje prvi dio teksta sadrži bolest, drugi dio opisuje liječenje, a treći dio navodi sastojke za pripremu lijeka. Nasuprot tome, dijagnostički tekstovi koriste se za opisivanje simptoma i kako identificirati različite bolesti. Umjesto toga, detaljno opisuje moguće znakove bolesti. Te su razlike važne ne samo za razumijevanje medicinskog znanja sadržanog u tekstovima, već i za razumijevanje načina na koji moderni istraživači klasificiraju i koriste tekstove.

*AMC (Assur Medical Catalogue – Ašurski medicinski katalog)*⁵² tvori strukturirani popis koji sačinjava korpus (prvenstveno) medicinskih terapijskih tekstova (*bulṭū* "lijekova", dopunjenih čarolijama/ritualima). Iz tehničkog aspekta, *AMC* dokumentira i obilježava stvaranje tekstualnog korpusa podijeljenog u dva imenovana kompendija (*AMC dio 1 i 2*), od kojih se svaki sastoji od niza tekstualnih podjedinica.⁵³ Ovaj proces se u asirologiji često označava kao "serijalizacija" odnosno podjela na kategorije (npr. glava, oči, trbuh, itd.)⁵⁴. Tako nas *AMC* informira da je medicinski korpus uobličan u serijaliziranu tekstualnu cjelinu. *AMC* prvenstveno su proučavali i

⁵¹ Steinert, 2018, 213.

⁵² Steinert, 2018.

⁵³ Idem.

⁵⁴ Idem.

uređivali Strahil V. Panayotov i Ulrike Steinert, uz doprinose znanstvenika poput M. J. Gellera i E. Schmidtchena. Ovo je djelo dio većeg projekta koji ispituje babilonsku medicinu i uključuje usporedbu *AMC* s drugim drevnim medicinskim tekstovima, poput *Medicinske enciklopedije Ninive*⁵⁵. Projekt je objavljen pod naslovom *Assyrian and Babylonian Scholarly Text Catalogues: Medicine, Magic and Divination*. Bitno je spomenuti kako nisu sve pločice u *AMC* cijele. Usprkos tome, znanstvenici su uspjeli dešifrirati i fragmente pločica. Pločice i fragmenti koji su bili korišteni za ovaj rad su *LKA 95, LKA 101, LKA 102, KAR 61, KAR 69, Tisserant 17* (datacija: Novoasirsko carstvo, 911.-612. pr. Kr., preveo F. Kocher) – ove pločice su izvor informacija o seksualnim odnosima u Mezopotamiji. Izvori o trudnoći sačinjavaju pločice i fragmenti *LKA 9, KAL 2, 41, BAM 237. BAM 248, BAM 249, BAM 240, BAM 235-236* (datacija: Novoasirsko carstvo, 911.-612. pr. Kr., preveo F. Kocher) iz *AMC*. *KAR 92, BAM 317, BAM 316, BAM 315 i BAM 311* (datacija: Novoasirsko carstvo, 911.-612. pr. Kr., preveo F. Kocher) govore o psihičkim bolestima. Nadalje, struktura odjeljaka *AMC*-a koja opisuje slijed tekstualnih jedinica ("odjeljaka" i "pločica") ima sličnosti sa *Sakikkû* i *Alamdimmû* katalozima, koji također dokumentiraju tekstualni korpus ili "kompilaciju" (*riksu*) skupljenu u dva dijela (ili "serije", tj. *Sakikkû* i *Alamdimmû*), od kojih je svaki organiziran u strukturu sekcija.⁵⁶ Osim *AMC* kroz pisanje ovoga rada susretala sam se i s pločicama iz dijagnostičkog priručnika (*Šumma alu*)⁵⁷. Ovaj sveobuhvatni dijagnostički priručnik uključuje opažanja, molitve te predviđanja čovjekova fizičkog stanja. *SpTU 5 259 (CCP 3.5.22.A.a)* (datacija: Ahmeneidsko carstvo, 6. st. pr. Kr., preveo: E. Jimenez) pronađena je tijekom njemačkih iskapanja u Uruku. Druga pločica, *BM 129092 (CCP 3.5.22.A.b)* (datacija: Ahmeneidsko carstvo, 6. st. pr. Kr., preveo E. Jimenez) kupljena je od strane Britanskog muzeja 1937. godine prema informacijama u online katalogu British Museuma. Ove dvije pločica pripadaju dijagnostičkom priručniku *Šumma Alu*. Nadalje, terapijski tekstovi skupljeni u kolekciji *Šumma izbu*⁵⁸ jedni su od najbitniji kada govorimo o ženskom zdravlju. Ovih 24 pločica donose informacije o tretmanima i lijekovima za stanja koja obično pogađaju žene, kao što su menstrualni poremećaji, neplodnost i komplikacije tijekom trudnoće i poroda.⁵⁹ Primjerice, najvažnija tjelesna tekućina u asirsko-babilonskoj medicini je krv (*damu*) te je pronađen niz

⁵⁵ The Nineveh Medical Encyclopaedia.

⁵⁶ Steinert, 2018, 213.

⁵⁷ Electronic Babylonian Library - *Šumma Ālu*

⁵⁸ Leichty, 1970.

⁵⁹ Leichty, 1970.

tekstova koji opisuje stanja krvarenja (poglavito kod žena). Pločica *SpTU 4, no. 153: 1, 17* (datacija: Novobabilonsko kraljevstvo, 6. st. pr. Kr., prevela: U. Steinert) opisuje proces zaustavljanja menstrualne krvi koja se ne može zaustaviti.⁶⁰ Zatim pločica *BM 45736: 13'* (datacija: Prvo babilonsko carstvo oko 1895. pr. Kr., prevela: U. Steinert) opisuje magična liječenja koja se moraju recitirati kod ženskog krvarenja koje je kritično za zdravlje.⁶¹ Osim krvi, akadaska riječ *mû* odnosno voda, koristi se za nekoliko različitih tjelesnih tekućina u ginekološkom korpusu. U vezi s trudnicama ili u kontekstu porođaja čini se da se odnosi na plodnu vodu za koju se kaže da istječe - vrlo vjerojatno opisuje prijevremeno pucanje posteljice.⁶² Babilonski korpusi tekstova koji bi se mogle povezati s ovom problematikom su *BM 51246 rev. 15'* (Sipar ili Babilon) i *BM 42313+ rev. 16*.⁶³ Za izradu ovog rada koristila sam i medicinski priručnik *Sagig*. Ovaj priručnik prikazuje uspon drevnih vračeva, *āšipua*, kao i medicinske probleme te njihova rješenja. Dijagnostički korpus je (navodno) uređen i redigiran u razdoblju Druge dinastije Isina. Serija *Sagig* sastoji se od ukupno 40 pločica. *CCP 4.1.40.B - Sagig 40 B* (datacija: Helenističko razdoblje 323.-63. pr. Kr., preveo: E. Jimenez) sadrži oskudne ostatke komentara na 40. ploču dijagnostičke serije *Sagig*, koja se bavi dječjim bolestima. Vjerojatno je pripadao zbirci pločica *Anu-ikšura*, iz sektora (arhiva) *Ue XVIII/1* u Uruku.⁶⁴ Zatim je korištena i pločica *CCP 4.1.3.B - Sagig 3 B* (datacija: nepoznata, preveo: E. Jimenez) iz priručnika *Sagig*. Pločica sadrži prethodno neidentificirani komentar na treće poglavlje dijagnostičke i prognostičke medicinske serije *Sagig*. Prethodno je bio poznat samo još jedan komentar na to poglavlje, *SpTU 1 29 (CCP 4.1.3.A)*.⁶⁵ Na pločici je sačuvan početak teksta. Prva dva poglavlja bave se zlokočnim događajima s kojima se egzorcist može susresti na putu do pacijentove kuće. Treće poglavlje je prvo u kojem se proučavaju stvarni simptomi. Prvi redak ploče potiče egzorcista da izgovori čarolije kako bi se zaštitio prije nego što pristupi bolesnoj osobi. Komentar precizira da bi to trebala biti jedna od dvije čarolije: ili "Ja sam čovjek *Namme*, čovjek *Nanšea*", ili "Ja sam glasnik velikih bogova".⁶⁶ Najbitnija pločica ove serije koja je vezana uz temu ženskog zdravlja je *CCP 4.1.29 - Sagig 29* (datacija: nepoznata, preveo: E.

⁶⁰ Steinert, 2013.

⁶¹ Idem.

⁶² Idem.

⁶³ Idem.

⁶⁴ Jimenez, 2015.

⁶⁵ Jimenez, 2016.

⁶⁶ Idem.

Jimenez) koja govori o teškom porodu. Sljedeća pločica ne pripada ni jednom priručniku. *CCP 4.2.A.a* (datacija: Novobabilonsko kraljevstvo 626.-539. pr. Kr., preveo: A. Cavigneaux) sadrži vjerojatno najbolje sačuvane informacije: niti jedan znak ne nedostaje. Pronađena je tijekom jedanaeste kampanje iskapanja Orijentalnog instituta u Nipuru (1972./1973.), a naknadno ju je objavio M. Civil.⁶⁷ Prijevod i temeljitu studiju ploče ponudio je Cavigneaux, a djelomični prijevod nedavno je objavio Frahm.⁶⁸ Pločica sadrži niz čarolija koje su se koristile kod porođaja. Nadalje, koristila sam i neobjavljenu pločicu *K. 263+10934* (datacija: nepoznata) koju je prevela Ulrike Steinert. Pločica *K. 263+10934* sadrži medicinske recepte i rituale protiv nenormalnog menstrualnog krvarenja žene. Iako ovaj tekst sadrži elemente koji su tipični za babilonske terapijske tekstove o ženskim bolestima. To je ploča s jednim stupcem na novobabilonskom pismu iz zbirke Ninive, koja vjerojatno potječe iz ranog novobabilonskog razdoblja i kasnije donesena iz Babilonije u Ninivu tijekom Asurbanipalove vladavine. Gornji lijevi kut i donji desni kut još uvijek nedostaju. Važno je spomenuti i Medicinsku enciklopediju Ninive koja je strukturirani i sistematizirani korpus medicinskih tekstova . Neke pločice su razbijene u fragmente tijekom pljačkanja Ninive 612. pr. Kr. Enciklopedija Ninive ih rekonstruira i prevodi na engleski. U radu je spomenuta i Sumerska poslovice iz djela *Proverbs of ancient Sumer* – najstarija kompilacija sumerskih poslovice na svijetu.

Jedan od najpoznatijih sačuvanih dokaza o Mezopotamskoj povijesti je Hamurabijev zakonik. Zakonik je datiran u 1755.-1750. godinu pr. Kr. U slučaju mezopotamske medicine može biti korišten kao izvor jer daje detalje o kaznama za operacije koje su pošle po zlu te informacije o izvođenju kastracije i pobačaja.⁶⁹ Kod ovog rada korišten je prijevod iz 1915. napravljen od strane L.W. King-a.

Za informacije o dojenju i bolestima korišteni su podaci iz Biblije⁷⁰ (korišten prijevod od fra Bonaventure Duda i fra Jerka Marijana Fućaka) i iz babilonskog Talmuda⁷¹ koji se datira u vrijeme prije arapskih osvajanja (korišten prijevod od Michaela L. Rodkinsona).

⁶⁷ Jimenez, 2014.

⁶⁸ Idem.

⁶⁹ Scott, 2024.

⁷⁰ Duda, Fućak. 1996.

⁷¹ Rodkinson, 1916.

Osim drevnih knjiga koristila sam i epove. Primjerice *Ep o Eri*⁷² je drevno mezopotamsko književno djelo koje datira u 8. st. pr. Kr. Ep o Eri spada u seriju mezopotamskih tekstova iz Asurbanipalove knjižnice. Koristila sam prijevod Stephanie Dalley iz 1989.

Među izvore o Mezopotamskoj medicini svakako moraju spadati i paleopatološki izvori. Istraživanja koja su korisna za ovaj rad obavljale su se u tri regije Bliskog istoka brončanog doba (3. i 2. tisućljeće pr. Kr.): slijev rijeke Habure i dolina srednjeg toka rijeke Eufrat u sjevernoj Mezopotamiji, kao i istočnu obalu Sredozemnog mora.⁷³ Pokazalo se da se prva kruta hrana u svim tim regijama uvodi vrlo rano, u prosjeku u petom mjesecu djetinjstva u Mezopotamiji i u osmom mjesecu na Levantu. Rezultati ovih istraživanja objavljeni su u *the American Journal of Physical Anthropology* od autora Arkadiusz Sołtysiaka.

⁷² Dalley, 2000.

⁷³ Sołtysiak, 2019.

6. ULOGA ŽENE U DREVNIM DRUŠTVIMA

Velik dio svakodnevnog života žena u antičkom svijetu svodio se na provođenje vremena u kući, brinući se o djeci i kućanstvu. U Egiptu i Mezopotamiji su se izrazi ženskog identiteta i snaga njihova utjecaja mogli očitovati kroz božanstva i njihove titularne obrede. Međutim, njihovu vidljivost i njihovo djelovanje oblikovala je patrijarhalna kultura koja je stavljala naglasak na prevlast muškaraca u strukturi društva. To nam ponajviše opisuju razne božice ovih kultura. U Egiptu, Mut (istaknuta božica Tebe), Nut (božica neba) i Hator (božica ljubavi, rađanja, glazbe i plesa) bile su važni simboli. Primjeri također uključuju Ma'at (božicu koja personificira sve elemente kozmičke harmonije, uključujući istinu, pravdu i moralni integritet), koji simboliziraju nepromjenjiv kozmički poredak. Zatim božica žaba krastača Heket, koja simbolizira plodnost. Najpopularnija egipatska božica zasigurno je Izida. Božica karakteristična kao simbol majke kralja. Također, Neftida, božica pogreba i zaštitnica faraona koji je ponekad opisana kao menstrualna krv.⁷⁴ Neftida je utjelovila obožavanje ženske plodnosti te faraonovu želju da ih božica zaštiti. Mezopotamska mitologija također sadrži pregršt božica. Kako je u Egiptu najpoznatija Izida, u Mezopotamiji je to bila Ištar ili Inana. Ištar vlada nebom te je često prikazivana kako jaše na lavu, predstavljena je sa zvijezdom s osam krakova i utjelovljuje dvojne elemente moći, seksualnosti, rata i ljubavi. Pojavljuje se u nekoliko mitova i epova, kao što je akadski *ep o Gilgamešu*. Nanše je bila kći Ninhursag, boginje majke, i Enkija, boga vode, znanja, zanata i stvaranja. Imala je više funkcija poput plodnosti, ribolova, divljih životinja, a bila je blisko povezana s vodom baš kao i njezin otac. Tiamat je babilonska božica slanog mora koja se povezivala s bogom slatke vode, Abzuom. Tiamat je imala dvije strane: prva strana predstavlja lik svete boginje i spoj braka između slatke i slane vode, a s druge strane predstavlja iskonski kaos. Često je predstavljaju zmajevi i morske zmije. Ninhursag je najstarija od svih boginja u mezopotamskom panteonu. Ninhursag se također naziva majkom ljudi i bogova. Poznata je po stvaranju i smrtnih i božanskih entiteta. U Sumeru je izvorno bila poznata kao *Damgalnuna* i *Damkina* koja je bila njegovateljica i povezivala se s plodnošću.⁷⁵ Kasnije je prikazana kao supruga Enkija, boga mudrosti.

⁷⁴ Nephtys. (<https://www.britishmuseum.org/collection/term/BIOG54825> zadnji posjet: 30.08.2024.)

⁷⁵ Idem.

Kako bi istaknuli sličnosti i razlike u društvenom statusu žena u starom Egiptu i Mezopotamiji, razni znanstvenici su se oslanjali na niz različitih izvora. Prema Michaelu Roafu, istaknutom arheologu, zakonska prava žena u oba ova drevna bliskoistočna društva možda su najbolje pokazana činjenicom da su žene posjedovale imovinu.⁷⁶ I u starom Egiptu i Mezopotamiji neke žene bile su zakonski i financijski neovisne. Povjesničarka Emily Teeter, objašnjava da je glavna uloga drevne egipatske žene bila „majka kuće.“⁷⁷ To bi značilo da bi žena vodila dom i brinula se za djecu. Međutim, slično kao i u Mezopotamiji, žene u starom Egiptu imale su poneka zakonska i financijska prava. U Mezopotamiji se, međutim, sugerira da je glavna društvena uloga žene bila majka sinova. Sinovi su bili visoko cijenjeni jer su bili potencijalni radnici i ratnici, pa je odgovornost žene bila rađanje i briga o muškoj djeci. Slično kao i u starom Egiptu, postojali su dokazi koji su upućivali na priznavanje zakonske i financijske neovisnosti žena. To se može vidjeti kroz činjenicu da su brojne kraljice-svećenice mogle imati imovinu i novac. Bitno je spomenuti kako su žene viših društvenih statusa uživale spomenute privilegije, siromašne žene Egipta i Mezopotamije nisu imale tu sreću. Karen Rhea Nemet-Nejat, povjesničarka, u određenoj je mjeri istaknula ulogu žena u mezopotamskoj politici kroz rad „kraljevih kćeri.“ Ona tvrdi da su te žene „ojačale i ovjekovječile muški patrijarhalni naglasak kroz političke, društvene i bračne saveze.“⁷⁸ Drugim riječima, usprkos činjenici da su žene kraljevske loze dobile određene političke i društvene dužnosti, one su zapravo bile korištene kako bi se unaprijedila postojeća struktura moći koja je bila gotovo isključivo muška. Žene su dobile položaje autoriteta i moći, ali to je bilo gotovo zanemarivo u usporedbi s razinama muške političke kontrole. S druge strane, ženske kraljice i faraonke, poput Nefertiti, Kleopatre i Hatšepsut, koje su vladale u starom Egiptu, ukazuju da je postojanje takvog ženskog monarha u izrazito patrijarhalnom društvu sugeriralo da su žene u starom Egiptu imale puno višu razinu stvarne političke i društvene neovisnosti od svojih mezopotamskih suvremenica. Društveno-ekonomski status žene definirala je i prostitucija koja je bila jedan od rijetkih načina za ženu iz Mezopotamije da pribavi novac za svoju obitelj, a kćeri su često bile podvrgnute dogovorenim brakom već u pubertetskoj dobi.⁷⁹

⁷⁶ Roaf, 1992, 106.

⁷⁷ Teeter, 2011, 54.

⁷⁸ Nemet-Nejat, 1998, 198.

⁷⁹ Idem.

Drevna društva očekivala su da žena bude zdrava, kako bi mogla roditi zdravu djecu. Stanovnici Mezopotamije vjerovali su da je bolest kazna bogova i božica i prokletstvo ili osveta jednog od njih. Žene bi također koristile "čarobne" metode za liječenje. To je moglo uključivati korištenje određenih predmeta ili je možda uključivalo traženje pomoći bogova. Na primjer, mogli bi izreći molitvu bogu Mjeseca Nani u nadi da će izliječiti bolesnu osobu.⁸⁰ U Mezopotamiji su žene također bile odgovorne za "kućnu medicinu". Vjerovalo se da žene nisu odgovorne samo za liječenje svoje obitelji, već da svoje medicinsko znanje treba koristiti i za dobrobit cijele zajednice.⁸¹ Međutim, žene u starom Egiptu mogle su postati iscjeliteljice, a čini se da su se razvijali i rani oblici primaljstva. Ovo bi značilo da su Egipćani prepoznali znanstvenu praksu liječenja i smatrali da bi iscjeliteljice bile bolje u njezi bolesnih, posebno drugih žena i djece.⁸²

U oba društva glavna uloga žene bila je biti supruga, majka i domaćica. Rađanje djece smatralo se vrlo važnim i u starom Egiptu i u Mezopotamiji jer su oba društva bila pod agrarnim sustavom, što je značilo da je stanovništvo trebalo rasti kako bi se proizvelo dovoljno hrane te kako bi civilizacija preživjela.

⁸⁰ Nemet-Nejat, 1998, 199.

⁸¹ Stol, 2016, 239.

⁸² Witts, 2005, 95.

7. MEDICINA U EGIPTU

Drevni Egipat bio je zemlja bogata sirovinama, a geografski položaj ove zemlje često je dovodi u dodir s nepovoljnim klimatskim uvjetima okoline kao što su pješčane oluje, ekstremno visoke temperature i značajan broj divljih životinja. Kao rezultat toga, bolesti i ozljede rano su prepoznate kao glavni problem među ljudima i to se jasno odražava u povijesnim zapisima. Medicinska praksa razvijena je vrlo rano u starom Egiptu. U to se vrijeme na bolest gledalo kao na prokletstvo bogova, a prakse i liječenja često su bili povezani s magijskim ritualima. Ipak, ovo je također iznjedrilo novu eru znanstvenih praksi koje su se kasnije razvile.

Liječničko zanimanje bilo je uglavnom rezervirano za muškarce u starom Egiptu.⁸³ Postojale su mnoge dijagnoze koje su bile relativno znanstvene prema današnjim standardima. To je iznenađujuća činjenica s obzirom na uvjete i alate koji su bili dostupni u to vrijeme. Mnogi od ranih zapisa medicinske prakse otkriveni su na papirusima koje su napisali drevni liječnici. Postoje zapisi o suvremenim simptomima i lijekovima za razne bolesti i ozljede. Na primjer, papirus Edwina Smitha sadrži prve poznate opise kranijalnih šavova (šavovi na lubanji), moždane ovojnice i cerebrospinalne tekućine.⁸⁴ U nizu čarolija i inkantacija nalaze se recepti za laksative, diuretike, i sl.⁸⁵ Ovo razdoblje povijesti označilo je začetak kirurgije kao znanosti. Liječenje je uključivalo zatvaranje rana šavovima, zaustavljanje krvarenja sirovim mesom i previjanje prijeloma sirovim mesom umotanim u platno.⁸⁶ Nažalost, većina operacija bila bi provedena na ratnicima i ne bi bile veliki uspjeh zbog visokog rizika od infekcije.⁸⁷

Papirus Edwina Smitha o ozljedama lubanje:

„Otvorena rana na glavi koja dopire do kosti i od koje lubanja pulsira.“⁸⁸

„Dijagnoza: Reći ćeš mu: Imaš otvorenu ranu na glavi koja dopire do kostiju te pati od ukočenosti u vratu. To je oboljenje koje se teško liječi.“⁸⁹

⁸³ Mark, 2017.

⁸⁴ Wilkins, 2024.

⁸⁵ Idem.

⁸⁶ Metawaly, Ghoneim, Eissa, 2024.

⁸⁷ Idem.

⁸⁸ Breasted, 1930. (vlastiti prijevod)

⁸⁹ Idem. (vlastiti prijevod)

„Liječenje: privezat ćeš ga na kolac dok mu rana ne prođe.“⁹⁰

Iako Egipćani nisu imali znanja o klicama ili bakterijama, u svakodnevnom su se životu susretali s mnogim bolestima. Njihovo razumijevanje anatomije bilo je površno i dijagnoza je često bila netočna. Bili su donekle vješti u tehnikama previjanja rana, a praksa kirurgije bila je vrlo napredna za to vrijeme. Dokazi o kirurškoj intervenciji postoje čak i u prapovijesnom razdoblju, a u preddinastičkom razdoblju izvršilo se nekoliko operacija lubanje.⁹¹ Papirus Edwina Smitha djelo je o raznim ozljedama i njihovom liječenju. Bavi se ispitivanjem, dijagnozom i liječenjem mnogih bolesti u nizu od 48 navedenih bolesti.⁹² Dijagnoze su se često temeljile na izgledu pacijenta, slično kao i danas, no Egipćani su bili jedna od prvih civilizacija koja je koristila obučene stručnjake u području medicine.⁹³

Male boginje bile su često smrtonosna bolest koje su se mnogi bojali i dovela je do korištenja mnogih amajlija i talismana za tjeranje zlih duhova.⁹⁴ Prisutnost pustula malih boginja je evidentna te se bolest smatrala neizlječivom i bez jasnog uzroka. Ljudi s pustulama bili su izolirani slučajevi hemoragičnih velikih boginja, rijetkog i smrtonosnog oblika bolesti za koju se smatra da je izumrla u modernom svijetu.⁹⁵

Prirodni lijekovi bili su najraniji oblik liječenja u starom Egiptu. Polovica poznatih lijekova u egipatskoj medicini temeljila se na prirodnim materijalima dostupnima u lokalnom okruženju. Velik dio najranijeg znanja bilo je instinktivno promatranjem životinja kako jedu razne biljke kada su bile bolesne.⁹⁶ Egipćani su ubrzo počeli koristiti iste biljke kako bi vidjeli hoće li rezultati biti korisni za ljude. Neke od životinja korištene su kao dijagnostički alati. Na primjer, liječenje urinarnih tegoba sastojalo se od stavljanja nekoliko zrna ječma na zahvaćeno područje.⁹⁷ Ječam

⁹⁰ Breasted, 1930. (vlastiti prijevod) Napomena: “privezati na kolac” nije doslovno privezivanje na kolac već stavljanje na određenu dijelu.

⁹¹ Metawaly, Ghoneim, Eissa, 2024.

⁹² Idem.

⁹³ Idem.

⁹⁴ Gibbons, 2024.

⁹⁵ Idem.

⁹⁶ El Seedi, Yosri, Khalifa, Guo, Xiao, 2020, 6.

⁹⁷ Idem, 7.

kojeg su pojeli mravi implicirao je da je urin svjež i liječenje bi se razlikovalo od onog liječenja kada mravi ne bi pojeli ječam.⁹⁸

Med se intenzivno koristio i vjerovalo se da ima čarobno i blagotvorno djelovanje. Istraživanja provedena u modernom dobu mogu dokazati da su neke pretpostavke imale temelj. Med, naime, sadrži blagi antiseptik. Velik dio onoga što se zna o biljnim i ljekovitim lijekovima dolazi iz Ebersovog papirusa i papirusa Edwina Smitha.

Primjer liječenja rane medom:

„Nakon što si ju zašio, na ranu prisloni svježje meso. Ako se šav otpetlja, zalijepi ga mašću i medom.“⁹⁹

Liječenje većine bolesti često se sastojalo od kombinacije molitve i primjene određenih lijekova. Liječnici koje je posjećivala niža klasa bili su poznati kao „narodni iscjelitelji“ i bili su važni u ruralnim područjima gdje nije bilo neposredne dostupnosti „pravih“ liječnika.¹⁰⁰ Bilo koji lijek značajnih svojstava propisivao se za uzimanje nakon recitacije čarolije u kojoj se od boga tražilo da lijek usmjeri na određeni uzrok bolesti. Pacijenta je trebalo liječiti samo ako se vjeruje da će ga božanstvo zaštititi. Neuspjeh lijeka često se pripisivao ljutnji božanstva. Iako se drevna medicina u Egiptu više ne prakticira, uporaba prirodnih lijekova još uvijek prevladava u afričkim i bliskoistočnim zemljama.

⁹⁸ El Seedi, Yosri, Khalifa, Guo, Xiao, 2020, 7.

⁹⁹ Manjo, 1975, 67. (vlastiti prijevod)

¹⁰⁰ El Seedi, Yosri, Khalifa, Guo, Xiao, 2020, 4.

Tablica često korištenih sastojka u egipatskoj medicini:¹⁰¹

Hijeroglif	Prijevod	Objašnjenje
	Životinjska mast	Životinjska mast korištena je za vezivanje proizvoda i stvaranje masti koja se mogla lako nanositi.
	Med	Od nusproizvoda životinjskog podrijetla najviše se koristio med (<i>bit</i>), koji se koristio za unutarnje i vanjske tegobe.
	Mlijeko	Upotreba mlijeka spominje se zajedno s drugim proizvodima koji se koriste za dijagnozu trudnoće, povećanje ženskog libida i za kontracepciju.
	Pivo i vino	Ova dva proizvoda često su korištena kao sredstvo za miješanje raznih drugih proizvoda.
	Sol	Korištenje soli nalazi se u brojnim lijekovima koji se odnose na rađanje djeteta i komplikacija kod poroda.
	Kanabis	Korišten kao analgetik.

¹⁰¹ Tablica izrađena i referencirana prema: Bouwer, 2012.

8. ŽENSKO ZDRAVLJE U EGIPTU

Žene drevnog Egipta patile su od raznih bolesti, kao što su bolesti srca, pretilost, bolesti u trudnoći, dijabetes, rak štitnjače i još mnogo toga. Današnje bezazlene bolesti kao što su probavne smetnje, u to vrijeme mogle su biti kobne. Prema istraživanjima mumija, žene su patile i od reume. U starom Egiptu nisu bile poznate riječi za primalju ili ginekologa, no, to ne znači da oni tada nisu postojali. U starom Egiptu primalja za seljake mogla je biti prijateljica, susjeda ili član obitelji koja je pomogla poroditi dijete. Za bogatije slojeve društva, primalja je obično bila služavka koja je već živjela u domaćinstvu. Primalje u to vrijeme nisu imale formalnu obuku. Čini se da se u egipatsko doba vjerovalo kako su bolesti koje su žene imale na neki način povezane s maternicom. O tome nam govori papirus iz Kahuna:

[Pregled] “žene koju bole oči i dalje ne može vidjeti, uz to ima i bolove u vratu.”
[O tome se treba reći] “uzrok je iscjedak maternice u njene oči”.
[Trebalo se liječiti tako da] “se pari s tamjanom i svježim uljem, neka pari maternicu s time, te neka pari oči s mašču gušće noge. Trebaš joj dati jesti jetru magarca.”¹⁰²

„Pregled žene koju bole zubi i grlo. Ne može jesti. Trebaš joj reći: „To je grč u maternici!” Zatim, nakon što si ju pario s tamjanom iz lonca djadjaw, na nju izlij urin magarca koji je imao dva ždrijebeta. Ako je njena bol smještena do trbuha, to je demon (ne može se liječiti).”¹⁰³

Nadalje, rak je bolest koja pogađa ljude i životinje stoljećima. Najraniji dokazi raka dolaze upravo iz Egipta, to su bili dokazi o fosiliziranim tumorima kostiju.¹⁰⁴ Izraslina koja ukazuje na rak kostiju tzv. osteosarkom primijećen je na mumijama. Također, primijećen je i niz koštanih deformacija lubanje i vrata što se može povezati s rakom.¹⁰⁵ Najstariji poznati opisi raka kod ljudi mogu se pronaći u papirusima Edwina Smitha i Georga Ebersa. Papirusi sadrže pojedinosti o uvjetima koji su u skladu s modernim opisima raka. Papirus Edwina Smitha spominje čak 8 slučajeva tumora

¹⁰² Quirke, 2002, red 1-5. (vlastiti prijevod)

¹⁰³ Pomenering, 2014, 31. (vlastiti prijevod)

¹⁰⁴ Elkantiry, 2012, 14.

¹⁰⁵ Idem, 15.

odnosno raka dojke.¹⁰⁶ U papirusu je dokumentirano da ne postoji lijek za to te se preporučuje kauterizacija tj. spaljivanje.¹⁰⁷

Papirus Edwina Smitha o raku dojke:

„Reći ćeš mu (joj) ovo: „Onaj koji ima tumor s velikom glavom u prsima i iz njega curi iscjedak. Liječit ću s vatrenom bušilicom.“¹⁰⁸

Hijeroglifski natpisi i papirusni rukopisi sugeriraju kako su neki liječnici mogli razlikovati benigne od malignih tumora. Prema nekim zapisima zaključuje se kako su drevni liječnici površinske tumore uklanjali kirurški slično kako se to rješava i danas. Ljekoviti pripravci koji su sadržavali ječam, svinjske uši i druge razne životinjske dijelove koristili su se kao lijekovi za rak želuca ili maternice.¹⁰⁹

Papirus Georga Ebersa o raku maternice:

„bolest koja uzrokuje čir (tumor?) koji proždire njezinu maternicu.“¹¹⁰

„Još jedan recept za bolest koja proždire maternicu i ako se čirevi pojavljuju na stidnici. Svježe datulje, kamenje s obale, pomiješano u vodi i ostavljeno preko noći. Uliti vodu u njezinu vaginu.“¹¹¹

Rak dojke su Drevni Egipćani prvi primijetili prije 3500. godina. Papirusi Edwina Smitha i Georga Ebersa sadrže opise stanja koji se mogu povezati s današnjim saznanjima o raku dojke. Primjerice, jedan bezimni egipatski kirurg opisuje izbočenu izraslinu na grudima te navodi kako za to nema lijeka.¹¹² Također, rak se u ovim papirusima oslovljavao kao bolest koja proždire organe.¹¹³

Osim tumora, mnogi Egipćani patili su od bolesti srca, visokog krvnog tlaka, dijabetesa i pretilosti. Staroegipatski kameni reljefi prikazuju poneke pretile ljude, poput kuhara u Ankhmahorovoj grobnici ili pretilog čovjeka koji uživa u hrani koju mu nosi njegov mršavi sluga iz Mereukove

¹⁰⁶ Elkantiry, 2012, 14.

¹⁰⁷ Idem.

¹⁰⁸ Breasted, 1980., 386. (vlastiti prijevod)

¹⁰⁹ Elkantiry, 2012, 14.

¹¹⁰ Nunn 1996, 813-815. (vlastiti prijevod)

¹¹¹ Idem, 81. (vlastiti prijevod)

¹¹² Elkantiry, 2012, 15.

¹¹³ Idem.

grobnice.¹¹⁴ Studije rekonstruiranih kožnih nabora kraljevskih mumija sugeriraju da su poneki ljudi uistinu bili pretili, uključujući i kraljicu Hatšepsut. Smatra se kako je Hatšepsut umrla s 50 godina od raka te da je imala dijabetes. Dijabetes je prvi put dokumentiran 1550. g. pr. Kr. u Egiptu.¹¹⁵ Tadašnji dijabetes (ono što povjesničari povezuju s dijabetesom), opisan je kao rijetka bolest. Nepoznati Egipćanin spominje ljude s tegobama „učestalog mokrenja“, što su povjesničari kasnije povezali s dijabetesom.¹¹⁶

Ebers papirus o mogućoj bolesti srca:

„Ako pregledate čovjeka zbog bolova u truhu, i pati, ima bolove u ruci, u prsima, kažem kako se radi o wadj bolesti. Smrt se približava.“¹¹⁷

Ebers papirus o mogućem dijabetesu:

„Još jedan (recept) za liječenje pretjeranog uriniranja: trava papirusa, jedna, trava sjemenki, jedna, korijen bhg grma, jedan. Samljati i dodati u slatko pivo. Ostaviti preko noći te popiti.“¹¹⁸

„Još jedan (recept) kada je uriniranje pretjerano. Zrnje pšenice, jedna osmina, datulje, jedna osmina, nubijski oker, kišnica, procijediti, konzumirati četvrti dan.“¹¹⁹

Egipćani su vjerovali da je srce izvor ljudske mudrosti, emocija, sjećanja i duše. Pojmovi fiziologije i bolesti bili su povezani kroz srce. Zbog toga se srce smatralo najvažnijim ljudskim organom. Međutim, usprkos naizgled naprednim medicinskim i kirurškim znanjem, uloga cirkulacije krvi nije bila točno shvaćena. Smatrali su kako srčani kanali (metu) povezuju sve dijelove tijela zajedno.¹²⁰ Ovi kanali vodili su kisik, suze, sluz, sperm, hranjive tvari pa čak i tjelesni otpad.¹²¹ Za mozak se s druge strane smatralo da mu je jedina prava funkcija prolaziti sluzi

¹¹⁴ Elkantiry, 2012, 17.

¹¹⁵ Idem, 17.

¹¹⁶ Idem, 10.

¹¹⁷ Nunn 1996. (vlastiti prijevod)

¹¹⁸ Faulkner, 1996, 4. (vlastiti prijevod)

¹¹⁹ Ghalioungui, 1987, 2. (vlastiti prijevod)

¹²⁰ Elkantiry, 2012, 18.

¹²¹ Idem.

u nos. U konačnom sudu prikazanom u Knjizi mrtvih, srce se izvlačilo iz pokojnika te se stavljalo na vagu. S druge strane vage bilo je pero Ma'at. Anubis je ponekad prikazan kako prilagođava ravnotežu u korist pokojnika.¹²² Egipatska princeza Ahmose-Meryet-Amon, koja je živjela u Tebi između 1580. i 1550. g. pr. Kr. bolovala je od dijagnosticirane koronarne arterijske bolesti, odnosno artritisa.¹²³ Imala je začepljenje arterija, uključujući onu koja mozak i srce opskrbljuje krvlju. Ujedno je imala i skoliozu. (slika 8.)

Najstarija Egipćanka oboljela od ateroskleroze bila je Dama Rai, živjela je otprilike 1570. g. pr. Kr. do 1530. pr. Kr. početkom XVIII. dinastije te je bila dojilja kraljice Nefertari.¹²⁴ Njena mumija je najstarija poznata mumija kod koje imamo dokaz o aterosklerozi budući da je imala jasnu bolest luka aorte.¹²⁵ Umrla je u dobi od 30 do 40 godina. (slika 9.)

¹²² Elkantiry, 2012, 19.

¹²³ Idem.

¹²⁴ Idem.

¹²⁵ Idem.

9. TRUDNOĆA I POROD U EGIPTU

9.1. Religija i magija

Poznato je da su postojala mnoga božanstva, primjerice Bes, Hator i Tauret, koja su imala posebnu ulogu vezanu uz trudnoću i porod. Vjerovalo se da božica Tauret, koja je prikazana kao trudni nilski konj, štiti žene tijekom trudnoće i poroda. Sve komplikacije tijekom trudnoće ili poroda pripisivale su se nezadovoljstvu bogova ili nadnaravnoj intervenciji demona ili zlih duhova.¹²⁶

Drevni Egipćani vjerovali su da je njihova plodnost pod kontrolom bogova, te da bi svako negodovanje bogova rezultiralo neplodnim brakom. To se smatralo vrlo ozbiljnom zabrinutošću i iz tog razloga bi ljudi imali veliko strahopoštovanje prema bogovima i prepuštali bi se prinosima i ritualima kako bi ih zadovoljili. Bogovi su se često molili da pomognu paru u postizanju trudnoće i bili su osobito važni u osiguravanju sigurnog poroda. Tijekom trudnoće žena je mogla zazvati u pomoć Tauret, božicu nilskog konja za koju se vjerovalo da štiti trudnicu i nerođeno dijete od demona i zlih duhova koji bi im željeli zlo.¹²⁷ Zaštitne amulete koji prikazuju Tauret, često su nosile trudnice, a božica je postala vrlo popularna figura u kućanskim potrepsinama, uključujući namještaj i keramiku. Shai je bio bog sudbine i smatralo se da odlučuje o trajanju ljudskog života u trenutku rođenja.¹²⁸

U tom razdoblju porođaj se smatrao posebno opasnim i za majku i za dijete te se vjerovalo da samo uz pomoć bogova žena može uspješno donijeti dijete na svijet. Smatralo se da su bolest i smrt rezultat božanske intervencije, bilo dobre ili loše, pa je trudnicama bila potrebna pomoć nadnaravnih sila. Na zidovima hramova u Tebi prikazane su rodne kuće, a unutar njih su scene rođenja nekoliko božanske djece.¹²⁹ Jedna gravura prikazuje Hnuma, boga odgovornog za stvaranje, kako oblikuje dijete od gline na lončarskom kolu.¹³⁰ Iz ovih dokaza vidljivo je da su svi, od najnižih do najviših slojeva društva, smatrali da je božanska intervencija za siguran porod neophodna.

¹²⁶ Haimov-Kochman, Sciaky-Tamir, Hurwitz, 2005, 4.

¹²⁷ Idem.

¹²⁸ Idem, 7.

¹²⁹ Idem, 6.

¹³⁰ Britannica, Khnum.

Ritual je bio dio života starih Egipćana, a posebno je važnu ulogu imao kada je u pitanju rođenje. Utjecaj religije bez sumnje je doveo do izvođenja određenih obreda za koje se smatralo da donose zdrav porod. Povezujući božansko rođenje bogova s uobičajenim ljudskim rađanjem, Egipćani su nastojali rekonstruirati rođenje bogova kroz mit Eneade.¹³¹ (vidi sliku 1.)

Tijekom trudnoće vjerovalo se da je žena najranjivija te da su demoni i zli duhovi lako mogli naštetiti njoj, njezinom nerođenom djetetu i njezinoj sposobnosti da u budućnosti opet zatrudni. Primjeri takvih zlih sila bili su demoni, zmija Apop ili opasna božica lavica Sekhmet.¹³² Kako bi se zaštitile od tih utjecaja, bilo je neophodno da žena i njezina obitelj potraže zaštitu dobronamjernih nadnaravnih sila, jer se vjerovalo da su one najučinkovitije sredstvo odbijanja negativnih utjecaja zlonamjernih sila. Ove preventivne mjere često su imale oblik rituala i stvaranja amuleta.

Leiden papirus o čarolijama za lakši porod:

*„Ja sam Horus. Došao sam iz pustinje žedan. Pronašao sam nekoga tko je plakao. Njegova žena je umirala. Priđi k Hator dami od Dendere. Neka ti donesu njezin amulet zdravlja kako bi rodila!“
Čarolija se mora izreći ... puta te se listovi ... moraju staviti na glavu žene.¹³³*

„Otvori se za mene! Ja sam onaj koji nudi puno, izgradio sam stup za Hator koja se diže kako bi ona mogla roditi. Hator dama od Dendere rađa!“¹³⁴

¹³¹ Haimov-Kochman, Sciaky-Tamir, Hurwitz, 2005, 6.

¹³² Idem.

¹³³ Borghouts, 1978, 39. (vlastiti prijevod)

¹³⁴ Idem, 39-40. (vlastiti prijevod)

9.2. Briga za trudnicu

Mnogi drevni povjesničari primijetili su da su Egipćani vodili brigu o trudnicama. Bilo je više razloga zašto je Egipćankama bilo važno osigurati uspješnu trudnoću. Stope smrtnosti majke i djeteta bile su prilično visoke tijekom poroda. Mnogi ljudi vjeruju da je zbog visoke stope smrtnosti bio običaj da Egipćanke imaju mnogo djece. Medicinski papir iz Kahuna поближе nam opisuje brigu za trudnicu u Egiptu.

Papirus sugerira da bi žena, ako se vjeruje da je trudna, ne bi trebala piti pivo. S druge strane neka istraživanja tvrde kako su žene radije pile pivo nego vodu iz Nila jer se smanjivao rizik od bolesti koje se prenose prljavom vodom.¹³⁵

Kahun papirus o pivu i trudnoći:

“Trebaš joj reći: to je otpuštanje maternice! Nemoj piti pivo i imati ćeš zdrav porod!”¹³⁶

Papirus iz Kahuna također navodi da žena koja je trudna treba održavati toplinu svog tijela te mora paziti da se ne prehladi, pa bi se svaki dan trebala mazati palminim uljem i potom se sunčati.¹³⁷ Pivo se koristilo za liječenje bolesti i za poboljšanje prehrane u starom Egiptu. To bi značilo da se upotreba piva kao prehrambene namirnice može protumačiti kao pokušaj rane medicinske skrbi za trudnice.

Ebersov papirus pruža uvid u staroegipatske metode liječenja za perinealne laceracije (razdiranje maternice) nastale tijekom poroda, tj. kako su lokalno primjenjivali ulja na vulvu i vaginu kako bi se ublažila bol i otekline. Došlo je i do sugestija da su Egipćani zapravo šivali postporođajne razderotine međice. Iz papirusa iz Kahuna, iako nejasno, saznajemo da postoji mogućnost da su Egipćani šivali svoje pacijentice.¹³⁸ Postoji nekoliko referenci u medicinskim papirusima o brizi dugotrajnih komplikacija trudnoće. Prolaps maternice bila je jedna od najčešćih komplikacija kod

¹³⁵ Pereira, 2021, 28.

¹³⁶ Idem.

¹³⁷ Idem, 29.

¹³⁸ Idem.

poroda.¹³⁹ Pacijentica bi u tom slučaju morala stajati iznad goruće kombinacije sastojaka te bi tako njena maternica bila „prisiljena“ vratiti se u normalan položaj.¹⁴⁰

Kahun papirus o određivanju trudnoće u žena:

„Razlikovanje žena od onih koje će roditi i onih koje neće roditi. Treba se pripremiti svježa mast ...Zatim bi trebao...Ako su mišići grudi veći trebaš joj reći: „Trudna si!“ . Ako su u normalnom stanju, reci joj da će roditi kasnije.“¹⁴¹

„U neko drugo vrijeme. Trebao bi pritisnuti njezin dlan s vrškom svoga prsta u točku pritiska. Ako ne osjeća bol, nikada neće biti trudna.“¹⁴²

Berlinski papirus o određivanju trudnoće u žena:

„Kako bi se uvjerali je li žena trudna ili nije; treba spraviti prah biljke bededu-ka te ga natopiti u mlijeko žene koja je rodila sina. Neka žena to pojede...Ako to isporuča roditi će dijete, ako ne, neće.“¹⁴³

„Još jedan test kako bi se uvjerali je li žena trudna ili nije. Žena treba natopiti pšenicu i ječam svojim urinom svaki dan. Ako i pšenica i ječam izrastu, rodit će dijete. Ako izraste ječam rodit će sina. Ako izraste pšenica rodit će kćer. Ako ništa ne izraste, neće rađati djecu.“¹⁴⁴

¹³⁹ Haimov-Kochman, Sciaky-Tamir, Hurwitz, 2005, 7.

¹⁴⁰ Idem.

¹⁴¹ Pereira, 2021, 29. (vlastiti prijevod)

¹⁴² Idem. (vlastiti prijevod)

¹⁴³ Watterson, 1991, 85. (vlastiti prijevod)

¹⁴⁴ Nunn, 1996, 191-192. (vlastiti prijevod)

9.3. Prirodni pripravci i lijekovi

Bilje je imalo veliku ulogu u egipatskoj medicini. Biljni lijekovi spomenuti u Ebersovom papirusu uključuju opijum, kanabis, smirnu, tamjan, komorač, majčinu dušicu, smreku, aloe veru, laneno sjeme i ricinusovo ulje - iako neki od prijevoda nisu sasvim točni.¹⁴⁵ Režnjevi češnjaka pronađeni su u egipatskim grobnicama, uključujući grobnicu Tutankamona i u serapeju u Sakkari.¹⁴⁶ Mnoge biljke uronjene su u vino, koje se zatim konzumiralo kao oralni lijek.¹⁴⁷

Egipćani su mislili da češnjak i luk pomažu u izdržljivosti i konzumirali su ih u velikim količinama. Sirovi češnjak rutinski se davao astmatičarima i onima koji su patili od bronhijalno-plućnih tegoba.¹⁴⁸ Luk je pomogao kod problema probavnog sustava.

Češnjak je tada bio važno ljekovito sredstvo, svježi češanj se oguli, zgnječi i miješa u mješavini octa i vode. Može se koristiti za grgljanje i ispiranje usta ili uzimati interno za liječenje upale grla i zubobolje. Vjeruje se da svježe oguljeni češanj sirovog češnjaka umotan u muslin ili gazu i pričvršćen za donje rublje štiti od zaraznih bolesti poput prehlade i gripe.¹⁴⁹

Vjerovalo se da su liječenje s pomoću biljaka čovjeku podarili bogovi. Uobičajena bolna pojava u trudnoći su grčevi mišića maternice. Cilj je svakako zaustaviti grčenje ili ga ograničiti. Za takve probleme Egipćani su predlagali jednostavan lijek. Potreban je lijek od rogača. Žene jedu očišćene datulje punjene mljevenim rogačem.¹⁵⁰ Današnje studije su pokazale da je rogač bogat vlaknima i malo masti. Ovo je idealno za sprječavanje zatvora, tj. uzroka daljnjih bolova kod trudnica.¹⁵¹

Jedna od komplikacija koja bi mogla ugroziti život majke i/ili fetusa jest spontani pobačaj. Zabilježeno je nekoliko biljnih pripravaka koji pomažu u sprečavanju pobačaja. Jedan lijek stavljanje mljevenih dijelova stabla akacije u pivo.¹⁵² Još jedan pripravak za jačanje ženske maternice i sprečavanje pobačaja uključuje kombinaciju tamjana, meda i datulja.¹⁵³ Praksa

¹⁴⁵ El Soud, 2010, 83.

¹⁴⁶ Idem.

¹⁴⁷ Idem.

¹⁴⁸ Idem.

¹⁴⁹ Idem, 84.

¹⁵⁰ Idem.

¹⁵¹ Idem, 85.

¹⁵² Idem.

¹⁵³ Idem.

korištenja biljnih lijekova za liječenje pacijenata s različitim bolestima drevna je i postoji u svakoj kulturi od početka čovječanstva. Znanje o ovim biljnim sustavima liječenja najvjerojatnije se prenosilo usmenom predajom i dugo se čuvalo kao tajno znanje unutar pojedinih obitelji i ponekad putujućih iscjelitelja. Ovo znanje o liječenju bolesti i tegoba spomenuto je u Ebersovom papirusu.¹⁵⁴ Ebersov papirus sadrži nekoliko recepata koje su zapisane u poglavlju specifičnom za liječenje žena.¹⁵⁵

9.4. Uvjeti i proces poroda

Malo je izravnih dokaza o položajima za rađanje u starom Egiptu, ali je očito da su mnoge žene rađale čučajući, vjerojatno naslonjene na opeke. U preddinastičkom dobu bilo je uobičajeno rađati u zgrčenom položaju. Ovaj je položaj još uvijek popularan među tradicionalnim egipatskim seoskim ženama i zapaženo je da može olakšati porod. Tijekom trudnoće ženu se poticalo da ostane aktivna i da ne pređe u navike sjedenja. To je trebalo osigurati lakši porod. Epigrafski i arheološki dokazi pokazuju da je žena koja je rodila koristila totemske i magične geste i riječi kako bi osigurala nesmetan porod.¹⁵⁶

Iz grobnih scena vidljivo je da su žene birale položaj koji im je bio najudobniji. Nepoznato je zašto i kako su se Egipćani odlučili za te položaje za rađanje. Egipćanke su najčešće rađale u vlastitom domu. Egipatski tekstovi i suvremena istraživanja sugeriraju da rađanje u izvaninstitucionalnoj atmosferi povećava ženin osjećaj kontrole u okruženju u kojem se osjeća sigurno i tako se povećava njezino samopouzdanje, olakšavajući porod i stvarajući pozitivno iskustvo.¹⁵⁷ Rađaonice su bile dio procesa porođaja. Većina informacija o prostorijama za rađanje potječe iz doba Novog kraljevstva, no može se zaključiti da je, budući da se prostorije za rađanje viđaju u ranijim civilizacijama, možemo zaključiti da podrijetlo nije egipatsko.¹⁵⁸ Za vrijeme poroda trudnica bi se preselila na privatno mjesto u kući. Prostorija za rađanje imala je religijske implikacije jer se pretpostavljalo da su božice Izida, Neftis i Heket prisutne u sobi kako bi pomogle majci.¹⁵⁹

¹⁵⁴ El Soud, 2010, 86.

¹⁵⁵ Idem.

¹⁵⁶ Chamberlain, 2004, 2.

¹⁵⁷ Idem.

¹⁵⁸ Idem, 3.

¹⁵⁹ O'Dowd, 2020, 237.

Postoje dokazi da su Egipćani imali sofisticirano znanje o farmakologiji i da su bili poznati po korištenju raznih biljnih lijekova za ublažavanje simptoma bolesti i boli. To se nedvojbeno odnosi i na trudnice i njihove pokušaje da se nose s bolovima povezanim s porodom.

Malo je dokaza o tome koji su ti specifični lijekovi bili. Zapisi pokazuju da se opijum koristio još od vremena Starog kraljevstva, medicinski papirusi sugeriraju njegovu upotrebu kao sedativ za glavobolje, ali nema dokaza koji bi sugerirali njegovu upotrebu posebno tijekom poroda.¹⁶⁰ Međutim, znamo da je znanje o opijumu i njegovoj upotrebi raslo od brončanog doba preko Bliskog istoka i da su ga Grci (Dioskorid) preporučili za korištenje pri porodu.¹⁶¹ Prema tome, nije nemoguće da se to znanje prenosilo te da su i Egipćanke koristile opijum za ublažavanje trudova.

Opeke za rađanje nisu bile samo rani oblik stolice za rađanje, već su služile i kao svojevrsan talisman odnosno zaštitni predmet za majku i dijete. Vjerovalo se da ovaj oblik rituala pruža duhovnu i fizičku zaštitu za majku i dijete.¹⁶² Same opeke bile su ispisane kako bi „pamtile“ majku i dijete po imenu i postale su pravni instrument za dokaz djetetove legitimnosti i prava nasljedstva.¹⁶³ Ovo jasno odražava vezu između magije i medicine u starom Egiptu i također pokazuje razinu brige za majku i dijete tijekom cijelog rađanja.¹⁶⁴

Opeke za rađanje trebaju se oblikovati od nilskog mulja.¹⁶⁵ Ove su opeke oblikovale samo žene koje su imale puno djece ili starije žene koje su imale iskustva u rađanju.¹⁶⁶ Ove su opeke bile ispisane stihom iz 119. poglavlja Knjige mrtvih i slikama božica.¹⁶⁷ Opeke su se koristile pri porodu da se žena podigne te da dijete bude pristupačnije primaljama.¹⁶⁸ Četiri opeke, složene u paru, bile su tradicionalni oslonac za rađanje. Egipćani su personificirali opeke koje su se koristile pri porodu kao božicu rođenja, Meskhenet.¹⁶⁹ Ona može biti predstavljena kao opeka sa ženskom glavom (vidi sl. 2) ili kao žena ili sokol s visokim rascijepljenim predmetom na glavi.¹⁷⁰ U kasnijim

¹⁶⁰ O'Dowd, 2020, 237.

¹⁶¹ Idem.

¹⁶² Roth, Roehrig, 2002, 123.

¹⁶³ Idem, 123.

¹⁶⁴ Idem, 124.

¹⁶⁵ Idem, 128.

¹⁶⁶ Idem.

¹⁶⁷ Idem.

¹⁶⁸ Idem.

¹⁶⁹ Roth, Roehrig, 2002, 130.

¹⁷⁰ Idem.

razdobljima ova božica poprima četiri različita oblika, od kojih svaki odgovara jedna od četiri opeke. Svaki od ovih oblika povezan je s drugom božicom: Tefnut, Nut, Izidom i Neftidom. Ove četiri božice predstavljaju ženski dio heliopolitske Eneade.¹⁷¹

Činjenica je da su Egipćanke imale drugačiji odnos prema rađanju nego danas. Koncept ublažavanja boli i pravo na izbor bili su u to vrijeme vrlo ograničeni i treba imati na umu da percepcija boli i rađanja kod ljudi ovisi o kulturnim čimbenicima.

Papirus Westcar o božanskom porodu – rođenje prva tri faraona 5. dinastije:

„Jednog od tih dana Ruddjedet je patila dok su trudovi bili teški. Zatim je veličanstvo Ra, Gospodar Sakhbua, rekao Izidi, Neftis, Meskhenetu, Heket i Hnumu. "Oh, otidite i porodite Reddjedet troje djece koja su u njezinoj utrobi koja će obavljati ovu sudsku dužnost u cijeloj ovoj zemlji jer će izgraditi vaše hramove, opskrbiti vaše žrtvenike, učiniti vašim posudama za žrtvu u izobilju i povećati vaše božanske darove." Zatim su ti bogovi nastavili nakon što su promijenili svoj izgled u glazbenike. Zatim su stigli u Reusreovu kuću i našli ga kako stoji sa svojom suknjom naopačke [?] i dali su mu menat i sistru. Zatim im je rekao "Moje dame, gledajte, postoji jedna žena koja pati zbog teškog poroda", a onda su one rekle "dajte da je vidimo jer mi znamo o porodu", a on im je rekao "uđite". Zatim su ušli prema Reddjedet i zaključali su sobu u kojoj su bili ona i oni. Tada se Izida smjestila ispred ,a Neftis iza nje, a Heket je ubrzavala porod. Izida je rekla "da ne budeš moćan u njezinoj utrobi u ovo tvoje ime Userref (Userkaf)" i ovo dijete joj je pojurilo u naručje, dijete od jednog lakta. Kostu su mu bile jake, a udovi su mu bili od zlata, a pokrivalo za glavu od pravog lapis lazulija. I oprali su ga nakon što mu je bila prerezana pupčana vrpca i stavili su ga na ležaj od cigle. Tada mu je Meskhenet prišla i rekla "Kralj koji će biti u cijeloj ovoj zemlji" i Hnum je ozdravio njegovo tijelo. Tada se Izida smjestila ispred ,a Neftis iza nje, a Heket je ubrzavala porod. Izida je rekla "nemoj udarati u njezinoj utrobi u ovo tvoje ime Sahura (Sahure)" i ovo dijete joj je pojurilo u naručje, dijete od jednog lakta. Kostu su mu bile jake, a udovi su mu bili od zlata, a pokrivalo za glavu od pravog lapis lazulija. I oprali su ga nakon što mu je bila prerezana pupčana vrpca i stavili su ga na ležaj od cigle. Tada mu je Meskhenet prišla i rekla "Kralj koji će biti u cijeloj ovoj zemlji" i Hnum je ozdravio njegovo tijelo. Tada se Izida smjestila ispred ,a Neftis iza nje, a Heket je ubrzavala porod. Izida je rekla "neka ne ostaneš

¹⁷¹ Roth, Roehrig, 2002, 131.

mračan u njezinoj utrobi u ovom tvom imenu Keku (Neferirkara Kakai)" i ovo dijete joj je pojurilo u naručje, dijete od jednog lakta. Kostu su mu bile jake, a udovi su mu bili od zlata, a pokrivalo za glavu od pravog lapis lazulija. I oprali su ga nakon što mu je bila prerezana pupčana vrpca i stavili su ga na ležaj od cigle. Tada mu je Meskhenet prišla i rekla "Kralj koji će biti u cijeloj ovoj zemlji" i Hnum je ozdravio njegovo tijelo. Ovi bogovi su tada izašli porođivši Redjedet troje djece i rekli su "Raduj se Reusre, jer ti se rodilo troje djece".¹⁷²

Papirus iz Kahuna o trudovima:

„Sprječavanje trudova u mišićima žene. Mletački grah (vigna unguiculata). Samelji ga sa...(…)...(…). Za njene zube na dan poroda. Neka to žvače. Ovo je nešto dobro i isprobano (milijun) puta.“¹⁷³

Tablica sastojaka za lakši porod prema papirusu Georga Ebersa:¹⁷⁴

Za internu uporabu (umetanje u vaginu):	Mljevene sjemenke kukuruza (Ebers 820), konoplja samljevena u medu (Ebers 821), tamjan (Ebers 822), med (Ebers 823), voda rogača (Ebers 823), celer samljeven u kravljem mlijeku (Ebers 822), sol iz Donjeg Egipta (Ebers 802), luk (Ebers 802), bobice smreke (Ebers 805),...
Za oralnu uporabu:	Sok od datulja (Ebers 799), sol iz Donjeg Egipta (Ebers 801), med (Ebers 801), vino (Ebers 799)
Zavezano oko abdomena:	Sol iz Donjeg Egipta (Ebers 800), bijela pšenica (Ebers 800), borovo ulje (Ebers 807), ulje (Ebers 807), mast (Ebers 807)
Sjediti iznad:	<i>Naia</i> biljke (Ebers 799)

¹⁷² Blackman, 1988. (vlastiti prijevod)

¹⁷³ Lopes, Pereira, 2021. (vlastiti prijevod)

¹⁷⁴ Tablica prilagođena i referencirana prema: Bouwer, 2012.

9.5. Stanje nakon poroda i dojenje

Nakon poroda, od žene se očekivalo da odmara. Proces odmaranja trajao je oko 20-30 dana te u tom periodu žena nije radila. Otac bi odabrao ime za dijete. Egipćani su vjerovali kako djetetovo ime definira njegovo mjesto u svijetu i njegov identitet.

Dojenje je bila bitna praksa za preživljavanje i dobrobit djeteta. Žene višeg statusa obično nisu dojile svoju djecu već su tu odgovornost preuzimale njihove dojilje. Dojilja koja je služila kralju ili članu kraljevske obitelji postala je kraljevska dojilja i imala je mnoge posebne privilegije kao npr. velika grobnica, isklesane kipove koji prikazuju odnos između nje i članova kraljevske obitelji, itd.¹⁷⁵ Nije jasno kako su dojilje bile izabrane, ali neki dokazi iz ranog Novog Kraljevstva govore da je morala postojati krvna veza između njih i kraljevske obitelji.¹⁷⁶ Novo kraljevstvo nije bilo jedino doba koje je svjedočilo o položaju kraljevskih dojilja. Godine 1829. otkrivena je tebanska grobnica Tjes-Ra-Peret koja je nosila titulu "dojilje Taharkove kćeri".¹⁷⁷ Ova grobnica je pronađena netaknuta sa svom pogrebnom opremom (ljesovi, dvije drvene kutije s glinenim figurama, drvena stela i sl.) pokojnika. To dokazuje da je Tjes-Ra-Peret bila istaknuta ličnost povezana s kraljevskom kućom XXV. dinastije.¹⁷⁸ Međutim, nisu sve dojilje bile privilegirane. Većina ih je bila iz marginaliziranih obitelji te su radile pod određenim uvjetima i dobivale su unaprijed određene plaće. „Nisu smjele biti mlađe od dvadeset ili starije od četrdeset godina. Trebale su biti rodilje barem dva puta. Trebale su imati razvijeno tijelo jer se vjerovalo da je mlijeko takvih žena hranjivije. Grudi su trebale biti srednje veličine, jer se vjerovalo kako male grudi proizvode premalo mlijeka, a velike grudi previše mlijeka pa bi dijete moglo postati pohlepno.“¹⁷⁹

Smrtnost dojenčadi u starom Egiptu bila je visoka, uzrokovana bolestima, pothranjenošću, nesrećama i zanemarivanjem neželjene ili deformirane djece. Slabljenje majke, a time i djeteta, pothranjenost bila je vrlo čest uzrok smrtnosti dojenčadi. Loši životni uvjeti i neadekvatna prehrana doveli su do pothranjenosti, što je usporilo razvoj dojenčeta i oslabilo njegov imunološki

¹⁷⁵ Elhabashy, Abdelgawad, 2019, 15.

¹⁷⁶ Idem, 15.

¹⁷⁷ Idem, 16.

¹⁷⁸ Idem, 16.

¹⁷⁹ Idem, 17.

sustav. Drugi problem koji je uzrokovao smrt mnogih dojenčadi bila je njihova osjetljivost na bolesti. To je bilo pojačano činjenicom da nije bilo stvarne razlike između područja stanovanja i spavanja, što je značilo da su dojenčad često bila izložena bolestima koje se prenose zrakom. Jedini pisani izvještaj o staroegipatskoj pedijatriji je papirus koji preporučuje korištenje majčinog mlijeka za liječenje dječjih bolesti, što sugerira da je bilo mnogo takvih bolesti. Naposljetku, mnoga su dojenčad umrla od posljedica opasnosti svakodnevnog života, na primjer opekline i opekotina, koje su, budući da nije bilo liječenja za infekcije, često bile smrtonosne. Jedan od najčešćih načina zaštite djece bio je posvetiti ih određenom bogu i odvesti ih u hram na blagoslov. Dokaz za to je velik broj pronađenih stela i kipića posvećenih bogovima koji datiraju od Novog kraljevstva do Helenističkog razdoblja. Oni općenito prikazuju dijete sa svojim roditeljem ili bogom. Neki kipići prikazuju dijete kako nosi obredni pramen kose koji se spušta s jedne strane glave. To se posebno nalazi u figurama Horusovog boga djeteta Harpokrata, koji se smatrao bogom djece; pramenovi vjerojatno oponašaju kosu boga.

Obitelji bi se pripremale za dolazak djeteta kupnjom amuleta i amajlija za zaštitu djetetova života. Po rođenju bi se novorođenče opralo u vinu i natrljalo solju; vjerovalo se da će se time dijete očistiti i ojačati.¹⁸⁰

Papirus iz Kahuna o ozlijedi nakon poroda:

„Upute za ženu čija vagina pati. Otekla je nakon poroda. Za nju trebaš pripremiti: svježe ulje i henu te time natopiti njezinu vaginu.“¹⁸¹

Papirus Geoga Ebersa o sprječavanju infekcije dojki kod dojenja:

„Ovo su Izidine dojke kada je rodila Šu i Tefnut. Što je radila: Omotavala ih trskom, pupoljkom snb biljke, halmama od trske. Nema izlučevina, nema svraba, nema krvi. Trsku zavezati sa sedam čvorova te položiti preko njih.“¹⁸²

¹⁸⁰ Elhabashy, Abdelgawad, 2019, 18.

¹⁸¹ Nunn, 1996, 194.

¹⁸² Borghouts, 1978, 40.

Papirus Georga Ebersa o laktaciji:

„Da bi se dobila porcija mlijeka u dojci za dijete: Ugrij kosti sabljjarke u ulju i namaži joj vrat. Ili: Neka žena sjedi s prekrštenim nogama i jede kruh i sjemenke maka.“¹⁸³

9.6. Pobačaj u drevnom Egiptu

Pobačaj u starom Egiptu tema je koja nije čest predmet znanstvenih rasprava. Drevni Egipćani imali su složen skup vjerovanja i običaja vezanih uz rađanje, plodnost i svetost života. To je utjecalo na njihova gledišta o pobačaju. Iako su određeni zapisi ili tekstovi koji izravno govore o pobačaju u starom Egiptu ograničeni, postoje neizravne reference i arheološki nalazi koji nam ovu praksu mogu približiti. Ebersov papirus sadrži informacije o tretmanima neplodnosti i kontracepciji, što ukazuje na poznavanje problema reproduktivnog zdravlja.¹⁸⁴ Međutim, ne daje eksplicitne pojedinosti o postupcima ili praksi pobačaja.¹⁸⁵ Jedan značajan aspekt koji treba razmotriti je vrijednost koju su Egipćani pridavali nastanku života i važnosti rađanja za obitelj i društvo. Egipćani su poštovali majčinstvo i vjerovali u božansku prirodu rađanja, a porod se smatrao svetim događajem povezanim s božicama poput Hator i Tauret.¹⁸⁶ Moralne i etičke implikacije pobačaja u staroegipatskom društvu vjerojatno su varirale ovisno o individualnim uvjerenjima, kulturnim normama i vjerskim razmatranjima. Nedostatak eksplicitne dokumentacije o praksi pobačaja čini izazovnim izvlačenje zaključaka o tome koliko je pobačaj bio raširen ili prihvaćen u starom Egiptu. Iako je pobačaj u starom Egiptu i dalje tema koja zahtijeva tumačenje i daljnje istraživanje, jasno je da su stavovi prema reprodukciji i rađanju bili duboko ukorijenjeni u kulturu i vjeru egipatskog društva. Složeno međudjelovanje vjerovanja, praktičnih razmatranja i društvenih normi oblikovalo je stavove i prakse vezane uz reproduktivno zdravlje u ovoj drevnoj civilizaciji.

Papirus iz Kahuna o kontracepciji:

¹⁸³ Wickes, 1953, 154.

¹⁸⁴ Palmer 2024.

¹⁸⁵ Idem.

¹⁸⁶ Idem.

„Za sprječavanje (trudnoće) koristiti krokodilski izmet. Samljeti ga s povrtnom sluzi uronjenoj u...“¹⁸⁷

„Još jedan recept: uliti med u njenu stidnicu. Ovo se mora učinit zajedno s drugim kontracepcijskim metodama.“¹⁸⁸

Papirus Geoga Ebersa o kontracepciji:

„Početak recepta pripremljenog za ženu/e (hemut). Koji dopušta ženi da ne zatrudni godinu dana, dvije godine ili tri. Qaa dio drva akacije, rogač, datulje, samljeti s medom. S time natopiti pamuk i umetnuti u njeno meso (vaginu).“¹⁸⁹

¹⁸⁷ Bardin, 1995. (vlastiti prijevod)

¹⁸⁸ Quirke, 2002. (vlastiti prijevod)

¹⁸⁹ Nunn, 1996. 196. (vlastiti prijevod)

10. MENSTRUACIJA I MENOPAUAZA U EGIPTU

Nalaz dokaza o menstruaciji i menopauzi iz starog Egipta potječe iz preddinastičkog i ranodinastičkog razdoblja.¹⁹⁰ Razumijevanje važnosti ili značenja menstruacije i menopauze može ukazivati na stupanj psihološke i društvene složenosti u starom Egiptu. Posebno je značajna pojava prve menstruacije kod žena, koja se u mnogim kulturama obilježava ritualom.¹⁹¹ Primarna amenoreja i prestanak plodnosti općenito nisu kulturno slavljene događaji. Za razliku od menstruacije, čini se da nema tradicionalnih dokaza o simbolici menopauze u starom Egiptu. Pretpostavljam da se smatralo kako su menstruacija i trudnoća plemenski (biološki i kulturni) događaji, dok je menopauza događaj sazrijevanja koji utječe na cjelokupnu populaciju. Artefakti i tradicije stoga mogu odražavati simboliku menstruacije i poroda, ali odsutnost simbolike menopauze sprječava jasnu identifikaciju.

Koncept "mjesečnice" modernog standarda koji se koristi za definiranje menstruacije, izvorno su definirali lingvisti koji su proučavali mnoge stare jezike, uključujući grčki i latinski.¹⁹² To znači da ciklus i menstruacija općenito traju oko 28 dana, što je približno trajanju mjesečevih mijena. Mnoga su društva imala vlastiti način opisivanja ciklusa, iako se ciklus od 28 dana i 4 tjedna smatra tipičnim, povijesna i međukulturalna analiza pokazuje da to nije nužno tako. Razumijevanje naziva menstruacije u starom Egiptu moglo bi pružiti uvid koji može pomoći u ispravljanju pretpostavki pri usporedbi drevnih podataka sa suvremenim idejama. U starom Egiptu žene su koristile omekšani papirus, biljku sličnu travi, za upijanje svoje menstrualne krvi - nešto poput ranog tampona/higijenskog uloška.¹⁹³ Proizvodi koje su žene vjerojatno koristile za menstruaciju bili su organski materijali, što znači da su se artefakti s vremenom degradirali.¹⁹⁴ Zanimljivo je napomenuti kako postoje dokazi o opravdanom izbivanju žena s posla zbog menstruacije. (vidjeti tablicu niže) Dokaze o tome donosi nam ostrakon *O. CGC 25784*. Ostrakon je datiran u 4. godinu vladavine faraona Amenmeza i pronađen je u Dolini kraljeva.

¹⁹⁰ Frandsen, 2007, 82.

¹⁹¹ Idem, 82.

¹⁹² Idem, 82.

¹⁹³ Coleman, 2024.

¹⁹⁴ Idem.

Seksualnost u starom Egiptu nije bila viđena samo kao aspekt prirode bića, već i kao manifestacija kreativnih sila u kozmosu i njihove interakcije.¹⁹⁵ Bogovi su se često zamišljali kao osobe koje se bave seksualnom aktivnošću i smatralo se da mnoga njihova djela potiču prirodne procese. O tome svjedoče brojni mitovi o stvaranju. Zbog toga su snošaj i plodnost bili izuzetno važni koncepti i postojala je određena razina božanskog naloga za sve Egipćane da se razmnožavaju. To se odražava u simbolizmu kralja kao pastira svih Egipćana (a kasnije i svijeta) i ciklusu plodnosti i plavljenja zemlje kojeg personificiraju Oziris i njegov sin Horus.¹⁹⁶ Vjerovanje u intimnu povezanost spola i plodnosti te božanski nalog za razmnožavanje naglašavalo je važnost reprodukcije i rađanja u egipatskoj misli i povezivalo ga sa širim konceptima stvaranja i održavanja kozmosa.

Seksualnost je u korijenu ljudske prirode i kulture te je poveznica najvažnijih konstrukata svakog društva. Kao što je istaknula Ann Ferguson: "U antropološkoj perspektivi, menstruacija i njezino značenje za živote žena mogu se shvatiti kao jedinstvena žarišna točka za univerzalni kulturni fenomen označavanja i korištenja spolnih i rodni razlika kao načela raspodjele i stratifikacije."¹⁹⁷

Menopauza se smatra kritičnom prijelaznom točkom u životu žene iz biološke, psihološke i duhovne perspektive, a različite kulture komentirale su te aspekte na bezbroj načina. U Egiptu bi menopauza označavala kraj menstrualnog ciklusa žene, a time i njezinih godina rađanja, iako nema izravnih dokaza o tome jesu li Egipćani to smatrali značajnim događajem.¹⁹⁸ Menopauza je oduvijek bila obavijena misterijom, mitovima i predanjima, a postoje dokazi koji upućuju na to da su Egipćani vjerovali da tijelo sadrži konačnu količinu tjelesnih tekućina, u Egiptu poznatu kao "Set", za koju se kaže da je funkcionirala kao ženska verzija muškog sjemena.¹⁹⁹

Predodžba je bila da je maternica potpuno neovisan organ sposoban za kretanje cijelim tijelom i da također ima najveću moguću pokretljivost u tijelu žene sve dok u starosti nije zakržljala.²⁰⁰

Papirus iz Kahuna o izostanku menstruacije:
„Liječenje žene koja je u bolovima. Kada njena maternica propusti dati menstruaciju. Trebaš ju

¹⁹⁵ Habiger, 2024.

¹⁹⁶ Idem.

¹⁹⁷ Idem.

¹⁹⁸ Idem.

¹⁹⁹ Idem.

²⁰⁰ Idem.

upitati: Što osjetiš? Ako ona kaže da osjeti paljevinu reci joj kako je to izljev maternice! Neka se pari bilo čime. ²⁰¹

Papirus iz Kahuna o menstrualnim bolovima:

„Ovo je za uklanjanje mišićnih bolova maternice. Datuljinu pulpu reduciraj u slatkom pivu. Daj joj da sjedi iznad toga s raširenim nogama. ²⁰²

Papirus Edwina Smitha o menstruaciji:

„Ako pregledaš ženu koja ima bolove u trbuhu dok joj hsmn (menstruacija) ne dolazi, i pronadeš ..., onda ćeš joj reći: ovo je slučaj začepjenja krvi u maternici. ²⁰³

Papirus Georga Ebersa o menstruaciji:

„Ako pregledaš ženu koja je provela mnoge godine bez hsmn (menstruacije) , povremeno bljuje nešto nalik vodi, trbuh joj gori, ali prestaje kada povraća, onda ćeš joj reći: Ovo je akumulacija krvi u njejoj maternici jer je začarana. ²⁰⁴

Tablica interpretacije informacija pronađenih na ostrakonu O.CGC 25782.²⁰⁵

Ime radnika:	Informacije o odsutnosti zbog bolesti ili menstruacije:		
	Dan 23.	Dan 24.	Dan 25.
1 Siwadjy	Bolest	Bolest	Menstruacija
2 Kasa	Bolest	Bolest	Menstruacija
3 Ipyu	-	Bolest	Menstruacija
4 Khamseba	-	Menstruacija	Menstruacija
5 Qaha	-	Menstruacija	-

²⁰¹ Stevens, 1975. (vlastiti prijevod)

²⁰² Collier, Quirke, 2004. (vlastiti prijevod)

²⁰³ Breasted, 1980, 830. (vlastiti prijevod)

²⁰⁴ Idem, 833.

²⁰⁵ Tablica uređena i referencirana prema: Černy, 1935, 227.

11. GINEKOLOŠKI POREMEĆAJI U EGIPTU

Izvori otkrivaju da su Egipćani bili itekako svjesni abnormalnog krvarenja i neredovite menstruacije. Suvremene znanstvene spoznaje o menstrualnom ciklusu i njegovim poremećajima mogu se primijeniti na slučajeve opisane u izvorima. Uobičajeni izraz za menstruaciju je hsmn. Ova se riječ povezuje sa značenjem "pročišćenje."²⁰⁶ „*Ako žena ima bolove na jednoj strani stidnice, to znači da je njena hsmn prestala protjecati redovito. Kada počne, napraviti ćeš joj mješavinu: češnjaka, jabukovače i piljevine drva jele. Omotaj ju s time.*“ (Ebersov papirus 832 = 96, 20–97, 1).²⁰⁷

Ginekološki papirusi daju uvid u spoznaju o onome što mi danas nazivamo amenoreja (izostanak menstruacije), dismenoreja (menstrualni bolovi) i neredovite menstruacije. Postoje dvije vrste amenoreje: primarna amenoreja, kod koje menstrualna krvarenja nikada nisu započela i sekundarna amenoreja, kod koje su menstrualni ciklusi započeli ali su se nakon nekog vremena zaustavili. Žene u Egiptu su amenoreju mogle zamijeniti sa kašnjenjem menstruacije budući da to stanje može biti uzrokovano višestrukim čimbenicima uključujući trudnoću, stres, pothranjenost i hormonsku neravnotežu. Iako simptomi amenoreje kod kašnjenja menstruacije ne moraju predstavljati poremećaj, važno je isključiti moguće organske bolesti koje bi mogle biti uzrok simptoma. Pacijentica je u ovom slučaju možda simptome shvatila kao ozbiljnije i zbog toga se obratila liječniku.

Sposobnost začeca glavni je fokus u ženskom ginekološkom zdravlju. U starom Egiptu rađanje djeteta bilo je posebno važno, a procjenjuje se da je više od 60% parova pokušavalo imati djecu.²⁰⁸ Neplodnost je, međutim, pogađala i muškarce i žene, iako je zbog nerazumijevanja Egipćana o ulozi muškarca u začecu, krivnja često padala isključivo na ženu.²⁰⁹ Na to se gledalo kao na neuspjeh i uzrok srama, ali i osobne tuge. Nije postojala egipatska riječ za "neplodnost." Načini liječenja za neplodnost opisani su kroz molitve i napitke, ali postojali su tekstovi koji su upućivali da su postojali testovi za utvrđivanje začeca.²¹⁰ To je uključivalo premazivanje mješavine kiselog

²⁰⁶ Frandsen, 2007, 82.

²⁰⁷ Westendorf, 1999, 687.

²⁰⁸ Manniche, 2016, 54.

²⁰⁹ Idem, 54.

²¹⁰ Manniche, 2016, 69.

mlijeka i datulja na vunu i umetanje u rodnicu. Ako je vuna nakon skidanja imala miris datulja, žena se smatrala trudnom.²¹¹ Ova metoda bila je jedan od prvih testova trudnoće temeljenih na urinu.²¹² Ginekološka liječenja često su obavljale primalje, koje su bile puno višeg statusa u svom specifičnom području. Dužnosti primalje uključivale su pomaganje kod plodnosti i kontracepcije.

Ebersov papirus, sadrži dokaze o prvim opisima spolno prenosivih bolesti u drevnoj civilizaciji. Napredak u razvoju medicine donosi nam saznanja od identifikaciji spolnih bolesti od kojih su patili Egipćani. To su genitalni herpes, HPV i klamidija.²¹³ Spolno prenosive bolesti evoluirale su s ljudima. Dokazi o spolno prenosivim bolestima u starom Egiptu oskudni su i oslanjaju se na opise u papirusima i proučavanjem ljudskih ostataka. Većina spolno prenosivih bolesti pogađa samo meka tkiva i ne ostavlja dovoljno dobre tragove na ljudskim ostacima. Međutim, neka saznanja su nam poznata. Jedan slučaj kojeg opisuje Ebersov papirus liječi tzv. "kmj.t" bolest u maternici, bolne čireve koji su se pojavili u ženinoj vagini.²¹⁴ Hijeroglifski prikaz noža koristi se kao odrednica za označavanje oštre boli.²¹⁵ Moguće je da se u ovom slučaju opisuje genitalni herpes.

Iako nije spolno prenosiva bolest (ali često može nastati kao posljedica neliječene spolne bolesti HPV-a), rak maternice vjerojatno se pojavio u starom Egiptu i odgovarao bi opisu bolesti koja "jede" maternicu, kao što se opisuje u Ebersovom papirusu. Rak maternice mogao bi se povezati i s papirusom iz Kahuna odnosno s nepoznatom bolešću koju su nazivali *nemsu*, a karakterizirao ju je miris tijela koji je priličio na miris pečenog mesa koji se širio iz genitalnog područja.²¹⁶ To se može povezati s mirisom krvavog iscjetka koji imaju žene s invazivnim genitalnim tumorom.²¹⁷

Papirus iz Kahuna o bolesti *nemsu*.²¹⁸

“To je nemsu uteri. Napraviti ćeš ovo. Pari ju sa svim mirisima mesa, sličnima kao što ispravaju iz nje. To je možda rak.”

²¹¹ Idem, 70.

²¹² Idem.

²¹³ Benson Harer, 153.

²¹⁴ Idem.

²¹⁵ Idem.

²¹⁶ Idem, 154.

²¹⁷ Idem.

²¹⁸ Idem.

Egipćani i Egipćanke su pronalazili načine kako da izbjegnu (ili bar pokušaju izbjeći) spolne bolesti. Jedan od tih načina bila je osobna higijena. Egipćani su koristili kalcit u prahu, natrijev karbonat i sol pomiješan sa pastom od meda te bi time ribali svoja tijela. Često su se prali, poglavito prije obroka. Muškarci su bili obrijani. Žene su se također brijale i depilirale. Cilj je bio zaštititi se od stidnih ušiju.²¹⁹ Nisu svi bili uspješni u tome jer postoje dokazi stidnih ušiju blizu korijena dlake kod ponekih mumija.²²⁰

Papirus iz Kahuna o mogućoj upali mjehura ili vaginalnoj infekciji:

*"Znanje žene koju boli uriniranje. To je ispadanje maternice. Učini ovo za nju: aurit, kukuruz, sheni, met ent geni: samelji i stavi u pivo, skuhaj i neka popije četvrto jutro. Neka čeka ležeći te neka posti do menstruacije."*²²¹

Papirus Georga Ebersa o amenoreji:

*„Ako pregledavaš ženu koja je provela mnoge godine bez krvarenja (menstruacije). Iskašljava nešto poput hebeb. Gori joj u trbuhu. Prestaje kada povraća. Tada će ponovno doći do krvarenja."*²²²

²¹⁹ Morton, 1995, 185.

²²⁰ Idem.

²²¹ Nunn, 1996, 91.

²²² Idem, 196.

12. ŽENSKO PSIHIČKO ZDRAVLJE U EGIPTU

Drevno egipatsko društvo bilo je sastavljeno od niza malih zajednica, a dokazi upućuju na to da je uloga žena varirala ovisno o društvenom statusu žene. Muž i otac bio je glava kućanstva te su muškarci uspostavili snažno patrijarhalno društvo u kojem su živjeli.

Kroz povijest starog Egipta, jasno je da se muškarac smatrao nadmoćnim i dominantnim spolom. To se može vidjeti u egipatskom mitu o stvaranju svijeta, a žene su često prikazivane kao one koje rađaju i odgajaju djecu. To pokazuje u kojoj je mjeri status muškarca bio superiorniji u odnosu na žene. Žene iz niže i radničke klase rijetko su bile pismene i stoga nisu imale nikakav glas u povijesti, ostavljajući samo nagađanja žena iz više klase da procijenimo psihičko stanje žena.

Brak i obitelj bili su najvažniji životni događaji za većinu ljudi u starom Egiptu. Žene su se obično udavale u svojim ranim ili srednjim tinejdžerskim godinama, dok su muškarci čekali do svojih ranih 20-ih. Monogamija je bila norma za ljude, a mnoge su se žene vjerojatno udale za istog muškarca ubrzo nakon što se on razveo od prethodne žene slične dobi. Ponovno sklapanje braka za udovice i rastavljene također je bilo uobičajeno.

Nema sumnje da je porod bio središnji životni događaj za žene, plodnost i majčinstvo definiraju ženski identitet u staroegipatskom društvu. Tipična obitelj, koja se sastojala od muža, žene i djece, bila je bitna komponenta drevnog egipatskog društva, a dužnost žene bila je rađati djecu i njegovati ih do odrasle dobi. Uloga žene kao supruge bila je završena kada je rodila nasljednika za svog muža, a rađanje djeteta bilo je iznimno važno u kulturi starog Egipta kojom su dominirali muškarci. Djeca su paru bila osiguranje za kasniji život; nastavak obiteljske loze i netko tko će čuvati ostarjele roditelje. Oni su osiguravali radnu snagu u agrarnom društvu i jedini način da ostarjeli roditelji izbjegnu ovisnost o državi. Odrasla osobu koja nije imala djece smatrala se jadnom i tužnom osobom te da je se nitko neće sjećati. Udana žena bi bila pod velikim pritiskom da dokaže svoju plodnost, a nemogućnost začeca mogla bi biti razlog za razvod.

Osim toga, postoje neki dokazi o bolesti depresije u starom Egiptu. Ebersov papirus opisuje „bolest tužnog srca“ koja bi se mogla povezati s današnjim opisom depresije.²²³ Stari su se Egipćani usredotočili na psihosomatske aspekte stanja koja bismo danas opisali kao mentalne poremećaje.

²²³ Pike, 2024.

Depresija se vrlo često povezuje s činom samoubojstva. O samoubojstvu se vrlo rijetko raspravljalo u staroegipatskim izvorima ili modernim egiptološkim studijama. Razlog tome očito je nedostatak izvora. To nepostojanje spominjanja samoubojstva, u kombinaciji s modernim pogledima na samoubojstvo, rezultiralo je vjerovanju da bi samoubojstvo u starom Egiptu bilo gotovo nemoguće. Kao dokaz, znanstvenici su istaknuli da je drevna egipatska religija nalagala da bi duša preživjela u zagrobnom životu, morala se ponovno pridružiti fizičkom tijelu, tako da je tijelo moralo biti netaknuto, i po mogućnosti mumificirano.²²⁴ Međutim, u staroegipatskoj religiji ne postoji izravna osuda samoubojstva. Možda je strah od oskvrnjenja tijela bio je jedan od razloga zašto je Kleopatra navodno odlučila umrijeti od ugriza zmije.²²⁵

U starom Egiptu, osoba koja je patila od psihičkih poteškoća bila bi poslana u sanatorij, hram spavanja posvećen iscjeljivanju.²²⁶ U sanatoriju bi ulazili u mračnu ćeliju i pripremali se za "terapeutski san". Hipnotičko stanje sna izazvano je svjetiljkama i gorućim mirisnim drvetom.²²⁷ Svećenici su tumačili snove i konzultirali "Egipatsku knjigu snova" kako bi pronašli lijekove.²²⁸ Egipćani su snove smatrali nadnaravnim, gdje su bogovi bili odgovorni za oblikovanje sadržaja sna i zaštitu od loših snova.²²⁹

Čarolija u papirusu Georga Ebersa koja pomaže kod „boli polovice glave“ (migrene?):

„O Ra, O Atum, O Šu, O Geb, O Nut, O Anubis, O Horus, O Set, O Izida, O Neftis, O velika Eneado, O mala Eneado. Vidite kako vaš otac ulazi, kojeg se obožava preko keramike. Vidi zarazu Sekhmet koja je došla ukloniti neprijatelja. Bilo ženskog ili muškog.“²³⁰

Papirus Georga Ebersa o „bolesti tužnog srca“:

„Kada je srce tužno, gle, to je mrzovoljnost srca, žile srca su zatvorene da ih tvoja ruka ne prepoznaje.“²³¹

²²⁴ Ali, 2022, 3.

²²⁵ Idem, 4.

²²⁶ Pike, 2024.

²²⁷ Idem.

²²⁸ Idem.

²²⁹ Idem.

²³⁰ Popko, 2018. (vlastiti prijevod)

²³¹ Bryan, 1930. (vlastiti prijevod)

„Kad je srce jadno i van sebe, eto dah heb-xer svećenika koji kroz šupljinu njegove ruke. Prodire sve do rektuma na takav način da srce izlazi i gubi pod bolešću.“²³²

„Kad mu je srce potišteno i okusilo tugu, gle njegovo srce je zatvoreno i tama je u njegovom tijelu zbog bijesa koji mu izjeda srce.“²³³

²³² Bryan, 1930. (vlastiti prijevod)

²³³ Idem. (vlastiti prijevod)

13. MEDICINA U MEZOPOTAMIJI

Važno temeljno načelo u mezopotamskoj medicini bilo je održavanje odnosa između ljudskog i božanskog kraljevstva, tako se održavala ravnoteža. To se često postizalo izvođenjem rituala i zazivanjem raznih božanstava, posebice onih "bogova iscjelitelja". Medicina u Mezopotamiji bila je u mnogočemu religijska djelatnost. To ne znači da učinkovita praktična liječenja nisu bila primijenjena. Treba dosta jasno razlikovati teorijska stajališta o prirodi i uzroku bolesti i njezino praktično liječenje. Bolest se obično shvaćala kao stanje bijesa božanstva, nezadovoljnog ili tim pojedincem (često je to bio slučaj s kraljem i njegovim društvom) ili čovječanstvom općenito.²³⁴ Božanstvo bi u isto vrijeme moglo biti uzrok bolesti i njezin lijek, ako bi se ravnoteža sudbine nagnula u korist bolesnika. Ovo gledište najbolje je objašnjeno u anegdoti iz *Epa o Eri. Ep o Eri*²³⁵ smatra se značajnim dijelom mezopotamske književnosti zbog prikaza borbi između bogova i njihovog utjecaja na ljudski svijet. Narativ se vrti oko Erinog sukoba s bogom Mardukom, koji predstavlja red, dok Era utjelovljuje kaos i uništenje.²³⁶ U epu je Era prikazan kao hirovito i nepredvidivo božanstvo koje čovječanstvu donosi rat, glad i bolest. Često ga prati njegova supruga Mami, koja mu pomaže u njegovim destruktivnim pothvatima.²³⁷

Mezopotamska civilizacija ostavila je, u svojim fragmentarnim zapisima, sliku vrlo pragmatične medicinske prakse. Znanje o liječenju prenosilo se s jedne generacije iscjelitelja na drugu. Mezopotamske medicinske prakse, koje su bile mješavina narodne medicine i duhovnog liječenja, nisu bile samo odgovor na praktične potrebe; bili su dio svjetonazora stanovnika Mezopotamije i njihovih koncepata religije.²³⁸ Tisućama godina održavana na životu od strane svećeničke klase, mezopotamska medicina je na kraju prerasla u sofisticiran i složen sustav koji je utjecao na medicinske tradicije diljem Bliskog istoka i Grčke. Stanovnici Mezopotamije su imali dobro razvijeno razumijevanje ljudskog tijela. Medicinski tekstovi još od 1975.-1750. g. pr. Kr., kao što su dijagnostički priručnici, prikazali su znanje i vjerovanje da je tijelo cjelina.²³⁹ Ovo je temeljno uvjerenje i moderne medicine. Sumerani su promatrali jetre, zaključili da je srce središte opskrbe

²³⁴ Teall, 2014, 6.

²³⁵ Dalley, 2000.

²³⁶ Teall, 2014, 6.

²³⁷ Idem.

²³⁸ Waham Ashor, 2024.

²³⁹ Retief, Ciliers, 2007, 3.

krvlju, a puls je usko povezan sa srcem.²⁴⁰ Neki opisi tijela potječu od seciranja žrtvenih životinja u potrazi za znakovima od bogova.²⁴¹ Pacijent bi te znakove tumačio kao dijagnozu vlastite bolesti.²⁴² Medicinski tekstovi (za razliku od tekstova proricanja koje su u to vrijeme tajno čuvali svećenici) po prirodi su bili široko rasprostranjeni. Opsežna evidencija uspješnih i neuspješnih liječničkih praksi poslužila je kao osnova za daljnje obrazovanje i arhiviranje medicinskog znanja.

U razdoblju I. babilonske dinastije, ljudi su bili svjesni postojanja povoljnih i nepovoljnih simptoma i vjerovali su da se uz pomoć vračeva može utvrditi uzrok i tijek bolesti, te tako odrediti liječenje.²⁴³ Uspoređujući medicinske tekstove s opisima životne snage u literaturi o simptomima, dolazimo do zaključka da se smatralo da se životni duh nalazi u jetri i da se iz tog razloga jetra smatrala najvažnijim organom u tijelu.²⁴⁴ Teško je definirati babilonske koncepte fizionomije i anatomije, ali u ovoj sferi tekstovi nalažu poštivanje odredaba sudbine i izbjegavanje čina koji dovodi do bolesti.²⁴⁵

²⁴⁰ Retief, Ciliers, 2007, 3.

²⁴¹ Idem, 4.

²⁴² Idem.

²⁴³ Teall, 2014, 7.

²⁴⁴ Idem.

²⁴⁵ Idem.

14. ŽENSKO ZDRAVLJE U MEZOPOTAMIJI

Prema izvorima iz 2. i 1. tisućljeća pr. Kr. stanovnici Mezopotamije uglavnom su se bavili problemima plodnosti, trudnoćom, porodom i postporođajnim komplikacijama. Neki tekstovi uključuju i urološke i gastrointestinalne tegobe. Većina ovih tema obrađena je i u ginekološkim djelima drugih starih kultura, npr. u Hipokratovom korpusu ili u kineskim tekstovima.²⁴⁶ Osobito u usporedbi s grčko-rimskim piscima, čini se da je u mezopotamskim tekstovima primjetan nedostatak pozornosti u vezi s grudima i dojenjem, no taj bi dojam mogao biti povezan s fragmentarnošću izvora i vjerojatno će biti doraden u budućnosti. Još jedan fokus mezopotamskih tekstova o ženskim bolestima je liječenje vaginalnog ili uteralnog krvarenja i iscjetka raznih vrsta s jedne strane i abnormalno zadržavanje tekućine u maternici s druge.

Tablica identificiranih medicinskih tegoba vezanih uz žensko zdravlje u mezopotamskim medicinskim tekstovima:²⁴⁷

Pomoć kod začeća (ili u menopauzi)	Akutno krvarenje tokom/nakon poroda
Kontracepcija/pobačaj	Uklanjanje posteljice
Kako stimulirati menstrualnu krv	Kako ukloniti bol nakon poroda
Kako zaustaviti krvarenje	Postporođajna sepsa
Testovi na trudnoću i plodnost	Vaginalni iscjedak
Kako spriječiti pobačaj	Vrućice
Krvarenje tokom trudnoće	Urološke tegobe
Kako ubrzati komplicirani porod	Rektalne i gastrointestinalne tegobe

²⁴⁶ Bahrani, 2001, 56.

²⁴⁷ Tablica uređena i referencirana prema: Steinert, 2013.

Popis biljaka koje su se koristile kod ženskih tegoba prema priručnicima ljekovitog bilja *BAM 381* i *BAM 380*.²⁴⁸

BAM 381 iii 17-36	BAM 380 25-41
(17) Sjeme <i>aktam</i> biljke	(27) Biljka <i>imhur-lim</i> , za ženu koja ne može zatrudnjeti
(19) Sjeme <i>kamantu</i> biljke – zdrobiti i umiješati u pivo	(28) Biljka <i>akinutu</i> , za ženu koja ne može zatrudnjeti
(20) Biljka <i>inhur-lim</i> , za ženu koja ne može zatrudnjeti	(29) Biljka <i>haluppu</i> , za ženu koja ne može zatrudnjeti
(21) Biljka <i>ankinutu</i> , za ženu koja ne može zatrudnjeti	(36) Biljka <i>ata'išu</i> , za ženu koja ima komplikacije kod poroda
(23) Biljka <i>puquttu</i> , biljka <i>maštakal</i>	
(31) Biljka <i>ata'išu</i> , za ženu koja ima komplikacije kod poroda	
(33) Biljka <i>arantu</i> , za ženu koja je doživjela vaginalno pucanje pri porodu	

²⁴⁸ Tablica uređena i referencirana prema: Couto-Ferreira, 2014, 229.

15. TRUDNOĆA I POROD U MEZOPOTAMIJI

U drevnoj Mezopotamiji trudnoća i porod bili su značajni događaji duboko ukorijenjeni u kulturnu, vjersku i društvenu srž društva. Dok se specifični detalji o trudnoći i rađanju razlikuju u različitim mezopotamskim kulturama i vremenskim razdobljima, postoji nekoliko zajedničkih tema koje se mogu identificirati. Tekstovi koji spominju zdravstvenu skrb žena, posebice u vezi s porodom, jedni su od prvih pisanih dokaza o liječenju u staroj Mezopotamiji.²⁴⁹ Malo je primjera izvan područja reprodukcije gdje se posebno spominju žene.²⁵⁰ Medicinski tekstovi koriste izraz *awīlu* ili *amēlu* za muškarca za opisivanje svih bolesti, dok se izraz *munus* ili *sinništum* za ženu pojavljuje u onim slučajevima gdje su bolesti specifično povezane s ženskim ginekološkim problemima i rađanjem.²⁵¹ U izvorima, dakle, reprodukcija se doživljava kao područje u kojem je ženama potrebna posebna briga. Prolazeći kroz glavne ženske zdravstvene probleme u mezopotamskim tekstovima, možemo utvrditi da se oni odnose na liječenje neplodnosti, vaginalnog krvarenja, tegoba tijekom trudnoće, poroda i nakon poroda.²⁵² Mezopotamski tekst o trudnoći (*BAM 248 iii 7-9*) prikazuje proceduru uporabe (pretpostavlja se) lapis lazulija kod liječenja žena koje imaju bolan porod:

*„Postupak je sljedeći: Kišni kamen (kapljica s neba), prašina koja je pala s zidne oplata. Prašina cijevi koja kapa, pomiješat ćeš to u zdjeli s uljem, mazat ćeš ju od gornjeg do donjeg dijela. Ova žena će se oporaviti.“*²⁵³

Čarolija s *BAM 248 iii 7-9* gdje se zaziva lagan porod:

*„Kao kiša, on nije..., kao onaj koji pada sa zida, ne okreće se. Kao cijev koja curi (njene vode) ne ostaju (unutar tijela). Zazivanje Asalluhija, Mardukove (?) tajne. Ovo je povjerenje Ea. Čarolija od Mami (Nintu). Božica Nisaba ju je naložila kako bi maternica bila u redu.“*²⁵⁴

²⁴⁹ Couto-Ferreira, 2014, 290.

²⁵⁰ Idem.

²⁵¹ Idem.

²⁵² Idem, 291.

²⁵³ Idem. (vlastiti prijevod)

²⁵⁴ Idem. (vlastiti prijevod)

Srednjoasirski medicinski tekst o ženi koja umire pri porodu:

„Majka je okružena prašinom smrti. Kao kočija, okružena je prašinom borbe, kao plug, okružena je prašinom drva, kao ratnik, bori se u krvi. Oslabljena, njene oči ne vide, usta su joj pokrivena, Ne otvara ih. Sudbina smrti i sudbina tišine zatvaraju njene oči.“²⁵⁵

Recept za crijevne kolike za trudne žene prema Srednjoasirskom medicinskom tekstu:

„Kada trudna žena ima kolike...njena crijeva su blokirana, njena voda i krv...,kako bi joj omogućio olakšanje pomiješaj terpentin (smola drveta smrdljike), smrič, bijelu naglavicu, oleandar, trsku, storax, miru, crnu naglavicu, slak, galbanum, korijen bijele naglavice, ovih jedanaest lijekova, zatim zakuhaj ove sastojke, posjedni ženu iznad toga i masiraj ju pamučnom tkaninom. Zatim pomiješaj pelin, sagapenum, Commiphora gileadensis, pivski kolač s uljem i čistim pivom. Zamotaj ovo u vatu i umetni u njenu vaginu. Radi ovo danonoćno i biti će joj bolje.“²⁵⁶

Nadalje, stanovnici Mezopotamije vjerovali su da je jedini način da postignu osjećaj besmrtnosti stvaranje nečega što će trajati i nakon njihovih vlastitih života. Djeca su smatrana jednim od mogućih načina stvaranja osjećaja trajnosti, budući da će preminuli živjeti kroz svoje potomke. Na djecu se također gledalo kao na način služenja bogovima jer bi to povećalo veličinu zajednice i stoga olakšalo obavljanje posla bogova. Kombinacija ovih čimbenika jasno pokazuje da su ljudi drevne Mezopotamije pridavali veliku važnost rađanju djece, zbog čega im je plodnost bila izuzetno važna.²⁵⁷ Prema Hamurabijevom zakoniku, par koji nije mogao dobiti dijete imao je pravo na surogat majku.

Hamurabijev zakonik o surogat majkama:

„145. Ako muškarac ima ženu, a ona mu ne rodi dijete te on odluči oženiti drugu ženu; ako uzme drugu ženu i dovede je u kuću, druga žena neće biti jednaka prvoj ženi.“²⁵⁸

²⁵⁵ Lambert, 1969. (vlastiti prijevod)

²⁵⁶ Idem. (vlastiti prijevod)

²⁵⁷ Idem. (vlastiti prijevod)

²⁵⁸ King, 2008.

„146. Ako muškarac ima ženu te mu ona da sluškinju da s njom ima dijete, tada će ta sluškinja biti jednaka ženi. Jer mu je rodila dijete i njen gospodar ju neće prodavati za novac. Može ju zadržati kao roba.“²⁵⁹

„147. Ako mu nije rodila dijete, onda ju njena gospodarica može prodati za novac.“²⁶⁰

Možda jedna od najpoznatijih priča o neplodnosti u žena poseže još iz Knjige Postanka. Abrahamova žena Sara dugo vremena nije mogla zatrudnjeti. (Post. 11, 30) Nekoliko poglavlja nakon, Abraham se žali Bogu što on i njegova žena ne mogu zanijeti dijete. Bog mu zatim obećava kako će imati sina. (Post. 15, 4) Međutim, prošlo je neko vrijeme te je Sara predložila svoje rješenje: „Gospodin me spriječio da rađam djecu, idi k mojoj sluškinji, možda će ti ona podariti dijete.“²⁶¹ Na Bliskom istoku ovo bi bio legalan način dobivanja nasljednika. Sarina i Abrahamova želja se ostvarila, sluškinja zvana Hagar je zatrudnjela. Ovo je pobudilo osjećaj ljubomore u Sari te ju je ona odlučila protjerati skupa s Abrahamovim sinom Jišmaelom. Ubrzo nakon toga Sara je zanijela drugog Abrahamovog sina Izaka. Abraham se našao u nezgodnom položaju, rastrgan između svoje žene i svojeg prvorođenca.

Hamurabijev zakonik o bračnim odnosima u Mezopotamiji:

„128. Ako muškarac ima ženu, ali nema spolne odnose s njom, onda mu ona nije žena.“²⁶²

Nadalje, obitelj buduće majke poslala bi babicu da ostane s njom mjesec dana prije poroda, kako bi se osigurala odgovarajuća njega za majku i dijete.²⁶³ Korištenje primalja bilo je ključno tijekom procesa porođaja i do 20% starobabilonskih medicinskih tekstova odnosi se na trudnoću i porođaj.²⁶⁴ Tijekom tog vremena, obitelj bi također dobila *āšipū* stručnjaka za rituale i čarolije. *Ašipū* bi recitirao čarolije za odvrćanje zlih duhova za koje se vjerovalo da prijete majci i nerođenom djetetu. Trudnice su često nosile čarobne amulete, koji su obično bili ispisani s receptom i trebali su ih zaštititi od bilo kakvog zla. Mezopotamska uspavanka (1400. pr. Kr.) iz Ugarita opisuje kako srebrni amulet visi na djetetovu vratu od prvog dana u maternici, tamo je da

²⁵⁹ King, 2008.

²⁶⁰ King, 2008.

²⁶¹ Post. 16:2 (Duda, Fućak)

²⁶² King, 2008.

²⁶³ Satiro, 2023.

²⁶⁴ Satiro, 2023.

tjera zlo i štiti ga od zla.²⁶⁵ Korištenje ovih amuleta, zajedno s medicinskim tretmanima poput biljnih lijekova i napitaka za nesmetan porod, također je imalo za cilj zaštititi majku od zlog duha za kojeg se vjerovalo da pokušava naštetiti majci i djetetu izazivajući težak porod.²⁶⁶ Težak porođaj mogao se smatrati znakom da su bogovi majku proglasili krivom za neki grijeh i da su nju, dijete ili oboje kaznili zli duhovi.²⁶⁷ Za mrtvorodeno dijete se govorilo da ga je ugrabila Lamaštu ili sličan duh.²⁶⁸

Ritual protiv Lamaštu prema seriji sakupljenih tekstova o čarolijama i ritualima vezanih uz Lamaštu:

„Kada izvodiš ritual protiv Lamaštu, nacrtaj Anuovu kćer (Lamaštu) na desnoj strani vrata, na lijevoj strani vrata ili u smjeru ulaska u spavaću sobu. S lijeve i desne strane Anuove kćeri nacrtaj psa, svinju, lampu, škorpiona, češalj, ogledalo, i nižu nogu magarca. Imaš njezine zmiје u rukama.“²⁶⁹

Sudeći prema mezopotamskim tekstovima fetus je često bio prikazan kao zarobljen, vezan u čvorove, vezan u okovima ili zaključan unutar tijela čija se vrata ili zasun ne mogu otvoriti. Sam čin rađanja, dakle, izražava se kroz simboličke iskaze koji naglašavaju činove odvezivanja čvorova i sl. koji drže dijete zatvorenim. (vidjeti tablicu ispod)

Tablica primjera kroz *BAM 248*:²⁷⁰

Čvorovi i zapetljavanje	<i>„bebine ruke su zavezane, zapetljane, zapečaćene.“</i>
Put	<i>„staviti put pred dijete“ „otvoriti djetetov put“</i>
Tama i svjetlost	<i>„dijete mora ispružiti svoje ruke prema svjetlosti sunca“ „fetus u tami“ „dijete mora izaći i vidjeti svjetlost“</i>
Slamanje poput vaze	<i>„kao malena utul vaza, ona se otvara“ „otvara se kao puknuti keramički lončić“</i>

²⁶⁵ Couto-Ferreira, 2014, 299. (vlastiti prijevod)

²⁶⁶ Idem.

²⁶⁷ Idem, 300.

²⁶⁸ Idem.

²⁶⁹ Farber, 2014. (vlastiti prijevod)

²⁷⁰ Tablica uređena i referencirana prema: Couto-Ferreira, 2024.

15.1. Primalje u Mezopotamiji

Unatoč nedostatku izravnih dokaza, moguće je nagađati na temelju onoga što je poznato o široj kulturi i na temelju usporedbi s drugim kulturama. Primalje su vjerojatno koristile razne tretmane kako bi ublažile trudničke bolove i pospješile zdrav porod. U drevnoj medicini često nije jasno povučena granica između opstetrijskih i drugih ženskih zdravstvenih problema.

Možemo pretpostaviti kako su u Mezopotamiji profesionalni liječnici bili muškarci dok su žene bile primalje.

„Kao što je Geme-Suen rodila normalno, neka mlada žena s komplikacijama kod poroda rodi. Primalja se ne bi trebala udaljavati, neka trudna žena dobro rodi.“²⁷¹

U tekstu pod nazivom "Udug Lemnūtu", što u prijevodu znači "Zli duh", pri čemu je niz čarolija dobilo ime po demonu nalazimo neki oblik prenatalne skrbi.²⁷² Iz pacijenta se istjeruje zlo i zaziva se siguran razvoj djeteta kako bi se otjerala svaka potencijalna šteta.²⁷³

Istjerivanje zla prema *IM 183624 (Udug Lemnūtu)*:²⁷⁴

„Neka se demoni uklone iz ovoga tijela. Neka se klone i moga tijela te neka stanu sa strane. Neka me ne prate. Proklinjem te u ime velikih bogova. Neka njihova veza bude slomljena!“

Poseban slučaj primaljske skrbi koji opravdava takav ritual mogao bi biti kada su primalje pozvane da pomognu ženi čije se dijete rodilo na stražnjicu.²⁷⁵ Možemo nagađati kako su primalje također koristile biljne tretmane kako bi ublažile nelagodu povezanu s teškom trudnoćom. Korištenje biljnih pripravaka i lijekova kamen je temeljac tradicionalne prakse primalja.

²⁷¹ Couto-Fereira, 2014, 277. (vlastiti prijevod)

²⁷² Bottero, 1995, 83.

²⁷³ Idem.

²⁷⁴ Ali, Geller, 2020, 84.

²⁷⁵ Idem.

15.2. Dojenje u Mezopotamiji

Poznati perzijski liječnik Avicena također je preporučio da se prva kruta hrana uvede kada počnu nicati prvi zubići, a odvikavanje od dojenja kada dijete krene u drugu godinu života.²⁷⁶

Avicena o dojenju:

„Kada krenu rasti prvi zubi, dojenje bi postupno trebalo biti zamijenjeno s hranom koju nije teško progutati. Normalno razdoblje dojenja bi trebalo biti dvije godine.“²⁷⁷

Dob uvođenja krute hrane je ranija od svjetskog prosjeka (nešto više od godinu dana), što znači da bi poljoprivredna populacija na Bliskom istoku, s lakim pristupom alternativnoj hrani, mogla priuštiti skraćivanje razdoblja dojenja. To bi pak moglo rezultirati većim stopama nataliteta, poželjnim u zajednicama s ekonomijom ovisnom o redovnoj ponudi radne snage.

Hamurabijev zakonik o kazni za dojilju koja doji više djece odjednom te time dovodi u opasnost zdravlje djece:

„194. Ako čovjek da svoje dijete dojilji i dijete premine u njenim rukama, a dojilja je bez znanja oca i majke dojila drugo dijete, onda će biti osuđena za zločin dojenja drugog djeteta bez znanja oca i majke te će joj dojke biti odsječene.“²⁷⁸

Ešnunski zakonik o kazni za oca koji nije platio dojilju:

„32. Ako građanin da svog sina na čuvanje i dojenje, a dojilji ne priskrbi hranu, ulje i odjeću tri godine mora platiti deset mina za odgoj svoga sina.“²⁷⁹

²⁷⁶ Ali, Geller, 2020, 84.

²⁷⁷ Idem.

²⁷⁸ King, 2008.

²⁷⁹ Gruber-Mayer, 1989. (vlastiti prijevod)

15.3. Stanje nakon poroda

Postporođajna njega u drevnoj Mezopotamiji vjerojatno je uključivala kombinaciju medicinskih, društvenih i kulturnih običaja čiji je cilj bio osigurati dobrobit i majke i novorođenčeta. Smatra se da su žene nakon poroda pažljivo brinule o higijeni kako bi spriječile infekcije i pospješile zacjeljivanje. Primalje i rodbina pomagale bi u tom procesu. Također, bila je bitna i prehrana majke kako bi se što prije oporavila i mogla proizvoditi dovoljno mlijeka za dijete. Postporođajni rituali i ceremonije možda su se izvodili kako bi se označio prijelaz na majčinstvo i ponudili blagoslovi za zdravlje i dobrobit majke i novorođenčeta. Ti su rituali možda uključivali darove božanstvima povezanim s rađanjem i plodnošću, kao i zajednička slavlja u znak dobrodošlice pridošlicama u zajednicu.

15.4. Pobačaj u Mezopotamiji

Pobačaj u drevnoj Mezopotamiji, kao i u mnogim drevnim društvima, tema je koju je teško istražiti zbog ograničenih izravnih dokaza i dokumentacije. Međutim, neki neizravni dokazi i povijesni konteksti mogu dati uvid u stavove i prakse vezane uz pobačaj u drevnoj Mezopotamiji. Mezopotamski medicinski tekstovi, poput Dijagnostičkog priručnika, ne spominju posebno postupke ili tehnike pobačaja. Međutim, oni sadrže reference na različite ginekološke probleme, komplikacije poroda i metode za regulaciju plodnosti, što se neizravno može odnositi na praksu pobačaja. Pravni kodeksi, kao što je Hamurabijev zakonik, sadrže odredbe koje se odnose na obiteljsko pravo i reproduktivna prava u drevnoj Mezopotamiji. Iako se ovi pravni kodeksi ne bave izričito pobačajem, oni mogu pružiti uvid u društvene norme i stavove prema rađanju, planiranju obitelji i reproduktivnom zdravlju žena.

Hamurabijev zakonik o kaznama za pobačaje:

209. Ako muškarac udari slobodnu ženu te ona izgubi svoje nerođeno dijete, platiti će deset šekela zbog njenog gubitka. 210. Ako žena umre, njegoja kćer biti će ubijena. 211. Ako žena slobodnog statusa izgubi svoje nerođeno dijete zbog udarca, onda će on platiti pet šekela. 212. Ako ta žena umre, platit će pola mine (trideset šekela). 213. Ako udari sluškinju i ona izgubi svoje nerođeno dijete, platit će dva šekela. 214. Ako sluškinja umre, platit će trećinu mine. (dvadeset šekela)²⁸⁰

²⁸⁰ King, 2008. (vlastiti prijevod)

16. MENSTRUACIJA I MENOPAUAZA U MEZOPOTAMIJI

Menstruacija se u staroj Mezopotamiji smatrala procesom čišćenja, oslobađanjem loše krvi iz tijela.²⁸¹ Smatralo se da je menstruacija purgativ, čišćenje ženske nečistoće iz tijela kako bi se spriječile bolesti i osigurala vitalnost.²⁸² Prilikom prve pojave krvi, žena se morala očistiti u ritualnom kupanju. To bi zahtijevalo usluge hrama i njegovih poslužitelja.²⁸³ Kupalište je imalo dvojnu svrhu, to je dovelo do čvrstog uvjerenja da kupanje u vodi ima učinak čišćenja na tijelo i dušu, a smatralo se da toplina vode tjera krv iz tijela, čisteći tako ženu od nakupljene „prljavštine.“²⁸⁴ U Čikaškom asirskom rječniku (*CAD – Chicago Assyrian Dictionary*) spominje se riječ *harištu*. Izraz *harištu* predstavljen je s dva različita značenja. Prva varijanta riječi označava "ograničenu ženu (majku)" i predstavljena je kao izvedenica glagola *harāšu* iz babilonskog razdoblja.²⁸⁵ Značenje samog glagola u ovom kontekstu je nejasno i stoga se samo općenito objašnjava kao poveznica s ljudima ili ljudskim tijelom.²⁸⁶ Međutim, njemački rječnik *Akkadisches Handwörterbuch* za pojam *harištu* daje vrlo slično značenje (žena koja rađa) i istu verbalnu derivaciju (*harāšu*), ali prema ovoj publikaciji glagol zapravo znači "biti u porodu."²⁸⁷ Sudeći po ovim etimološkim dokazima, „žena koja rađa“ čini se vrlo vjerojatnim tumačenjem izraza, dok nema očitih semantičkih konotacija za bilo koju vrstu nečistoće, niti jasne reference na menstruaciju.²⁸⁸ Druga varijanta predstavljena u CAD-u tvrdi da *harištu* znači „žena koja menstruira.“²⁸⁹ Ovo drugo tumačenje riječi se u ovom slučaju smatra da potječe od glagola *arāšu* - "biti nečist." U rječniku se susrećemo i sa pojmom *musukkatu*.²⁹⁰ Izraz (*m*)*usukku* označava "nečistog muškarca ili ženu" prema CAD-u. Smatra se da je riječ sumerska posuđenica i potvrđena je u starobabilonskim i babilonskim izvorima.²⁹¹ Osim ovog općeg značenja CAD također sugerira kako se riječ može posebno odnositi na ženu koja je nedavno rodila ili čak na ženu koja ima

²⁸¹ Lindholm, 2022, 2.

²⁸² Idem, 3.

²⁸³ Idem, 15.

²⁸⁴ Wilson, 1957, 40-49.

²⁸⁵ Idem, 12.

²⁸⁶ Idem, 13.

²⁸⁷ Idem, 13.

²⁸⁸ Lindholm, 2022, 12.

²⁸⁹ Idem, 12.

²⁹⁰ Idem 12.

²⁹¹ Idem, 13.

menstruaciju.²⁹² Ideja da je menstrualna krv nečista imala je konotacije da je štetna za ljude. Dakle, moguće je da se smatralo da bi menstruacija mogla razljutiti bogove i dovesti do loših uroda.

Menopauza je s druge strane bila granica između odrasle dobi i starosti. Starost je mogla donijeti prednosti, kao što je sloboda od "nečistoće" povezane s menstruacijom koja je sa sobom donijela određena ograničenja aktivnosti i još nepoznate tabue. Zanimljivo je kako su starije žene bile predstavljene u mezopotamskoj umjetnosti na pozitivan način, koja, za razliku od egipatske, nije bila zaokupljena prikazom mladenačkih figura.²⁹³ Malo se zna o stavu prema muškoj seksualnosti u starosti, ali općenito su zajednice starijeg muškarca i mlađe žene bile prihvatljive, ali ne i obrnuto.²⁹⁴ Na pločici iz serije *Šumma Alu* saznajemo: "*Ako muškarac ima seksualne odnose sa starijom ženom (sibtum), svakodnevno će se svađati.*"²⁹⁵ Muškarac je trebao biti dominantan, aktivan seksualni partner, što je moglo biti manje izraženo ako je žena bila nešto starija.²⁹⁶

Spomen induciranja menstruacije u *BM 38624 obv. ii 28*:

*"(Lijek) za ženu da joj se vrati (menstrualna) krv (sagu)."*²⁹⁷

Induciranje menstruacije prema *BM 38624 ii 19'ff.*:

*"Ti pripremi (ovaj) lijek za ženu (...), ili za ženu kojoj su zaključane tekućine, (ili za ženu) koja ne dobiva (menstruaciju), kako bi se pojavila."*²⁹⁸

Menstruacija prema *SpTU 4, No. 129 i 20'-22'*:

*"([Krv] ... iz vagine mlade žene ... konstantno curi) kao preplavljena ravnica čiji nasip ne posustaje, (kao) puna posuda koju čep ne blokira (slijev), kao meh za vodu čiji čvor nije jak i čija je špaga nepouzdana."*²⁹⁹

²⁹² Lindholm, 2022, 13.

²⁹³ Idem, 3.

²⁹⁴ Idem, 3.

²⁹⁵ EBL, *Šumma Alu*.

²⁹⁶ Idem.

²⁹⁷ Couto-Ferreira, 2014.

²⁹⁸ Couto-Ferreira, 2014.

²⁹⁹ Idem.

17. GINEKOLOŠKI POREMEĆAJI U DREVNOJ MEZOPOTAMIJI

Najčešći ginekološki problem prema stanovnicima Mezopotamija bilo je ispuštanje previše (ili premalo) krvi. Tekst iz *Nippura* koji se datira u 2500. g. pr. Kr. opisuje ženu s tako obilnim mjesečnicama da su se javljale tri puta mjesečno.³⁰⁰ U Babilonu bi se smatralo da te neredovite menstruacije nastaju uslijed pražnjenja ženine krvi ili kretanja krvi dalje od žila.³⁰¹ Suprotno tome, na neredovitu menstruaciju gledalo se kao na krvne naslage u tijelu koje nisu našle izlaz, stvarajući druge unutarnje poteškoće.³⁰² Postoji mnogo mitologije i folklora u vezi s menstrualnim ciklusom i opisima što je „normalno.“ Postoje mnoge druge specifične menstrualne nepravilnosti, ali dostupni su oskudni tekstovi iz drevne Mezopotamije koji o njima govore. Jedan medicinski tekst doista spominje stanje u kojem „krv ne izlazi“ što ukazuje na amenoreju, odnosno izostajanje menstruacije.³⁰³

Grupa istraživača Sveučilišta Harran iz Turske, bavila se ispitivanjem asirske pločice pronađene blizu današnjeg grada Kayseri u Turskoj. (slika 7.)³⁰⁴ Nakon što je prevedena, otkriveno je da sadrži bračni ugovor koji prvi put spominje neplodnost. Ugovor je napisan na staroasirskom i potpisan pred četiri svjedoka, propisuje da supruga treba unajmiti robinju da služi kao surogat majka ako par ne uspije začeti dijete dvije godine od datuma vjenčanja.³⁰⁵ Također se precizira da se muž ne može oženiti drugom ženom. Stanovnici Mezopotamije bili su monogamni te ako bi se jedan od supružnika odlučio za rastavu dužan je drugoj osobi pet mina srebra.³⁰⁶

Pločica pronađena u gradu Kayseri:

„Ako se Laqipum odluči rastati od nje, mora joj platiti pet mina srebra – ako se Hatala odluči rastati od njega, mora mu platiti pet mina srebra. Svjedoci: Masa, Ashurishtikal, Talia, Shupianika.“³⁰⁷

³⁰⁰ Steinert, 2018, 275.

³⁰¹ Idem.

³⁰² Idem.

³⁰³ Idem, 276.

³⁰⁴ Traverso, 2024.

³⁰⁵ Idem.

³⁰⁶ Idem.

³⁰⁷ Hale, 2017.

Vjerojatnost da su u to vrijeme postojale bolesti poput genitalnog herpesa vrlo je vjerojatna. Pogotovo ako se čita poezija posvećena božici Ištar ili o promiskuitetnom životu Gilgameša, kralju Uruka.³⁰⁸ Osim toga, znamo da je ženska prostitucija bila prisutna u Uruku i Babilonu.³⁰⁹ Za liječenje bolesti koristili su različite *samu* (riječ koja je označavala biljku, ali i drogu(?)). Radovi znanstvenika o mezopotamskoj medicini daju više informacija o zaraznim bolestima i spolno prenosivim bolestima među ljudima. Opisuju iscjetke iz uretre i vagine koji su (pretpostavlja se) bili uzrokovani gonorejom, klamidijom, trihomonijazom i sl.³¹⁰

Biblija o gonoreji:

„Levitski zakonik, spolna nečistoća žene: Kad žena imadne krvarenje, izljev krvi iz svoga tijela, neka ostane u svojoj nečistoći sedam dana; tko se god nje dotakne neka je nečist do večeri. Na što god bi legla za svoje nečistoće neka je nečisto; na što god sjedne neka je nečisto. Tko se dotakne njezine posteljine neka opere svoju odjeću, u vodi se okupa i do večeri ostane nečistim. Tko god dotakne bilo koji predmet na kojemu je ona sjedila neka svoju odjeću opere, u vodi se okupa i nečist ostane do večeri. A ako bi se dotakao čega što je bilo na njezinoj postelji ili na predmetu na kojem je ona sjedila, neka je nečist do večeri. Ako koji čovjek s njom legne, njezina nečistoća za nj prijanja, pa neka je nečist sedam dana. Svaka postelja na koju on legne neka je nečista.“³¹¹

Nadalje, prolaps maternice ili vagine nije moguće identificirati jer ne postoje izvori za korištenje tumačenih akademskih ili starobabilonskih izraza za te organe. Prolaps se odnosi na dislocirane unutarnje organe ili dijelove organa, a pretpostavlja se da je etiološki čimbenik u nekim drugim stanjima koja se mogu krivo shvatiti ako se čitaju kroz suvremene ginekološke dijagnoze.³¹² Iščašenje srca (*rēšu*), jetre (*ikûm*) i mjehura (*napsinnu*) se pojedinačno i zajedno prepoznaju kao bolne i opasne dijagnoze.³¹³ Jedina od njih s prepoznatljivim kompleksom simptoma bolesti je iščašenje jetre iz pokrovne ovojnice, najzavisnijeg dijela potrbušne šupljine.

Lijek protiv pobačaja prema *BM 42313+ rev. 12*:

³⁰⁸ Hale, 2017.

³⁰⁹ Idem.

³¹⁰ Idem.

³¹¹ Duda, Levitski zakonik 15

³¹² Couto-Ferreira, 2014.

³¹³ Idem.

“Ako žena koja je trudna tri mjeseca prokrvari, (lijek) tako da ne izgubi svoj fetus.”³¹⁴

Komplikacije nakon poroda prema BAM 240: 39'f:

“Ako je žena rodila te ima vrućicu, povraća (...) (to je) krv žene, koja je zadržana u njezinoj maternici, ova žena (...) tokom poroda (...)”³¹⁵

Ginekološke komplikacije prema BM 38624 i 24'-25':

“(Ako ženu) stalno pogađa bol u (donjem) abdomenu (i njena ...) boli: ovoj ženi su tekućine zaključane.”³¹⁶

³¹⁴ Couto-Ferreira, 2014.

³¹⁵ Idem.

³¹⁶ Idem.

18. ŽENSKO PSIHIČKO ZDRAVLJE U DREVNOJ MEZOPOTAMIJI

U vremenu Mezopotamije tjelesno i mentalno zdravlje uglavnom su se smatrali istim. Smatralo se da su okruženje, zdravlje i ponašanje osobe isprepleteni i kontrolirani skupom mističnih utjecaja i procesa. Mentalno zdravlje nije uvijek bilo promatrano kao dio dobrobiti u svakoj kulturi. U zapadnim kulturama, ideja o odvajanju mentalnog zdravlja od tjelesnog zdravlja pojavila se relativno kasno. U drevnim mezopotamskim društvima, psihološko blagostanje možda nije bilo tako temeljito dokumentirano i shvaćeno kao fizičko zdravlje, ali koncept je još uvijek postojao. Mentalno blagostanje bilo je uvelike povezano s dobrim fizičkim zdravljem i povezanošću s bogovima. U drevnim izvorima spominje se da su se ljudi molili za oslobađanje od bolesti koje su ih zahvatile.

Religija je imala glavni utjecaj na psihološku dobrobit ljudi i često se koristila kao sredstvo za kontrolu stanovništva i sprječavanje nesklada. Religija je omogućila ljudima način da razumiju zašto se stvari događaju i također način da izbjegnu patnju kao što su bolest ili siromaštvo. Ljudima je rečeno da je patnja nečistoća i da je uzrokovana grijehom te da će se očistiti ako budu živjeli pravednim životom i molili se. Pretpostavljalo se da je mentalnu bolest uzrokovalo razljučeno božanstvo, zli duh ili opsjednutost duhom. Biti pogođen na takav način smatralo se protivljenjem volji bogova, pa se stoga smatralo prokletstvom. Među psihološkim poremećajima u drevnoj Mezopotamiji najčešće se priznavala opsjednutost demonima, odnosno mentalna bolest uzrokovana utjecajem zlonamjernih božanstava. Vjerovalo se da su bogovi ili demoni uzrok svega što se događa, pa se rijetko govorilo o traumi povezanoj s tim događajima. Liječenje je bilo usmjereno na uvjeravanje božanstva da nanese bolest nekome drugome ili se podlijegalo egzorcizmu. U izvorima postoje opisi onoga što bi mogla biti tjeskoba, depresija, manija i oblik onoga što se sada shvaća kao vrsta šizofrenije.

Dokaze u babilonskim tekstovima za mentalne bolesti i mentalne aberacije nedavno je proučavao Kinnier Wilson u dva znanstvena članka. Poznato je da su određena mentalna stanja opisana u tekstovima, ali Kinnier Wilson je pokušao identificirati simptome s onima šizofrenije i drugih mentalnih bolesti koje prepoznaje moderna psihijatrija. Posebno se poziva na kompendium babilonskih rituala *Maqlu*.³¹⁷ *Maqlu* je obično uključivao spaljivanje različitih stvari, poput biljaka

³¹⁷ Reynolds, Wilson, 2014.

ili figurica, popraćeni izgovorenim riječima ili molitvama upućenim određenim božanstvima, poput Marduka, Ea ili Šamašu. Wilson je ritual *Maqlu* protumačio kao način liječenja onih osoba koje su patile od nekih oblika šizofrenije, odnosno liječenje onih koje je zaposjeo zli duh.

Čarolija protiv zloduha kroz ritual *Maqlu*:

„Moja glava je Enlil, moje lice je umu, Uraš, savršeni bog su moje zjenice. Moj vrat je ogrlica božice Gule, moje ruke su kuke Sina i Amurrua....Tko god da jesi, zli bože, koji si poslao vješticu/vješca da me ubije. Ako si budan, ne dolazi ovdje. Ako spavaš, ne budi se. Na moj prag postavio sam Lugalirra, najmoćnijeg boga.“³¹⁸

Wilson je također protumačio dokaze o neurološkoj bolesti epilepsiji. Prvo se proučavala babilonska pločica iz Britanskog muzeju (*BM 47753*), broj 26 od 40 u dijagnostičkoj seriji, koja se u potpunosti bavi epilepsijom.³¹⁹ Babilonska riječ za epilepsiju je *miqtu*.³²⁰ Pločica točno opisuje većinu uobičajenih napadaja vrste koje danas prepoznajemo, čak i rijetke vrste kao što je gelastični napadaj (napadaj smijeha).³²¹ Također opisani su prodromalni simptomi, postiktalni fenomeni, spavanje i interiktalni emocionalni poremećaj.³²² Postoji čak i dio o vremenskom ili prognostičkom aspektu epilepsije.³²³ U cijelom tekstu babilonsko poimanje epilepsije opisano je kao nadnaravni poremećaj zbog invazije zlih demona na tijelo, ponekad sa specifičnim nazivima za duhove povezanim s određenim vrstama napadaja.³²⁴

BM 47753 o epilepsiji:

„Ako osobu zadesi epilepsija (ili padne više puta), to je zato što ga je zaposjeo demon ili odlutali duh.“³²⁵

„[Ako ga zaposjedne demon epilepsije i ima napadaj dva ili tri puta dnevno], ako je rumen ujutro a blijed navečer, to je miqtu.“³²⁶

³¹⁸ Abusch, 2015, 25.

³¹⁹ Idem.

³²⁰ Idem.

³²¹ Idem.

³²² Idem.

³²³ Idem.

³²⁴ Idem.

³²⁵ Reynolds, Wilson, 1990. (vlastiti prijevod)

³²⁶ Reynolds, Wilson, 1990. (vlastiti prijevod)

„[Ako se] tijekom epileptičnog napadaja smije duže vrijeme, njegove noge i ruke se nekontrolirano grče i šire – ruka Lilu.“³²⁷

³²⁷ Reynolds, Wilson, 1990. (vlastiti prijevod)

19. USPOREDBA EGIPATSKE I MEZOPOTAMSKE MEDICINE

Egipćani su imali izravan kontakt s raznim kraljevstvima poput Babilonije, Asirije i Hetitskog kraljevstva. Prijenos znanja iz Mezopotamije u Egipat možemo proučiti kroz slučaj o drevnom bliskoistočnom demonskom biću zvanom *Sāmānu*. U Mezopotamiji, *Sāmānu* je potvrđen od razdoblja Treće dinastije Ura u medicinskim tekstovima/receptima, leksičkim popisima i astronomskim dnevnicima.³²⁸ Kao mezopotamsko demonsko biće, on je u stanju nauditi bogovima, čovječanstvu, životinjama (goveda, ovce i magarci), biljkama (kao hrđa i štetočine), a može se pojaviti i u rijekama. U Egiptu je poznat kao *Akhu*. Da je *Akhu* identičan *Sāmānu* saznajemo iz papirusa Leiden, koji sadrži četrnaest čarolija, od kojih su osam duplikati. U Egiptu se demonsko biće javlja samo kao bolest ljudi u magijsko-medicinskim tekstovima koji datiraju gotovo isključivo iz Novog kraljevstva.³²⁹ Stanovnici Mezopotamije vjerovali su da bolesti uzrokuju demoni ili zli duhovi te da prizivanje bogova može izliječiti njihove tegobe. Suprotno tome, Egipćani imali su više empirijski pristup medicini, koristeći promatranje i eksperimentiranje za dijagnosticiranje i liječenje bolesti. Mezopotamska medicina uvelike se oslanjala na proricanje u dijagnosticiranju bolesti. Liječnici bi pregledavali utrobu životinja, proučavali zvijezde ili koristili druge oblike proricanja kako bi odredili uzrok bolesti. Nasuprot tome, staroegipatski liječnici bili su donekle vješti u promatranju simptoma i korištenju svog znanja o anatomiji za dijagnosticiranje bolesti. Mezopotamska medicina se uvelike oslanjala na magiju i molitvu u liječenju bolesti. Liječnici bi često prepisivali amajlice ili napitke kako bi otjerali zle duhove i umilostivili bogove. Nasuprot tome, staroegipatska medicina koristila je široku paletu biljnih lijekova i kirurških tehnika za liječenje bolesti. Dakle, staroegipatska medicina bila je više usmjerena na sprječavanje bolesti kroz higijenu i prehranu, te je imala donekle dobro razumijevanje anatomije i funkcija tijela. Stanovnici Mezopotamije su također imali razvijeno znanje o ljudskom tijelu, no za razliku od egipatske medicine ipak su svoje liječničke metode temeljili na ritualima. Kada govorimo o isključivo ženskom zdravlju obje su civilizacije iza sebe ostavile važne medicinske tekstove koji pružaju uvid u njihove medicinske pristupe. Egipatski su tekstovi općenito detaljniji, odražavajući naprednije stanje medicinskog znanja i prakse. Obje su

³²⁸ Beck, 79.

³²⁹ Idem, 174.

kulture koristile biljne lijekove, ali je egipatska medicina pokazala veću raznolikost i sofisticiranost u liječenju, uključujući kirurške intervencije i upotrebu antiseptika.³³⁰ Naglasak na higijeni u Egiptu također je pridonio boljim zdravstvenim rezultatima. Snažan naglasak egipatskog društva na higijeni i čistoći pozitivno je utjecao na zdravlje žena. Redovito kupanje i čistoća tijekom medicinskih postupaka vjerojatno su smanjili infekcije i poboljšali rezultate liječenja. Nasuprot tome, mezopotamske higijenske prakse, iako su bile prisutne, bile su manje naglašene. Duhovna komponenta mezopotamske medicine u suprotnosti je s praktičnijim pristupom egipatske medicine. Egipatski napredak u higijeni i sustavnoj medicinskoj praksi pružio je holistički pristup ženskom zdravlju, izdvajajući ih kao progresivnije u razumijevanju i liječenju zdravstvenih problema žena. Kada sagledamo navedene razlike, primjećujem kako je egipatska medicina i skrb o muškim i ženskim pacijentima bila naprednija u usporedbi sa mezopotamskom skrbi. Obje su civilizacije, međutim, značajno pridonijele utemeljenju medicinskog znanja u starom svijetu.

MEDICINA (OPĆENITO)	EGIPAT	MEZOPOTAMIJA
Znanje o medicini:	<ul style="list-style-type: none"> • Medicinski papirusi, veoma detaljni 	<ul style="list-style-type: none"> • Mezopotamski medicinski tekstovi, manje detaljni u usporedbi s papirusima
Metode dijagnoze:	<ul style="list-style-type: none"> • Fizički pregled, dijagnostički tekstovi 	<ul style="list-style-type: none"> • Slično kao i u Egiptu
Biljni lijekovi:	<ul style="list-style-type: none"> • Med, datulje, tamjan,... 	<ul style="list-style-type: none"> • Med, datulje, smirna,...
Uloga magije i religije:	<ul style="list-style-type: none"> • Kombinirali praktična liječenja s čarolijama 	<ul style="list-style-type: none"> • Stavljali veći naglasak na čaranje nego Egipćani
Kirurgija:	<ul style="list-style-type: none"> • Trepancija, šavovi, spaljivanje tumora 	<ul style="list-style-type: none"> • Šavovi, spaljivanje tumora (?)

³³⁰ Beck, 242.

20. ULOGA RELIGIJE U BRIZI ZA ZDRAVLJE ŽENA U EGIPTU I MEZOPOTAMIJI

Žene nisu bile odvojene od vjere, nego su zapravo aktivno sudjelovanje u vjerskom životu. Odanost, domaći kultovi i obiteljska božanstva predaka osiguravali su zaštitu obitelji. Religija je svakako uvelike utjecala i na brigu o ženinom zdravlju u ovim civilizacijama. Počevši od ženskih božanstava koje su često bile simbol plodnosti i zaštite žena kod poroda. Za traženje naklonosti bogova ukazuju redovite molitve i prinosi povezanih sa zdravljem i plodnošću. Žene su posjećivale hramove kako bi ponudile hranu, piće i druge darove u zamjenu za božanske blagoslove. Vjerovalo se da rituali koje izvode svećenici ili svećenice povećavaju plodnost, štite tijekom trudnoće i osiguravaju siguran porod. U drevnim civilizacijama ime i prikaz boga predstavljao je moć kojom je taj bog raspolagao. Osim toga, prikazivao je i molitve i težnje ljudi koji su vjerovali u njih.

Kao što je prethodno spomenuto, religija je igrala veliku ulogu kod trudnoće i donošenja novog života na svijet. No, postojale su neke distinktivne razlike između Mezopotamije i Egipta. Primjerice, roditelji u Mezopotamiji nedvojbeno su preferirali da njihova kći uđe u brak kao djevojka te su poduzimali odgovarajuće mjere kako bi se to ostvarilo.³³¹ U Mezopotamiji su Ištar često zazivali tijekom prvog bračnog odnosa.

Starobabilonski Ep o *Atrahazisu* donosi pojedinosti o svečanostima vjenčanja:

*Kad se postelja prostire u kući [svekra], Neka se [žena] i njezin muž izaberu; Kad se brak konzumira, Ištar se raduje Neka bude veselje devet dana, neka neprestano zazivaju Ištar.*³³²

Smatra se da je devetodnevno veselje izravna asocijacija na trajanje trudnoće od devet mjeseci.

U Egiptu djevičanstvo nije bilo nužno za brak, dapače, seks prije braka, ili bilo koji seks između nevjenčanih osoba, bio je društveno prihvatljiv. Međutim, nakon vjenčanja, od parova se očekivalo da budu seksualno vjerni jedno drugome. Egipćani (osim kralja) su, u teoriji, bili monogamni, a mnogi zapisi pokazuju da su parovi izražavali istinsku naklonost jedni prema drugima. Bili su vrlo senzualni ljudi, a glavna tema njihove religije bila je plodnost i rađanje. U brak nisu ulazile ni vjerske ni državne doktrine, a za razliku od drugih dokumenata koji su se odnosili na ekonomska

³³¹ Beck, 242.

³³² Van der Toorn, 1987, 72.

pitanja (kao što su tzv. "bračni ugovori"), sami brakovi nisu bili registrirani.³³³ Navodno je nakon što je par počeo živjeti zajedno, priznato da su vjenčani.

Kada je žena ostala u drugom stanju, obje civilizacije koristile su slične metode kako bi „osigurali“ što sigurniju trudnoću. U Mezopotamiji žene su obično koristile amulete i amajlije kako bi prizvale zaštitu božanstava. Ti su predmeti često nosili simbole ili natpise koji pozivaju na moć božanstava poput Ištar da osiguraju plodnost, sigurnu trudnoću i porod. U Egiptu su božica Tauret i bog Bes bili najčešći motivi amuleta.

Božanstva povezana s plodnošću, iscjeljivanjem i rađanjem bila su ključna za duhovno i fizičko blagostanje žena. Dok su te prakse pružale utjehu i sigurnost, one su također odražavale kulturne norme koje su davale prednost ženskoj plodnosti i majčinstvu. Odras obje religije zasigurno su njihova glavna božanstva. Što se tiče ženskih božanstava to su Izida i Ištar. Izida je bila jedna od najvažnijih božica drevnog Egipta. Smatrana je božicom magije, plodnosti, zaštitnicom obitelji i majčinstva. U egipatskoj mitologiji, Izida je bila poznata kao "Velika Majka." Ona je bila žena Ozirisa, boga podzemnog svijeta, i majka Horusa, boga neba i zaštitnika faraona. Njena priča je ključna u egipatskom mitu o Ozirisovom uskrснуću – nakon što je Oziris ubijen i raskomadana, Izida je pomoću svoje magije sakupila dijelove njegovog tijela i oživjela ga, čime je omogućila njegovu transformaciju u kralja mrtvih. S druge strane, Ištar je bila jedna od najvažnijih božica drevne Mezopotamije. Bila je božica ljubavi, rata i seksualnosti, što je čini složnim i dvosmislenim božanstvom. Ištar je bila poznata kao strastvena i snažna, božica koja može pružiti ljubav, ali i uništenje i rat. Njen karakter je često prikazivan kao pun suprotnosti – istovremeno je nježna i okrutna. Ištar je bila povezana s planetom Venerom, a njen kult je uključivao rituale povezane s plodnošću, kao i obrede rata. Priča o njenom silasku u podzemni svet, gdje se morala odreći svojih moći i statusa da bi se suočila s kraljicom podzemnog svijeta, simbolizira ciklus smrti i ponovnog rađanja. Obje su bile povezane s ljubavlju i zaštitom, ali su također imale uloge u svijetu mrtvih ili imaju veze sa smrću i ponovnim rađanjem.

³³³ Van der Toorn, 1987, 73.

Tablica usporedbi Izide i Ištar – velike božice:

IZIDA	IŠTAR
Božica majčinstva, magije i plodnosti	Božica ljubavi, ljepote, seksualnosti i rata
Simboli: Tiet (Izidin čvor), krila, prijestolje	Simboli: Inanina zvijezda, lav
Mitologija: Oživjela Ozirisa, rodila Horusa	Mitologija: Sišla u podzemlje te se iz njega uzdigla
Kultovi: File, Abidos, Heliopolis	Kultovi: Uruk, Niniva, Babilon, Arbela, Mari
Ikonografija: Prikazana s krunom u obliku prijestolja i s krilima	Ikonografija: Često se prikazuje s lavovima i rogatom krunom
Utjecaj: Pretvorena u grčko-rimsku Izidu	Utjecaj: Povezivana s grčkom Afroditom

21. TRUDNOĆA I MAJČINSTVO U EGIPTU I MEZOPOTAMIJI

Poljoprivredne civilizacije drevnih društava pridavale su veliku vrijednost plodnosti, kako zemlje tako i ljudi. Većina ljudi nadala se da će imati velike obitelji, s više djece koja bi mogla nastaviti njihovu tradiciju i uzdržavati ih u starosti. Neplodnost kod ljudi objašnjavala se kao fizička ili duhovna neravnoteža u tijelu, dok se neplodnost u zemlji smatrala znakom božanskog nezadovoljstva, često usmjerenog prema vladaru. Te su kulture također bile vrlo svjesne opasnosti trudnoće i poroda, koji su se obično pripisivali nadnaravnim uzrocima u vrijeme kada je medicinsko znanje bilo ograničeno. Ova kulturološka zabrinutost izražena je u religijskim, magijskim, društvenim i medicinskim uvjerenjima.

Iz društvenog aspekta trudnoća odnosno majčinstvo u Egiptu i Mezopotamiji bio je značajan događaj, odražavajući vrijednosti, rodne uloge i obiteljsku strukturu društva. I u Egiptu i u Mezopotamiji žene su bile poštovane zbog njihove sposobnosti da rađaju djecu, a majčinstvo se slavilo kao ključni aspekt ženstvenosti. Egipatsko i Mezopotamsko društvo bilo je patrijarhalno. Muškarcima se od mlade dobi nalagalo da je plodnost najbitnija od svih „ženskih“ atributa. Mladićima se savjetovalo da požele žene koja je izgledala kao da bi mogla roditi brojnu djecu (npr. široki kukovi, „zdraviji“ izgled.) Primjerice, Sumerska poslovice govori: *“Neka ti Ištar podari ženu „vrućih udova“ (?) Neka ti podari sinove širokih ramena! Neka ti podari mjesto sreće!”*³³⁴ Sličnu situaciju pronalazimo i u Egiptu. Čovjeku zvanom Ani (Novo Kraljevstvo) rečeno je: *„uzmi ženu dok si mlad, neka ti rodi sina. Sretan je onaj čovjek koji ima mnogo djece.”*³³⁵ Čini se kako je rođenje sinova bilo jednako sretnom i ispunjenom životu. Poglavitito zbog njihovog radnog potencijala i prava nasljeđivanja. Međutim, ne možemo reći kako su kćeri bile nepoželjne. Neke od figurica plodnosti pronađene u Egiptu iz drugog tisućljeća prije Krista nose žensku ili mušku djecu.³³⁶ Što sugerira kako su i sinovi i kćeri sačinjavali ideal Egipatske obitelji. U Mezopotamiji, hetitski obredni tekstovi na djevojčice i dječake gledaju kao na blagoslove bogova.³³⁷ U idealnom

³³⁴ Alster, 1997, 30.

³³⁵ Lichtheim, 1973, 135.

³³⁶ Pinch, 1994, 126.

³³⁷ Marsman, 2003, 253.

slučaju, međutim, roditelji bi imali više sinova od kćeri kako bi se osigurala radna snaga, nasljedstvo i zaštita u staroj dobi.

Iz medicinskog aspekta, trudnoća u drevnoj Mezopotamiji i Egiptu uključivala je mješavinu praktičnih tretmana i dijagnostičkih metoda, u kombinaciji sa religijom. Obje su civilizacije imale rane oblike ginekologije i opstetricije. U Egiptu, biljni lijekovi često su se koristili za liječenje simptoma povezanih s trudnoćom. Na primjer, recepti mogu uključivati med, datulje, smokve i biljke poput kima, majčine dušice ili piskavice, za koje se vjerovalo da ublažavaju trudove ili povećavaju plodnost. Žene koje imaju komplikacije ili nelagodu kao što su jutarnje mučnine, otekline ili trudove mogle su se liječiti mastima ili napitcima napravljenim od ovih sastojaka. Porodaju u starom Egiptu često su prisustvovala primalje i druge žene s iskustvom u pomaganju pri porodu. Te su primalje koristile opeke za rađanje, koje su ženi omogućavale rađanje u čučućem položaju, što se smatralo korisnim za olakšavanje trudova. Medicinske prakse uključivale su upotrebu ulja i biljnih mješavina za ubrzavanje poroda, ublažavanje boli ili sprječavanje infekcija. U Mezopotamiji su se također koristili razno razni biljni pripravci koji su uključivali datulje, med, smirnu i razne lokalno dostupne biljke za stvaranje mješavina za koje se vjerovalo da potiču plodnost ili ublažavaju bolove tijekom trudnoće. Žene su također rađale u čučućem položaju. Rekla bih kako je glavna razlika u ovom aspektu ta da su u Mezopotamiji rituali i čaranja bili bitniji kod poroda nego u Egiptu. Egipatski medicinski papirusi sugeriraju da je njihov pristup bio malo praktičniji.

Iz religijskog aspekta, prijetnje trudnicama i dojenčadi bile su personificirane raznim demonima i zlonamjernim božanstvima povezanim sa smrću majki i dojenčadi. U mezopotamskoj mitologiji, vjerovalo se da božica Lamaštu uzrokuje smrt i pobačaj dodirivanjem trbuha trudne žene. Slično tome, demon *Kubu*, manifestacija nemirnih mrtvorođenih duša, okrivljen je za bolesti koje su odnosile živote novorođenčadi. U egipatskim vjеровanjima pobačaji i neredoviti porođaji često su se pripisivali djelovanju zle magije, nemirnih duhova i zlonamjernih božanstava. Te duhovne prijetnje personificirale su strah i tugu koje je iznenadna smrt unijela u zajednicu. Unutar ovog sustava vjеровanja, medicina je uključivala i praktično liječenje i magične lijekove. Kako bi zaštitili žene i djecu od štetnih nadnaravnih sila, često su im davani amuleti i drugi predmeti s prikazima božanstava zaštitnika.

Tablica usporedbe procesa trudnoće i majčinstva u Egiptu i Mezopotamiji:

TRUDNOĆA I MAJČINSTVO:	EGIPAT:	MEZOPOTAMIJA:
Utjecaj na zajednicu i kulturu:	<ul style="list-style-type: none"> • Žene su poštovane zbog uloge majke. • Glavne božice su uglavnom bile božice majke. • Prosječna dob kada bi djevojka prvi put rodila bila je s 15 godina. 	<ul style="list-style-type: none"> • Majčinstvo je bila glavna uloga svake žene. • Prosječna dob kada bi djevojka prvi put rodila bila je s 15 godina.
Položaj tokom poroda:	<ul style="list-style-type: none"> • Rađale u čučućem položaju. 	<ul style="list-style-type: none"> • Žene su također koristile čučeci položaj tijekom poroda.
Primalje i proces poroda:	<ul style="list-style-type: none"> • Primalje su uživale važnu ulogu, pružajući njegu i pomoć tokom poroda. 	<ul style="list-style-type: none"> • Moguće je kako su se primalje u Mezopotamiji više usredotočile na duhovni aspekt poroda nego fizički.
Znanje o porodu i trudnoći:	<ul style="list-style-type: none"> • Papirusi: opsežne informacije o trudnoći i porođaju, uključujući lijekove za bol • Reljefi na raznim predmetima 	<ul style="list-style-type: none"> • Mezopotamskih tekstovi: informacije o porodu i korištenju lijekova
Poremećaji nakon poroda:	<ul style="list-style-type: none"> • Porod bebe na stražnjicu • Abnormalna krvarenja • Zaostatak posteljice 	<ul style="list-style-type: none"> • Porod bebe na stražnjicu • Abnormalna krvarenja • Postporođajne ozlijede
Smrtnost dojenčadi:	<ul style="list-style-type: none"> • Visoka stopa smrtnosti dojenčadi 	<ul style="list-style-type: none"> • Visoka stopa smrtnosti dojenčadi

22. MENSTRUACIJA, MENOPAUZA I GINEKOLOŠKI POREMEĆAJI U EGIPTU I MEZOPOTAMIJI

Prva menstruacija mlade žene znak je da je sada dovoljno zrela za trudnoću. Menstruacija u drevnim civilizacijama poput Egipta i Mezopotamije nije bila samo biološki proces, već je bila povezana s kulturnim i vjerskim uvjerenjima. Oba su društva prepoznala menstruaciju kao stanje neke vrste nečistoće. U starom Egiptu žene koje su imale menstruaciju smatrale su se ritualno nečistima, što je dovelo do određenih društvenih i vjerskih ograničenja. Obično su bile isključene iz sudjelovanja u hramskim aktivnostima i ulaska u svete prostore kako bi se očuvala svetost tih vjerskih aktivnosti. Slična je situacija bila i u Mezopotamiji. Mezopotamska društva također su smatrala menstruaciju ritualnom nečistoćom. Međutim, mezopotamski tekstovi spominju potrebu za ritualima pročišćavanja menstrualne nečistoće. Žene su se često morale podvrgnuti posebnim obredima kako bi se nakon mjesečnice reintegrirale u vjerski i društveni život.

Postoje sličnosti kod korištenja današnjih ekvivalenata tampona i uložaka. Ur je imao razvijenu tekstilnu industriju i koristio je vunu za izradu odjeće, traka za glavu, tkanina za sedla i nečega što su znanstvenici opisali kao "menstruacijske zavoje." Na više pločica nalazimo reference na te trake tkanine ili zavoje, koji su se koristili kao oblik higijenskih uložaka u ranom razdoblju.

Pločica *Hh. XIX 301-307* o (potencijalnom) higijenskom ulošku:

„*Ručnik, Krvavi ručnik, tkanina od harištu.*“³³⁸

Pločica *Hg. D 423-431* o (potencijalnom) higijenskom ulošku:

„*Odjeća graditelja, Taktimu ogrtač, Nalbašu tkanina boga, Tuzu tkanina kralja, tkanina od harištu – od nečiste/og.*“³³⁹

U Egiptu žene su koristile omekšani papirus, za upijanje svoje menstrualne krvi - nešto poput ranog tampona. U Egiptu nalazimo pomalo duhovitu anegdodu u tekstu *Učenja Ketija*. Tekst je sastavio pisar po imenu Keti za svog sina Pepija. Ovo satirično djelo veliča karijeru pisara, dok se opisuje mukotrpan rad u drugim profesijama. Vjerovali ili ne, ovdje možemo pronaći poneku informaciju o menstrualnim ulošcima:

³³⁸ Lindholm, 2022, 14.

³³⁹ Idem.

„I čistač odjeće (rht) pere na obali, blizu je krokodil. Oče, ostaviti ću vodu da teče. Reče njegov sin i njegova kćer, 'za zamjenu od koje možeš biti zadovoljan.' Više nego li za druge zamjene (?) Dok mu je hrana pomiješana sa izmetom. Ne postoji dio njega koji je čist. Utapa se u suknjama žene koja ima menstruaciju. Plače, provodeći cijeli dan iznad ploče za pranje rublja.“³⁴⁰

Iz ovog teksta saznajemo kako je čistač odjeće bila profesija u Egiptu i većinom su ju obavljali muškarci. Također saznajemo kako se pranje odjeće vjerojatno obavljalo unutar zajednice te da je jedna (ili više) osoba morala prati odjeću više ljudi, što je uključivalo i ženine menstrualne tkanine.

Tumačenje menstruacije u Egiptu možemo gledati i kroz egipatski amulet *Tiet* (Izidin čvor.) Amulet je često bio izrađen od crvenog jaspisa, karneola ili čak crvenog stakla.³⁴¹ Crvenilo Tieta može predstavljati krv kod rađanja ili možda menstrualnu krv.³⁴² Neki kažu da je amulet oblikovan kao tkanina koju žene nose tijekom menstruacije.³⁴³ Drugi su to protumačili kao prikaz ritualnog tampona koji se može staviti u vaginu kako bi se spriječio pobačaj.³⁴⁴

Menopauzu kao takvu rijetko (ako uopće) pronalazimo u drevnim tekstovima. Međutim, neke stvari možemo zaključiti zbog razumijevanja pogleda na plodnost, starenje i uloge žena u društvu. Egipćani su cijenili starije, vjerujući da starost donosi mudrost. Moguće je da su žene koje su ušle u menopauzu bile počašćene zbog svog životnog iskustva i znanja. Posebno kada su prelazile iz uloge rađanja djece u ulogu neke vrste matrijarha ili poštovane starije članice obitelji. Slično kao i u Egiptu starije su žene u Mezopotamiji vjerojatno bile cijenjene zbog svog životnog iskustva, mudrosti i uloge u održavanju kontinuiteta i časti obitelji.

Naposljetku, ginekološki poremećaji bili su prepoznati i liječeni i u starom Egiptu i u Mezopotamiji. U Egiptu, uobičajeni dokumentirani ginekološki problemi uključivali su abnormalno menstrualno krvarenje, prolaps maternice, neplodnost, vaginalne infekcije i poteškoće sa začećem. Upućivali su na maternicu kao na ključni organ odgovoran za mnoge bolesti, uključujući neplodnost i bolesti za koje se vjeruje da su uzrokovane začepljenjem maternice. Tegobe u Mezopotamiji su bile slične. Uobičajeni ginekološki problemi uključivali su neredovite ili bolne menstruacije, neplodnost i komplikacije tijekom trudnoće i poroda. U objema kulturama

³⁴⁰ Agut-Labordere, 2021, 89.

³⁴¹ Bard, 2008, 129.

³⁴² Idem.

³⁴³ Idem.

³⁴⁴ Idem.

maternica je bila ključna za njihovo razumijevanje ženskog zdravlja. Grčka medicina razvila je pojam tzv. "lutajuća maternica" gdje je sama maternica bila uzrok svih ženskih tegoba. Moguće je kako su vjerovanja Egipćana utjecala na Grke (Hipokrata) i njihova vjerovanja. U Mezopotamiji je maternica također bila ključni fokus.

GINEKOLOŠKI POREMEĆAJI	EGIPAT	MEZOPOTAMIJA
Najčešće dokumentirane tegobe:	<ul style="list-style-type: none"> • Abnormalno menstrualno krvarenje • Prolaps maternice • Neplodnost • Vaginalne infekcije • Komplikacije tijekom poroda 	<ul style="list-style-type: none"> • Abnormalno menstrualno krvarenje • Bolne/neredovite menstruacije • Neplodnost • Komplikacije tijekom poroda
Liječenje tegoba:	<ul style="list-style-type: none"> • Biljni lijekovi • Vaginalni supozitoriji • Parenje (fumigacija) vagine 	<ul style="list-style-type: none"> • Biljni lijekovi • Vaginalni supozitoriji • Ulja
Uloga magije i religije:	<ul style="list-style-type: none"> • Vjerovali u božanska uplitanja • Bolest bila povezana s duhovima/demonima 	<ul style="list-style-type: none"> • Bolest uzrokovana od strane zlih duhova/demoni • Bolest uzrokovana nezadovoljstvom bogova

23. ZAKLJUČAK

Uspoređujući aspekte ženskog zdravlja u Egiptu i Mezopotamiji, stječemo uvid u medicinsku praksu, kulturološke stavove i društvene uloge koje okružuju žene u tim civilizacijama. Obje civilizacije razvile su jedinstvene pristupe zdravstvenoj skrbi i dobrobiti koji odražavaju njihove sustave vjerovanja i društveno-ekonomske strukture. I u Egiptu i u Mezopotamiji medicina je bila neodvojiva od religije i magije. Zdravstveni problemi žena, posebno oni vezani uz plodnost i trudnoću, često su se pripisivali intervenciji božanskih ili nadnaravnih sila. Egipćanke su zazivale božice poput Izide i Hator za zaštitu i pomoć u reproduktivnom zdravlju, dok su se mezopotamske žene obraćale božanstvima kao što je Ištar. Nadalje, i u Egiptu i u Mezopotamiji, plodnost je bila najvažnija stavka ženskog identiteta i društvene uloge. Sposobnost žena da rađaju djecu nije bila samo važna za produženje obiteljske loze, već je također bila povezana s širim kozmičkim i religijskim konceptima. Sposobnost začeća i rađanja često se smatrala božanskim blagoslovom, a sve komplikacije povezana s menstruacijom, začećem ili porodom bila su tretirana s velikom važnošću. Obje su civilizacije razvile medicinske sustave za rješavanje problema plodnosti, uključujući lijekove za neplodnost, menstrualne nepravilnosti i komplikacije pri porodu. I Egipat i Mezopotamija imali su dobro razvijene medicinske sustave koji su uključivali ginekološka liječenja. Tekstovi poput Ebersovog papirusa i papirusa iz Kahuna spominju biljne lijekove, obloge i vaginalne supozitorije za liječenje širokog spektra ženskih zdravstvenih problema. Mezopotamski medicinski tekstovi, također su propisivali biljne tretmane za menstrualne probleme i probleme s plodnošću, često koristeći ulja i lijekove na biljnoj bazi. Dok su Egipat i Mezopotamija dijelili mnoge sličnosti u pristupu zdravlju žena, postojale su i značajne razlike. Egipatska medicina često je više naginjala fizičkim liječenjima i biljnoj medicini, s manjim naglaskom na magijske rituale nego u Mezopotamiji. Ritualni i egzorcizmi igrali su veću ulogu u liječenju ginekoloških poremećaja u Mezopotamiji. Mezopotamska medicina često je imala dvostruku ulogu iscjelitelja, pri čemu se *Asû* bavio fizičkim liječenjem, a *Ašipu* je izvodio magijske obrede.

Liječenje žena u Egiptu i Mezopotamiji postavilo je temelje budućim medicinskim tradicijama. Njihovi lijekovi, kao i njihovi duhovni i magijski pristupi ginekologiji, kasnije su utjecali na medicinsku praksu na Mediteranu i Bliskom istoku. Kombinirajući promatranje, bilje i duhovnu

skrb omogućili su nam uvid u složene načine na koje su rane civilizacije shvaćale i cijenile dobrobit žena.

Zaključno, žensko zdravlje u starom Egiptu i Mezopotamiji bilo je duboko isprepleteno s kulturnim, vjerskim i medicinskim običajima tog vremena. Poštivali su fizičke i svete aspekte ženskog tijela te definirali njenu ulogu u društvu.

24. SAŽETAK NA ENGLESKOM JEZIKU

The research of female health in Ancient Egypt and Mesopotamia reveals fascinating insights about medical practices of these ancient civilizations. Other than that, it also shines a new light on societal roles and cultural attitudes towards women. Egyptian medical knowledge, as evidenced by texts like the Ebers Papyrus and the Kahun Gynecological Papyrus, included detailed understanding of women's anatomy, reproductive health, and childbirth. In contrast, Mesopotamian views on female health were more complex and varied depending on the specific civilization within the region. Mesopotamian medical knowledge, documented in cuneiform texts also addressed women's health issues. However, societal roles for women were generally more restrictive compared to Egypt, with women primarily responsible for domestic duties and child-rearing. Despite this, there were female midwives and healers who attended to women during childbirth and illnesses. Overall, the subject of female health in Ancient Egypt and Mesopotamia underscores the significance of women's healthcare within these ancient societies. While both civilizations recognized the importance of women's reproductive health and provided medical treatments, Egyptian women generally had more rights and access to specialized healthcare services compared to their Mesopotamian counterparts. Studying female health in these civilizations enriches our understanding of ancient medical practices and the cultural contexts in which they developed.

24. LITERATURA

Izvori:

Egipat:

Bardinet, Thierry. *Les Papyrus médicaux de l'Égypte pharaonique*. Pariz: Fayard, 1995.

Blackman, A.M. *The story of King Kheops and the Magicians: Transcribed from papyrus Westcar*. J.V. Books, 1988.

Breasted, James H. *The Edwin Smith Surgical Papyrus*. University of Chicago Press: Chicago, 1930.

Bryan, Cyril P. *Ancient Egyptian Medicine: The Papyrus Ebers*. Ares: Chicago, 1974.

Bryan Cyril P., Smith Elliot. *Papyrus Ebers: Ancient Egyptian Medicine*. Lushena Books Inc, Chicago, 2021.

Collier, M, Quirke, S. *The UCL Lahun Papyri: Religious, Literary, Legal, Mathematical and Medical*. Oxford: 2004.

Černý, Jaroslav. *Catalogue des Ostraca Hiératiques non Littéraires de Deir el Médineh N°1-113*. Bordeaux, Bibliothèque de l'Université Bordeaux Montaigne, 1935.

Ebers, Georg. *Papyrus Ebers: Das Hermetische Buch über die Arzneimittel der alten Ägypter*.

Faulkner, Raymond. *A Concise Dictionary of Middle Egyptian*. Oxford: Griffith Institute of the Ashmolean Museum, 1996.

Ghaliongui, Paul. *The Ebers Papyrus: A New English Translation, Commentaries, and Glossaries*. Cairo: Academy of Scientific Research and Technology, 1987.

Griffith Francis. *The Petrie Papyri: Hieratic Papyri from Kahun and Gurob*. Robarts: University of Toronto, 1898.

Griffith Francis, Le Page Renouf P. *The Demotic Magical Papyrus of London and Leiden*. Clarendon press: Oxford, 1921.

Lichtheim, Miriam. „The Instruction of Any“ U: Ancient Egyptian Literature. Berkley: University of California Press, 1973.

- Lopes Helena, Pereira Ronaldo. *The Gynecological Papyrus Kahun*. IntechOpen, London, 2021.
- Parkinson, R. B. *The tale of Sinhue and Other Ancient Egyptian Poems 1940-1640 BC*. Oxford University Press: Oxford, 2009.
- Pommerening, Tanja. *Die SsAw-Lehrtexte der heilkundlichen Literatur. Tradition und Textgeschichte*. D. Bawanypeck, A. Imhausen (Hgg.): *Traditions of Written Knowledge in Ancient Egypt and Mesopotamia*. Münster: Ugarit Verlag, 2014.
- Stevens, J.M. *Gynaecology from ancient Egypt: The papyrus Kahun: A translation of the oldest treatise on gynaecology that has survived from the ancient world*. The medical journal of Australia, 1975. (<https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/768725/> zadnji posjet: 14.08.2024.)
- Wreszinski, Walter. *Der Berliner medizinische Papyrus: Transkription und Übersetzung nebst einem ausführlichen Wörterbuche*. J.C. Hinrichs: Leipzig, 1909.
- Quirke, Stephen. *The 'Kahun Medical Papyrus' or 'Gynaecological Papyrus'*. London: Petrie Museum of Egyptian Archaeology, 2002.

Mezopotamija:

- Ali, Munther, Geller, Markham. „UTUKKŪ LEMNŪTU (UDUG-HUL) IN A NEW TEXT FROM THE IRAQ MUSEUM.“ U: Iraq, vol. 82. (2020.)
- Alster, Bendt. *Proverbs of Ancient Sumer*. CDL Press, 1997.
- Couto-Ferreira, Erica. „She will give birth easily: therapeutic approaches to childbirth in 1st millennium BCE cuneiform sources.“ U: Dynamis, vol. 34. br. 2, 2014.
- Couto-Ferreira, Erica. „Therapeutic Approaches to Childbirth in Ancient 1st Millennium BCE Cuneiform Sources“ U: Brewminate. (2014.) (<https://brewminate.com/therapeutic-approaches-to-childbirth-in-ancient-1st-millennium-bce-cuneiform-sources/> zadnji posjet: 14.08.2024.)
- Dalley, Stephanie. *Myths from Mesopotamia*. Oxford University Press: Oxford, 2000.
- Duda, Bonaventura. Fućek, Jerko. *Jeruzalemska Biblija*. Kršćanska sadašnjost: Zagreb, 1996.
- Electronic Babylonian Library. „Šumma Ālu 1–21 (House, Project Ālu Geneva)“ (<https://www.ebl.lmu.de/corpus/D/2/2> (zadnji posjet: 12.09.2024.)

- Farber, Walter. *Lamaštu: An Edition of the Canonical Series of Lamashtu Incantations and Rituals and Related Texts from the Second and First Millennia B.C.* University Park: Pen. State University Press: 2014.
- Gruber Mayer, I. „Breast-Feeding Practices in Biblical Israel and in Old Babylonian Mesopotamia“ U: *Journal of the Ancient Near East Society*, vol. 19. (1989.)
- Kinnier Wilson, J.V., Reynolds, E.H. „TRANSLATION AND ANALYSIS OF A CUNEIFORM TEXT FORMING PART OF A BABYLONIAN TREATISE ON EPILEPSY“ U: *Medical History*, vol. 34. (1990.)
- King, L.W. *The Code of Hammurabi*. The Avalon project, Documents in law, history and diplomacy, 2008. (<https://avalon.law.yale.edu/ancient/hamframe.asp> zadnji pristup: 14.08.2024.)
- Lambert, W.G. *A Middle Assyrian Medical Text*. British Institute for the Study of Iraq, 1969.
- Leichty, E. “Omen Series: Summa Izbu.” U: *Texts from Cuneiform Sources IV*, Locust Valley, N.Y (1970.)
- Layard ,Henry. *Nineveh and its Remains: With an Account of a Visit to the Chaldaean Christians of Kurdistan, and the Yezidis, or Devil-Worshippers; and an Enquiry Into the Manners and Arts of the Ancient Assyrians*. Baudry’s European Library: Pariz, 1850.
- Steinert, Ulrike. *Band 9 Assyrian and Babylonian Scholarly Text Catalogues – AMC*. Berlin: De Gruyter, 2018.

Popis korištenih mezopotamskih tekstova:

Oznaka:	Datacija, kompendum i prijevod:
<i>LKA 95, LKA 101, LKA 102, KAR 61, KAR 69, Tisserant 17</i>	Novoasirsko carstvo, 911.-612. pr. Kr., <i>AMC</i> , preveo: F. Kocher
<i>LKA 9, KAL 2, 41, BAM 237. BAM 248, BAM 249, BAM 240, BAM 235-236</i>	Novoasirsko carstvo, 911.-612. pr. Kr., <i>AMC</i> , preveo: F. Kocher
<i>KAR 92, BAM 317, BAM 316, BAM 315 i BAM 311</i>	Novoasirsko carstvo, 911.-612. pr. Kr., <i>AMC</i> , preveo: F. Kocher
<i>SpTU 5 259 (CCP 3.5.22.A.a), BM 129092</i>	Ahmeneidsko carstvo, <i>Šumma Alu</i> , preveo: E. Jimenez
<i>SpTU 4, no. 153: 1, 17</i>	Novobabilonsko kraljevstvo, <i>Šumma izbu</i> , prevela: U. Steinert
<i>BM 45736: 13'</i>	Prvo babilonsko carstvo oko 1895. pr. Kr., nije dio kompenduma, prevela: U. Steinert
<i>CCP 4.1.40.B - Sagig 40 B</i>	Helenističko razdoblje 323.-63. pr. Kr., <i>Sagig</i> , preveo: E. Jimenez
<i>CCP 4.2.A.a</i>	Novobabilonsko kraljevstvo 626.-539. pr. Kr., nije dio kompenduma, preveo: A. Cavigneaux
<i>K. 263+10934</i>	datacija: nepoznata, neobjavljena pločica, prevela: Ulrike Steinert
<i>BAM 381 i BAM 380:</i>	datacija: nepoznata, biljni priručnici, prevela: E. Couto-Fereira
<i>Srednjoasirski medicinski tekst</i>	Srednjoasirsko carstvo 1243. – 1076. g. pr. Kr., preveo: W.G. Lambert
<i>IM 183624</i>	datacija: nepoznata, <i>Udug Lemnutu</i> , preveli: Ali i Geller
<i>BM 38624 obv. ii 28</i>	Novobabilonsko kraljevstvo, neobjavljena pločica, prevela: U. Steinert
<i>SpTU 4, No. 129 i 20'-22</i>	Datacija: nepoznata, <i>Šumma izbu</i> , prevela: U. Steinert
<i>Pločica pronađena u gradu Kayseri</i>	datacija: nepoznata, prijevod: nepoznat

<i>BM 42313+ rev. 12</i>	Novobabilonsko kraljevstvo, <i>AMC</i> , prevela: U. Steinert
<i>BM 47753</i>	Datacija: nepoznata, <i>Sagig</i> , preveo: Wilson

Znanstvena literatura:

Agut-Labordere, Damien. *A Man's Business? Washing the Clothes in Ancient Egypt (Second and First Millennia BCE)*. New York: Bloomsbury academic, 2021.

Bahrani, Zainab. *Women of Babylon. Gender and Representation in Mesopotamia*. Taylor and Francis e-library, 2001.

Bard, K. A. *An Introduction to the Archaeology of Ancient Egypt*. Oxford: Blackwell ltd., 2008.

Beck, Susanne. "The Transfer of Knowledge from Mesopotamia to Egypt" (https://www.researchgate.net/publication/350250519_The_Transfer_of_Knowledge_from_Mesopotamia_to_Egypt zadnji posjet: 19.06.2024.)

Benson Harer. "SEXUALLY TRANSMITTED DISEASES IN ANCIENT EGYPT" (https://brill.com/previewpdf/display/book/edcoll/9789047441090/Bej.9789004178748.i-362_018.xml zadnji posjet: 19.06.2024.)

Biggs, Robert. "Medicine in Ancient Mesopotamia" U: *History of Science* 8(1), 94-105 (1969.)

Bojčić, Antonia. *Staroegipatska medicina*. Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera, Filozofski fakultet, Osijek, 2017.

Bottero, Jean. *Mesopotamia: Writing, Reasoning, and the Gods*. University of Chicago press, Chicago, 1995.

Bouwer, Debra Susan. "Ancient Egyptian health related to women: obstetrics and gynaecology." (https://uir.unisa.ac.za/bitstream/handle/10500/8786/dissertation_bouwer_ds.pdf;jsessionid=_9EC26FE748015121CCB5A26DAD53BD7F?sequence=1 zadnji posjet: 19.06.2024.)

Brewer, Douglas, Teeter Emily. *Egypt and the Egyptians*. Cambridge University Press, Cambridge, 2001.

- Brickman Harris, Rivkah. *Gender and Aging in Mesopotamia: The Gilgamesh Epic and Other Ancient Literature*. University of Oklahoma Press, Norman, 2000.
- Campbell Thompson, Reginald. *The Assyrian Herbal*. Luzac and co., London, 1924.
- Campbell Thompson, Reginald. "Assyrian Medical Texts: II." U: *Proc R Soc Med*. 19 (1926)
- Chamberlain, Geoffrey. "Historical perspectives on health, Childbirth in Ancient Egypt" U: *The Journal of the Royal Society for the Promotion of Health*, 124 (6), 284-286 (2004.)
- Chyla, J. "How long did women in the ancient Near East breastfeed?" (<https://archeowiesci.pl/en/how-long-did-women-in-the-ancient-near-east-breastfeed/> zadnji posjet: 19.06.2024.)
- Cockburn, Aidan. Cockburn Eve, Reyman Theodore. *Mummies Disease and Ancient cultures*. Cambridge University Press, Cambridge, 1988.
- Crawford, Harriet. *An Exploration of the World of Women in Third-Millennium Mesopotamia u: Women in the Ancient Near East: A Sourcebook*. Routledge, London, 2013.
- David Rosalie, Forshaw Roger. *Medicine and Healing Practices in Ancient Egypt*. Liverpool University Press, Liverpool, 2023.
- El Seedi, Yosri, Khalifa, Guo, Xiao. "Exploring natural products-based cancer therapeutics derived from egyptian flora" U: *Journal of Ethnopharmacology* (2020.)
- El Soud, Neveen. "Herbal medicine in ancient Egypt" U: *Journal of Medicinal Plants Research* 4(2):82-86 (2010).
- Elhabashy, Sameh, Abdelgawad Elshaimaa. "The History of Nursing Profession in Ancient Egyptian Society" U: *International Journal of Africa Nursing Sciences* (2019.)
- Elkantiry, Shokry. "Women Healthcare In Ancient Egypt" (https://journals.ekb.eg/article_114473_15c001f11447915467a0698b46b89b03.pdf zadnji posjet: 19.06.2024.)
- Frandsen, Paul John. "THE MENSTRUAL "TABOO" IN ANCIENT EGYPT" U: *Journal of Near Eastern Studies* 66(2), 81-106. (2007.)
- Gardiner, Alan. *Late-Egyptian stories*. La foundation Egyptologique, Bruxelles, 1932.

Gelb, Ignace J., Landsberger Benno, Oppenheim A.L., Reiner Erica. *The Assyrian Dictionary of the Oriental Institute of Chicago*. Oriental Institute Chicago, Chicago, 1964.

Ghalioungui, Paul. *Magic and medical science in ancient Egypt*. Barnes &/ Noble, New York, 1965.

Grier, Bianca. “Ancient Egyptian Treatment Practices in Womens Health” U: *Undergraduate Journal of Near and Middle Eastern Civilizations* (2016.)

Gruber, Franjo, Lipozenčić Jasna, Tatjana Kehler. “History of Venereal Diseases from Antiquity to the Renaissance” U: *Acta Dermatovenerologica Croatica*, 23 (2015.)

Hall, Rosalind. *Egyptian textiles*. Shire Publications, Aylesbury, 1986.

Haimov-Kochman, Ronit, Sciaky-Tamir, Hurwitz. “Reproduction concepts and practices in ancient Egypt mirrored by modern medicine” U: *European Journal of Obstetrics & Gynecology and Reproductive Biology*, 123(1), 3–8 (2005.)

Kamal, Hassan. *Dictionary of pharaonic medicine*. Nash Books, Huntsville, 2018.

King, Arienne. “Family Planning in the Ancient Near East” (<https://www.worldhistory.org/article/2054/family-planning-in-the-ancient-near-east/> zadnji posjet: 19.06.2024.)

“Khnum” U: Encycloepadia Britannica ® Online. (<https://www.britannica.com/topic/Khnum> zadnji posjet: 19.06.2024.)

Kocher, Franz, Oppenheim A.L. “The Old-Babylonian Omen Text VAT 7525” U: *Archiv Für Orientforschung* 18: 62–80. (<http://www.jstor.org/stable/41637502> zadnji posjet: 19.06.2024.)

Kockleman, Holger. “Mammisi (Birth House) U: *Encyclopedia of Egyptology* (2011.)

Lichteim, Miriam. *Ancient Egyptian Literature: Volume II*. University of California Press, Berkeley, 2006.

Lindholm, Disa. “‘Blood of a Woman’ A Critical Reevaluation of the Traditional Views on Menstrual Impurity in Akkadian Terminology” (<https://uu.diva-portal.org/smash/get/diva2:1691572/FULLTEXT01.pdf> zadnji posjet: 19.06.2024.)

Mark, Joshua. "Egyptian Medicine" (https://www.worldhistory.org/Egyptian_Medicine/ zadnji posjet: 19.06.2024.)

Mark, Joshua. "Female Physicians in Ancient Egypt" (<https://www.worldhistory.org/article/49/female-physicians-in-ancient-egypt/> zadnji posjet: 19.06.2024.)

Manniche, Lise. *Sexual Life In Ancient Egypt*. Routledge, London, 1997.

Morton, Robert. "Sexual attitudes, preferences and infections in Ancient Egypt." U: *Sexual attitudes, preferences and infections in Ancient Egypt 71 (3), 180-186*. (1995.)

Nemet-Nejat, Karen Rhea. *Daily Life in Ancient Mesopotamia*. Greenwood Press, Westport, 1998.

Palmer, Alisha. "A brief history of abortion – from ancient Egyptian herbs to fighting stigma today" (<https://theconversation.com/a-brief-history-of-abortion-from-ancient-egyptian-herbs-to-fighting-stigma-today-213033> zadnji posjet: 19.06.2024.)

Peled, Ilan. "Gender Ambiguity and Contempt in Mesopotamia" U: *Journal of the American Oriental Society Vol. 135, No. 4*. (2015.)

Pike, Kathleen. "Mental Health in Ancient Egypt." (<https://kathypikephd.com/five-on-friday/mental-health-in-ancient-egypt/> zadnji posjet: 19.06.2024.)

Prada, Luigi. "Dream books, Ancient Egypt" U: *The Encyclopedia of Ancient History, Wiley Online Library* (2019.)

Retief FP, Cilliers L. "Mesopotamian medicine." U: *S. Afr. Med. Journal 97(1):27-30*. (2007)

Reynolds, Edward, Wilson James. "Neurology and psychiatry in Babylon" U: *A Journal of Neurology 137* (2014.)

Roaf, Michael. *Mesopotamia and the ancient Near East (Cultural atlas of the world)*. Stonehenge Press, Salisbury, 1992.

Roth, Ann Macy, Roehrig Catherine. "Magical Bricks and the Bricks of Birth." U: *The Journal of Egyptian Archaeology 88, 121-139* (2002.)

Shuhata Mahmood Hase, Alhili, Al-Tae, *History of Egyptian Medicine*. Al-Hadi University College, Bagdad, 2022.

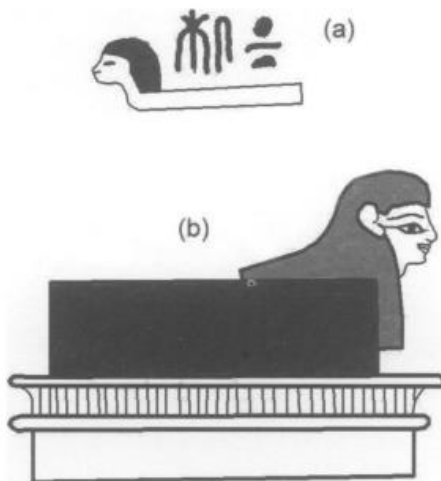
- Smith, Lesley. "The Kahun Gynaecological Papyrus: ancient Egyptian medicine" U: *Journal of Family planning and reproductive healthcare* 37. (2011.)
- Steinert, Ulrike. "Cows, Women and Wombs" U: *D. Kertai and O. Nieuwenhuysse (eds.), From the Four Corners of the Earth: Studies in Iconography and Cultures of the Ancient Near East in Honour of F. A. M. Wiggermann, AOAT 441 (Münster), 205-258* (2017.)
- Steinert, Ulrike. "Chapter 9 Concepts of the Female Body in Mesopotamian Gynecological Texts" U: *The Comparable Body - Analogy and Metaphor in Ancient Mesopotamian, Egyptian, and Greco-Roman Medicine, 275–357* (2018.)
- Steinert, Ulrike. *Systems of Classification in Premodern Medical cultures*. Routledge, London, 2020.
- Steinert, Ulrike. *The Routledge Handbook of the Senses in the Ancient Near East*. Routledge, London, 2021.
- Steinert, Ulrike. "Like an alien in a strange old world – Reading Mesopotamian medical texts on womens healthcare" (<https://recipes.hypotheses.org/3273> zadnji posjet: 19.06.2024.)
- Steinert, Ulrike. "Fluids, rivers, and vessels: metaphors and body concepts in Mesopotamian gynaecological texts" (<https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3791376/> zadnji posjet: 19.06.2024.)
- Stol, Marten. *Women in Ancient Near East*. Walter de Gruyter Inc., Boston/Berlin, 2016.
- Sullivan, Richard. "A brief journey into medical car and diseases in ancient Egypt" U: *Jorunal of the royal society of medicine* (1967.)
- Teall, Emily K. "Medicine and Doctoring in Ancient Mesopotamia," U: *Grand Valley Journal of History: Vol. 3: No. 1, čl. 2.* (2014.)
- Teeter, Emily. *Religion and Ritual in Ancient Egypt*. Cambridge University Press, Cambridge, 2011.
- Topfer, Susanne. "The physical activity of parturition in ancient Egypt: textual and epigraphical sources" U: *Dynamis* 34(2), 317-335 (2014.)
- Van Middendorp JJ, Sanchez Gonzalo. "The Edwin Smith papyrus: a clinical reappraisal of the oldest known document on spinal injuries." U: *European spine journal* 19 (2010.)

- Van der Toorn, Karel. *From Her Cradle to Her Grave*. Publikacija nepoznata. 1994.
- Vega, Analisa. “Merit Ptah” (https://clas.ucdenver.edu/nhdc/sites/default/files/attached-files/entry_150.pdf zadnji posjet: 19.06.2024.)
- Von Soden, Wolfram. *Akkadisches Handwörterbuch*. Harrasowitz, Wiesbaden, 1965.
- Watterson, Barbara. *Women in Ancient Egypt*. Amberley Publishing, Stroud, 2013.
- Witts, Jennifer. *The Role of Magic and Medicine in the Lives of Ancient Egyptian Women and Their Children*. University of Stellenbosch, Stellenbosch, 2005.
- Wilson, Hilary. *Egyptian Food and Drink*. Bloomsbury, 2008.
- Westendorf, Wolfhart. *Handbuch der altägyptischen Medizin*. Brill, Leiden, 1999.
- Waham Ashor, Ammar. “Medicine in Mesopotamia” (https://uomustansiriyah.edu.iq/media/lectures/2/2_2018_11_16!07_25_05_PM.pdf zadnji posjet: 19.06.2024.)
- Zimmerman, Michael. “Paleopathologic Diagnosis on Experimental Mummification.” (https://deepblue.lib.umich.edu/bitstream/handle/2027.42/37595/1330510211_ftp.pdf?sequence=1 zadnji posjet: 19.06.2024.)

25. ILUSTRACIJE:

Slika 1. – Ritual božanskog rođenja. Rođenje boga Ra. (preuzeto 12.7.2024. sa: <https://www.arabworldbooks.com/ar/e-zine/medicine-in-ancient-egypt-part-2-of-3>)

Slika 2. – Hijeroglifski prikaz Meskhenet. (preuzeto 12.7.2024. sa https://www.semanticscholar.org/paper/Magical-Bricks-and-the-Bricks-of-Birth-*-Roth-Roehrig/f00bde437f66e4bb1e2012a4cbb1fbc198b80183/figure/5)

Slika 3. – Mamizij u Denderi (preuzeto 12.7.2024. sa <https://www.flickr.com/photos/amthomson/26042757448>)

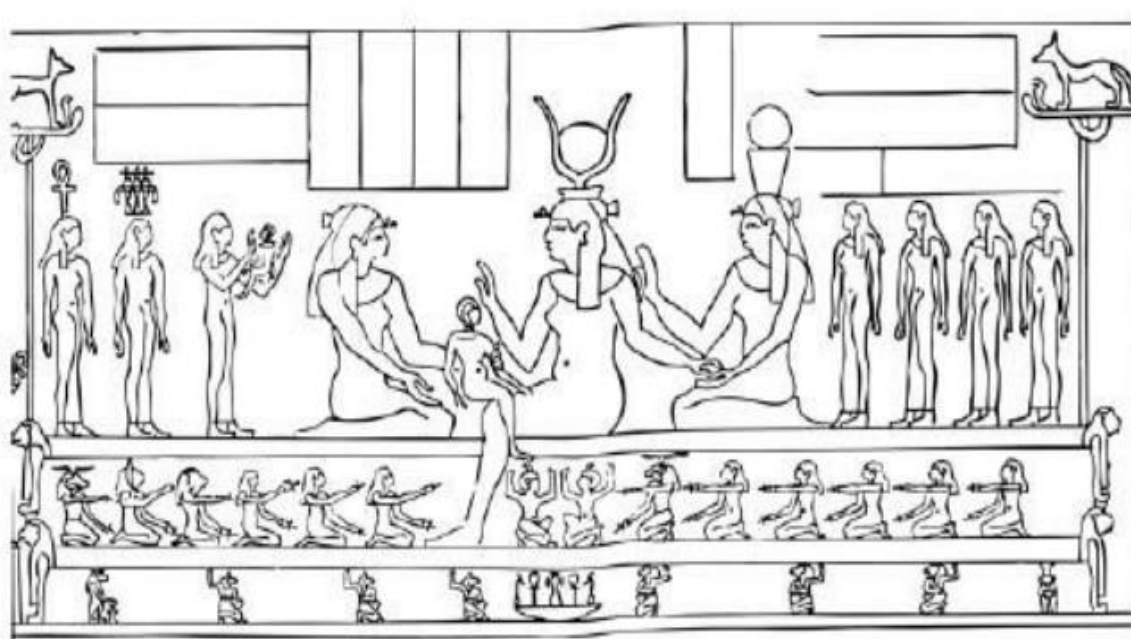

Figure 2. Birth-scene in the mammisi at Dendara. Drawing after: Daumas, n. 6, pl. LIX.

Slika 4. – Crtež reljefa prikaza rođenja u Denderi. (preuzeto 13.7.2024. sa <https://www.semanticscholar.org/paper/The-physical-activity-of-parturition-in->

[ancient-and-](#)

[T%C3%B6pfer/f7cb7108772a591c9a3de3ad41917e5723a91616/figure/1 \)](#)

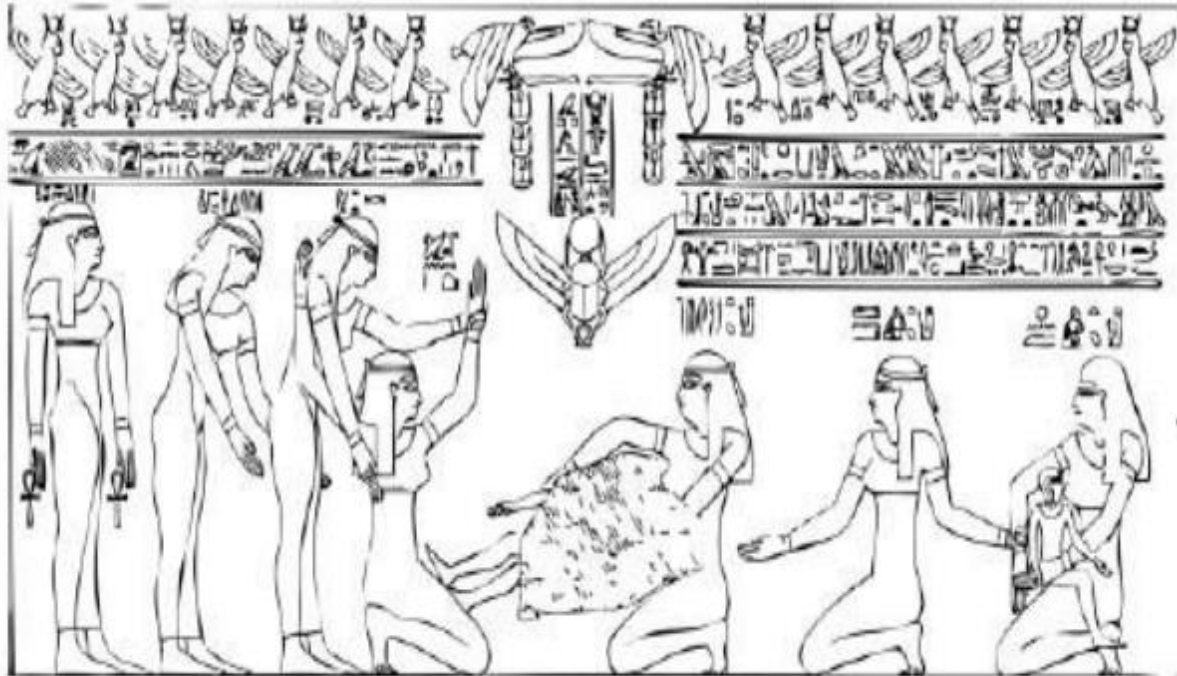

Figure 3. Birth-scene in the temple at Armant. Drawing after: Lepsius, Carl R. Denkmäler aus Ägypten und Äthiopien. Band IX. Abteilung IV; Berlin: Nicolaische Buchhandlung; 1849-1859; Pl. 60a.

Slika 5. – Crtež reljefa prikaza rođenja u Armantu. (preuzeto 13.7.2024. sa https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Caesarion_relief_from_the_Temple_of_Armnet.jpg)

Slika 6. – Scena s opeke za rađanje (preuzeto 14.7.2024. sa <https://brewminate.com/magic-and-rituals-surrounding-childbirth-in-ancient-egypt>)

Slika 7. – Pločica ugovora između supružnika (preuzeto 15.7.2024. sa <https://barakatgallery.eu/artworks/categories/968/73815-sumerian-cuneiform-tablet-2127-bce/>)

Slika 8. - Koronalna projekcija maksimalnog intenziteta slika kompjutorizirane tomografije princeze Ahmose-Meryet-Amon, članice kraljevske obitelji u 17. dinastiji starog Egipta. (preuzeto 16.7.2024. sa <https://www.itnonline.com/article/mummy-ct-scans-show-no-significant-differences-atherosclerotic-disease-modern-vs-ancient>)

Slika 9. – Mumija Lady Rai (preuzeto 16.7.2024. sa <https://www.itnonline.com/article/mummy-ct-scans-show-no-significant-differences-atherosclerotic-disease-modern-vs-ancient>)